

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2022-2024

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης**

Ιωάννης Κοτοβός

A.M: mdy21066

Επιβλέπων:

Θεόδωρος Φούσκας

Επίκουρος Καθηγητής

ΑΘΗΝΑ

2024

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

UNIVERSITY OF WEST ATTICA
SCHOOL OF PUBLIC HEALTH
DEPARTMENT OF PUBLIC HEALTH POLICY

POSTGRADUATE PROGRAM IN PUBLIC HEALTH (MSc)
SPECIALIZATION: PUBLIC HEALTH SCIENCE AND POLICY
ACADEMIC YEAR: 2022-2024

Master Thesis

**Precarious migrant employment and health in the agricultural sector in Greece:
Unveiling hazardous work and unhealthy living conditions**

Ioannis Kotovos

RN: mdy21066

Supervisor:

Theodoros Fouskas

Assistant Professor

ATHENS

2024

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2022-2024

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

Ιωάννης Κοτοβός

A.M: mdy21066

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Επιβλέποντα

A/A	ΟΝΟΜΑ/ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΑΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Θεόδωρος Φούσκας	Επίκουρος Καθηγητής Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας Σχολή Δημόσιας Υγείας Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
2	Ναΐρ-Γώνια Βασιλάκου	Καθηγήτρια Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας Σχολή Δημόσιας Υγείας Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
3	Δέσποινα Παπαδοπούλου	Καθηγήτρια Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής Σχολή Κοινωνικών Επιστημών Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών	Despina Papadopoulou Digitally signed by Despoina Papadopoulou Date: 2024.06.02 20:45:08 +03'00'

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Ιωάννης Κοτοβός, με αριθμό μητρώου 21066 φοιτητής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Δημόσιας Υγείας του Τμήματος Πολιτικών Δημόσιας Υγείας της Σχολής Δημόσιας Υγείας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

**Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι ... και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.*

Ο Δηλών

*** Ψηφιακή Υπογραφή Επιβλέποντα**

** Εάν κάποιος επιθυμεί απαγόρευση πρόσβασης στην εργασία για χρονικό διάστημα 6-12 μηνών (embargo), θα πρέπει να υπογράψει ψηφιακά ο/η επιβλέπων/ουσα καθηγητής/τρια, για να γνωστοποιεί ότι είναι ενημερωμένος/η και συναινεί. Οι λόγοι χρονικού αποκλεισμού πρόσβασης περιγράφονται αναλυτικά στις Πολιτικές του Ι.Α. (σελ. 6).*

Copyright © Ιωάννης Κοτοβός, 2024

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των απαιτήσεων του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Δημόσια Υγεία του Τμήματος Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, της Σχολής Δημόσιας Υγείας, του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Η έγκριση της δεν υποδηλώνει απαραίτητως και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος Πολιτικών Δημόσιας Υγείας.

Περίληψη

- ΕΙΣΑΓΩΓΗ:** Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από τη μεταναστευτική εργασία κεντρίζοντας το επιστημονικό ενδιαφέρον όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας για τους εργαζόμενους πολίτες τρίτων χωρών (ΠΤΧ). Οι ΠΤΧ που εργάζονται στον αγροτικό τομέα, σύμφωνα με διεθνείς έρευνας, έρχονται αντιμέτωποι με προκλήσεις, όπως: έκθεση σε επικίνδυνες εργασιακές συνθήκες, επαφή με επιβλαβείς χημικές-τοξικές ουσίες, ατυχήματα λόγω έλλειψης εξοπλισμού ασφαλείας, κακομεταχείριση από εργοδότες. Συχνά, διαμένουν σε συνθήκες χωρίς πρότυπα υγιεινής.
- ΣΚΟΠΟΣ:** Η διερεύνηση των επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης των εργαζομένων ΠΤΧ στον αγροτικό τομέα, αποσκοπώντας σε μια ολιστική κατανόηση της κατάστασης αναλύοντας τα ευρήματα ερευνών στην Ελλάδα.
- ΜΕΘΟΔΟΣ:** Ανασκόπηση βιβλιογραφίας με τη μέθοδο PRISMA.
- ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ:** Αναδεικνύονται οι σκληρές εργασιακές συνθήκες, η αβεβαιότητα στην απασχόληση και οι ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης που βιώνουν οι εργαζόμενοι ΠΤΧ στον αγροτικό τομέα. Ο συγκεκριμένος τομέας βασίζεται «εγγενώς» σε μετανάστες εργάτες γης, ενώ χαρακτηρίζεται από επισφάλεια, χαμηλό κύρος/χαμηλές αμοιβές, ανασφάλιστη εργασία και απουσία εργασιακών δικαιωμάτων και ελέγχων τήρησης της εργατικής νομοθεσίας από την πλευρά των εργοδοτών. Οι μετανάστες εργάτες γης εκτίθενται σε τραυματισμούς, σε συνθήκες εκμετάλλευσης και φτώχειας ενώ βιώνουν τις αρνητικές επιπτώσεις του εθνικό-φυλετικού καταμερισμού εργασίας, της νομικής αβεβαιότητας, της έκθεσης σε κινδύνους για την υγεία, καθώς και στη δυσκολία πρόσβασης τους στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Οι προκλήσεις και οι ανισότητες που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι ΠΤΧ στον αγροτικό τομέα, στην απασχόληση και την υγεία τους, ερμηνεύονται ως καταστάσεις σύγχρονης δουλείας.
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:** Οι νομοθετικές, εργασιακές και δημόσιας υγείας επεμβάσεις προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι συνθήκες που αντιμετωπίζουν οι ΠΤΧ εργαζόμενοι στον αγροτικό τομέα κρίνονται αναγκαίες. Απαιτούνται εις βάθος αλλαγές προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της εργασιακής ασφάλειας, της παροχής πρόσβασης σε ιατροφαρμακευτική φροντίδα και της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης. Η αναγνώριση και προώθηση των δικαιωμάτων τους, δημιουργώντας ένα πλαίσιο που θα ενισχύει την κοινωνική και εργασιακή τους ευημερία, είναι απαραίτητες.
- ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ:** Επισφαλής απασχόληση, Μετανάστες, Αγροτικός τομέας, Συνθήκες εργασίας, Εργασιακά δικαιώματα, Αδήλωτη εργασία

Abstract

- INTRODUCTION:** The agricultural sector in Greece is characterized by a significant presence of migrant labor, which attracts scientific interest regarding the working conditions of third-country nationals (TCNs). According to international research, migrants working in the agricultural sector face challenges such as: exposure to hazardous working conditions, contact with harmful chemical-toxic substances, work accidents due to lack of safety equipment, mistreatment by employers. They often live in conditions without hygiene standards.
- SCOPE:** The investigation of the hazardous working conditions and unhealthy living conditions of migrant workers in the agricultural sector, aiming at a holistic understanding of the situation via thorough analysis of the findings of studies carried out in Greece.
- METHODS:** Literature review using PRISMA methodology.
- RESULTS:** The harsh working conditions, employment insecurity, and unsanitary living conditions, encountered by migrant workers in the agricultural sector, are evident. This particular sector, is “inherently” reliant on migrant farm laborers and is characterized by precarious, low status/low paid, uninsured work, the absence of labor rights, as well as proper checks regarding labor law compliance of employers. Migrant farm workers are exposed to injuries, exploitation and poverty, whilst suffering the negative impacts of the ethnic-racial division of labor, legal instability, exposure to health risks, and difficulties in accessing health care. The challenges and inequalities faced by migrant workers in the agricultural sector, regarding their employment and health, are interpreted as conditions of modern slavery.
- CONCLUSIONS:** Legislative, labor and public health interventions, are deemed necessary, in order to confront the conditions faced by migrant workers in the agricultural sector. Extensive reforms are required to enhance job security, provide access to health care and improve living conditions. Safeguarding and promotion of their rights, establishing a framework that fosters their social and labor welfare, are essential.
- KEYWORDS:** precarious employment, migrants, agricultural sector, working conditions, labour rights, undeclared work

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
Abstract	7
Κατάλογος Συντομογραφιών	10
Κατάλογος Πινάκων	10
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	10
Εισαγωγή.....	11
A. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	13
Κεφάλαιο Πρώτο:	14
1. Θεωρητικό πλαίσιο	14
1.1. Το φαινόμενο της μετανάστευση εργασίας.....	14
1.1.1. Οι εγγενείς ανάγκες των χωρών προορισμού για μεταναστευτική εργασία.....	17
1.1.2. Επισφαλείς, χαμηλού κύρους /χαμηλά αμειβόμενες εργασίες και μετανάστευση	18
1.2. Μετανάστευση εργασίας στην ΕΕ και στην Ελλάδα	19
1.3. Το φαινόμενο και εννοιολογικοί ορισμοί: Επισφαλής εργασία	21
1.3.1. Διαστάσεις και μορφές επισφαλούς εργασίας μεταναστών στην ΕΕ και στην Ελλάδα..	23
1.4. Επισφαλής εργασία μεταναστών και επιπτώσεις στην υγεία.....	25
1.5. Εργασία μεταναστών στον αγροτικό τομέα στην ΕΕ και στην Ελλάδα	28
1.5.1. Επισφαλής εργασία μεταναστών στον αγροτικό τομέα και υγεία στην Ελλάδα.....	31
1.5.2. Εμπορία ανθρώπων για εκμεταλλευτική εργασία και συνθήκες σύγχρονης δουλείας: Η περίπτωση των εργατών γης από το Μπανγκλαντές στη Μανωλάδα το 2013	35
B. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	36
Κεφάλαιο Δεύτερο:	37
2. Μεθοδολογία	37
2.1. Σκοπός και Στόχοι Έρευνας	37
2.2. Περιγραφή στρατηγικής αναζήτησης: Η συστηματική ανασκόπηση βιβλιογραφίας	38
2.3. Κριτήρια για την είσοδο/αποκλεισμού ερευνών	40
2.4. Τελική επιλογή μελετών ανασκόπησης.....	40
2.5. Αξιολόγηση μεθοδολογικής ποιότητας ερευνών	41
Κεφάλαιο Τρίτο:	43
3. Ανάλυση Αποτελεσμάτων	43
3.1. Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών.....	43
3.1.1. Χώρα που διεξήχθησαν.....	43

3.1.2.	Μεθοδολογικός σχεδιασμός μελετών	43
3.1.3.	Το περιβάλλον που διεξήχθησαν	46
3.1.4.	Συμμετέχοντες.....	50
3.1.5.	Κύρια ευρήματα μελετών (έκβαση) στην Ελλάδα.....	53
3.1.6.	Αξιολόγηση μεθοδολογικής ποιότητας ερευνών	76
3.1.6.1.	Μικτές μέθοδοι.....	77
3.1.6.2.	Ποσοτικές μέθοδοι.....	78
3.1.6.3.	Ποιοτικές μέθοδοι.....	79
Κεφάλαιο Τέταρτο:	80
4. Συζήτηση	80
Κεφάλαιο Πέμπτο:	85
Συμπεράσματα-Προτάσεις.....	85
5.1. Μέτρα και πολιτικές Δημόσιας Υγείας.....	86
5.2. Μέτρα και πολιτικές μετανάστευσης	89
Βιβλιογραφία.....	91
Ξενόγλωσση	91
Ελληνόγλωσση.....	102

Κατάλογος Συντομογραφιών

ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση / European Union
ΔΟΕ / ILO	Διεθνής Οργανισμός Εργασίας / International Labour Organization
ΠΤΧ	Πολίτες Τρίτων Χωρών

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Υπερπροσώπηση ΠΤΧ σε τομείς εργασίας της ΕΕ	21
Πίνακας 2: Υπερπροσώπηση ΠΤΧ σε επαγγέλματα στην ΕΕ.....	21
Πίνακας 3: Αναζήτηση στη βάση δεδομένων Google Scholar (αγγλικά)	39
Πίνακας 4: Αναζήτησης και λέξεις κλειδιά στη βάση δεδομένων Scopus.....	39
Πίνακας 5: Αναζήτηση στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά)	39
Πίνακας 6: Χαρακτηριστικά μελετών.....	65
Πίνακας 7: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με μικτές μεθόδους.....	77
Πίνακας 8: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με ποσοτικές μεθόδους.....	78
Πίνακας 9: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με ποιοτικές μεθόδους.....	79

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Αποτελέσματα αναζήτησης	42
--	----

Εισαγωγή

Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα αποτελεί αναμφίβολα εδώ και δεκαετίες ένα κρίσιμο μέρος της εγχώριας οικονομίας της χώρας, απασχολώντας σημαντικό αριθμό εργαζομένων ανάμεσα στους οποίους υπάρχουν και πολλοί μετανάστες (Fouskas et al., 2020). Ιδιαίτερα κατά την δεκαετία του 1990, η Ελλάδα έχει γίνει αποδέκτης σημαντικών μεταναστευτικών ροών, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών έρχονται στην χώρα με σκοπό την εύρεση εργασίας (Μπάγκαβος κ.α., 2008). Παρά τα βήματα που έχουν γίνει τόσο σε θεσμικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, οι μετανάστες εργαζόμενοι, ιδιαίτερα εκείνοι στον αγροτικό τομέα, είναι ευάλωτοι στην εκμετάλλευση, στις επικίνδυνες συνθήκες εργασίας και στην διαβίωση και σε κάποιες περιπτώσεις την κακοποίηση (Vandermeerschen et al., 2019).

Οι μετανάστες εργαζόμενοι στον αγροτικό τομέα απασχολούνται συχνά σε θέσεις εργασίας με ιδιαίτερα χαμηλά ημερομίσθια, ενώ ταυτόχρονα σε αρκετές περιπτώσεις στερούνται ασφαλιστικής κάλυψης αλλά και άλλων παροχών (Augère-Granier, 2021). Μελέτες έδειξαν περαιτέρω πώς οι πρόσφατα αφιχθέντες μετανάστες είναι πιο πιθανό να απασχολούνται σε προσωρινές εργασίες και να προσλαμβάνονται από μεσίτες απασχόλησης όπως επίσης να έχουν ανασφαλείς και ακατάλληλες συνθήκες εργασίας (Bodin et al., 2020). Επιπλέον, συχνά υποχρεώνονται σε πολλές ώρες καθημερινής εργασίας οι οποίες συνοδεύονται από μικρές και ανεπαρκείς περιόδους ανάπαυσης, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη σωματική και ψυχική τους υγεία (Mucci et al., 2019).

Επιπλέον, οι επισφαλείς συνθήκες απασχόλησης που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες εργαζόμενοι συχνά εκτείνονται πέρα από τον χώρο εργασίας και αφορούν και στις συνθήκες διαβίωσης τους (Urrego-Parra et al., 2022). Πολλοί μετανάστες στεγάζονται σε υποβαθμισμένα και συνωστισμένα καταλύματα (η ακόμα και πρόχειρες κατασκευές), χωρίς τις ελάχιστες συνθήκες υγιεινής (π.χ. νερό, τουαλέτες κ.λπ.) (Svensson et al., 2013). Αυτές οι συνθήκες διαβίωσης μπορούν να αποτελέσουν την αιτία για να οδηγήσουν στην ανάπτυξη νέων προβλημάτων υγείας αλλά και την επιδείνωση της υγείας των ατόμων αυτών ενώ η έλλειψη υποστήριξης και η κοινωνική απομόνωση των ατόμων αυτών μπορεί να οδηγήσει σε περαιτέρω προβλήματα ψυχικής υγείας (Brovia & Piro, 2020).

Δεδομένης της σημασίας του αγροτικού τομέα για την οικονομία της Ελλάδας και του σημαντικού αριθμού μεταναστών εργαζομένων που απασχολούνται σε αυτόν (Kasimis & Papadopoulos, 2005), είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τις επιπτώσεις στην υγεία της επισφαλούς απασχόλησης και τους κινδύνους των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης που αντιμετωπίζουν αυτοί οι εργαζόμενοι. Αυτή η εργασία στοχεύει να ρίξει φως σε αυτά τα ζητήματα και να παράσχει προτάσεις για την αντιμετώπισή τους, ώστε να διασφαλιστεί ότι όλοι οι εργαζόμενοι, συμπεριλαμβανομένων των μεταναστών εργαζομένων στο αγροτικό τομέα στην Ελλάδα, αντιμετωπίζονται δίκαια και έχουν πρόσβαση σε ασφαλείς και υγιείς συνθήκες εργασίας και διαβίωσης.

Αυτή η μελέτη αρθρώνεται από δύο μέρη (Γενικό – Ειδικό) και αριθμεί συνολικά πέντε (5) κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η θεωρητική εικόνα το φαινόμενο της μετανάστευσης εργασίας. Αυτό το κεφάλαιο αναλύει εκτενώς το φαινόμενο της μετανάστευσης εργασίας, ξεκινώντας από τις εγγενείς ανάγκες των χωρών προορισμού για μεταναστευτική εργασία. Εξετάζει τις χαμηλού κύρους εργασίες και τη μετανάστευση εργασίας στην ΕΕ και την Ελλάδα, προσφέροντας ένα ευρύτερο πλαίσιο κατανόησης του θέματος της εργασίας των μεταναστών στον αγροτικό τομέα. Στο Δεύτερο Κεφάλαιο της μελέτης πέραν της υπενθύμισης του σκοπού και των στόχων της, αναλύονται τα ερευνητικά βήματα, προκειμένου να αναλυθούν τα αποτελέσματα, όπως προέκυψαν από αυτή την διαδικασία. Ειδικότερα, από το δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται η στρατηγική αναζήτησης που επιλέχθηκε για τη συλλογή δεδομένων. Στο Τρίτο Κεφάλαιο περιγράφεται ο τρόπος διενέργειας της βιβλιογραφικής ανασκόπησης που οδήγησε στα αποτελέσματα με βάση το διάγραμμα ροής από τη διερεύνηση σε τρεις βάσεις δεδομένων. Στο Τέταρτο Κεφάλαιο πραγματοποιείται συζήτηση όπου γίνεται η σύνδεση των ευρημάτων με το θεωρητικό πλαίσιο. Στο Πέμπτο Κεφάλαιο επιχειρούνται συμπερασματικές παρατηρήσεις, προτάσεις και μέτρα όσο αφορά για τις πολιτικές δημόσιας υγείας και πολιτικές μετανάστευσης για τους εργαζόμενους πολίτες τρίτων χωρών (ΠΤΧ) στις αγροτικές καλλιέργειες στην Ελλάδα.

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

A. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο Πρώτο:

1. Θεωρητικό πλαίσιο

1.1. Το φαινόμενο της μετανάστευση εργασίας

Η μετανάστευση μπορεί να οριστεί ως συνάρτηση των ικανοτήτων και των φιλοδοξιών των ανθρώπων να μεταναστεύσουν εντός συγκεκριμένων αντιληπτών γεωγραφικών δομών ευκαιριών (De Haas, 2021). Μάλιστα μπορεί να συσχετιστεί άμεσα με την ανθρώπινη κινητικότητα η οποία δηλώνει την ικανότητα και ελευθερία των ανθρώπων να επιλέγουν πού θα ζήσουν συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας να παραμείνουν στο τόπο που θα επιλέξουν (Sen, 1999). Σε αυτό το πλαίσιο η μετανάστευση αποτελεί ένα πολυδιάστατο και σύνθετο φαινόμενο το οποίο έχει υπάρξει καταλύτης σε εξελίξεις της παγκόσμιας οικονομίας ενώ παράλληλά, έχει οδηγήσει σε πλήθος κοινωνικών αλλαγών (Lee, 1966; Mabogunje, 1970; Zelinsky Wilbur, 1971; Stark, 1984, 1991; FitzGerald, 2022). Μάλιστα αξίζει να αναφερθεί πως τα αίτια του φαινομένου αυτού είναι ποικίλα και συνδέονται έντονα, με οικονομικές, κοινωνικές αλλά και περιβαλλοντικές παραμέτρους. Η απόφαση για μετανάστευση λαμβάνεται υπόψη: α) σε μικρο-επίπεδο όπου δυνητικοί μετανάστες είναι ελεύθεροι να επιλέξουν και η απόφαση τους θα στηριχτεί στον υπολογισμό κόστους και οφέλους, β) σε μέσο-επίπεδο όπου δίκτυα μεταβιβάζουν πληροφορίες και πόρους που μειώνουν τους κινδύνους για τους δυνητικούς μετανάστες και γ) σε μακρο-επίπεδο βάσει του πλαισίου δημογραφικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών που λειτουργούν ως παράγοντες «έλξης» και «απόθησης» των δυνητικών μεταναστών (Goldin et al., 2011). Έχουν αναπτυχθεί θεωρίες που επιδίδονται στην ανάλυση και εξήγηση του φαινομένου. Ειδικότερα, θα αναφερθούν ορισμένες από αυτές τις θεωρίες, οι οποίες επιχειρούν την αιτιολόγηση του συγκεκριμένου φαινομένου εις βάθος.

Μια θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου της διεθνούς μετανάστευσης αποτελεί η «νεοκλασική οικονομική θεωρία» (μικρό και μέγρο) όπου το άτομο επιδιώκει τη μέγιστη δυνατή ωφέλεια και ευημερία και η διεθνής μετανάστευση προκαλείται από τις διαφορές στα επίπεδα μισθών μεταξύ χωρών με αποτέλεσμα να εγκαταλείπουν χώρες με χαμηλούς μισθούς για να μεταβούν σε χώρες με υψηλούς μισθούς (Harris & Todaro 1970 στο Massey et al., 1993:433).

Οι Stark & Bloom (1985) (στο Massey et al., 1993:436) εισήγαγαν τη θεωρία τα «νέα οικονομικά της μετανάστευσης» όπου απόφαση των δυνητικών μεταναστών δεν λαμβάνεται από

μεμονωμένους παράγοντες, αλλά από μεγαλύτερες μονάδες συγγενών ατόμων, συνήθως οικογένειες ή νοικοκυριά στα οποία οι άνθρωποι ενεργούν συλλογικά όχι μόνο για να μεγιστοποιήσουν το αναμενόμενο εισόδημα αλλά και να ελαχιστοποιήσουν τους κινδύνους. Κατά τα τέλη της ίδιας δεκαετίας, ο Piore παρουσίασε την καινοτόμα θεωρία της «διττής αγοράς εργασίας». Αυτή η θεωρία αποτελεί ένα πλαίσιο ανάλυσης της σχέσης μεταξύ διαφορετικών δομών της αγοράς εργασίας. Ειδικότερα, για την ανάλυση αυτή η αγορά τέμνεται σε δύο κατηγορίες, την πρώτη αγορά εργασίας και την δευτερεύουσα. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν περιζήτητα επαγγέλματα υψηλότερης εξειδίκευσης, ενώ στη δευτερεύουσα βρίσκονται επαγγέλματα χαμηλής εξειδίκευσης, στα οποία μάλιστα, παρατηρούνται φαινόμενα επισφαλούς εργασίας και χαμηλών αμοιβών. Από την ανάλυση αυτή δύνανται να εξηγηθούν τόσο η είσοδος των νέων μεταναστών, αρχικώς στην δευτερεύουσα αγορά εργασίας, καθώς και η διαδικασία κοινωνικό-επαγγελματικής τους ανέλιξης στην πρώτη αγορά εργασίας, μέσω της εξέλιξης των ατομικών τους δεξιοτήτων και τη συσσώρευση εμπειρίας (Piore, 1979). Οι ανεπτυγμένες οικονομικά χώρες χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη δύο αγορών εργασίας. Στην δευτερεύουσα αγορά εργασίας, ωστόσο, οι εργαζόμενοι κατέχουν ασταθείς, επισφαλείς, χαμηλού κύρους/χαμηλά αμειβόμενες, ανειδίκευτες θέσεις εργασίας, από τις οποίες μπορεί να απολυθούν ανά πάσα στιγμή με μικρό ή καθόλου κόστος για τον εργοδότη και για να καλύψουν το έλλειμμα της ζήτησης στον δευτερογενή τομέα, οι εργοδότες στρέφονται στους μετανάστες εργαζομένους (Massey et al., 1993:443).

Μια από τις θεωρίες που επίσης αναπτύχθηκαν είναι εκείνη των «παγκόσμιων συστημάτων» στο πλαίσιο της προσέγγισης του Wallerstein (Wallerstein, 1974; Portes & Walton, 1981; Castells, 1989; Sassen, 1988 στο Massey et al., 1993:444). Η βάση αυτής της εγγυάται στην ιδέα ότι η παγκόσμια οικονομία λειτουργεί ως ενιαίο σύστημα διακυμάνσεων πλούτου και εξουσίας ανάμεσα σε διαφορετικές περιοχές οι οποίες διαφοροποιούνται σημαντικά σε οικονομικό κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Συνεπώς σύμφωνα με τις ανάγκες του διεθνούς εμπορίου και οικονομίας παρατηρούνται μεταναστευτικές ροές τόσο εντός των ιδίων περιοχών, υπό μορφή αστυφιλίας καθώς επίσης και από αναπτυσσόμενες χώρες «της περιφέρειας» προς αναπτυγμένες χώρες του «πυρήνα». Οι επενδύσεις υποκινούν αλλαγές που δημιουργούν έναν ξεριζωμένο, μετακινούμενο πληθυσμό στις περιφερειακές χώρες και παράλληλα δημιουργούν ισχυρούς υλικούς και πολιτιστικούς δεσμούς με κεντρικές χώρες, οδηγώντας σε διακρατική μετακίνηση, που ενισχύεται και από αποικιοκρατικές σχέσεις, πολιτικές και στρατιωτικές επεμβάσεις (Massey, 1993 et al., 444).

Η «θεωρία των δικτύων» αναδεικνύει το ρόλο που επιτελούν τα δίκτυα μεταναστών ως σύνολα διαπροσωπικών δεσμών που συνδέουν μετανάστες, πρώην μετανάστες και μη μετανάστες στις περιοχές καταγωγής και προορισμού μέσω δεσμών συγγένειας, φιλίας και κοινής κοινοτικής καταγωγής, αυξάνουν την πιθανότητα διεθνούς μετακίνησης επειδή μειώνουν το κόστος και τους

κινδύνους μετακίνησης και αυξάνουν τις αναμενόμενες καθαρές αποδόσεις στη μετανάστευση καθώς οι δεσμοί δικτύων αποτελούν μια μορφή κοινωνικού κεφαλαίου που οι άνθρωποι μπορούν να αξιοποιήσουν για να αποκτήσουν πρόσβαση σε απασχόληση στο εξωτερικό (Massey, 1993:448-449).

Η «θεσμική θεωρία» τονίζει ότι κατά τη διεθνή μετανάστευση, δημιουργούνται ιδιωτικοί θεσμοί και εθελοντικές οργανώσεις για να ικανοποιήσουν τη ζήτηση που δημιουργείται από μια ανισορροπία μεταξύ του μεγάλου αριθμού ατόμων που αναζητούν εισόδο σε χώρες πλούσιες σε κεφάλαιο και του περιορισμένου αριθμού μεταναστευτικών θεωρήσεων εισόδου που συνήθως προσφέρουν (Massey, 1993:450). Αυτή η ανισορροπία και τα εμπόδια που δημιουργούν οι χώρες για να αποτρέψουν τα άτομα από το να εισέλθουν, δημιουργούν μια κερδοφόρα οικονομική θέση για δρώντες που ευνοούν την εκμετάλλευση (παράνομη διακίνηση, μη-νόμιμες συμβάσεις εργασίας, πλαστογράφιση εγγράφων), ενώ δημιουργούνται επίσης εθελοντικές ανθρωπιστικές οργανώσεις στις ανεπτυγμένες χώρες για την επιβολή των δικαιωμάτων και τη βελτίωση της μεταχείρισης των νόμιμων και παράτυπων μεταναστών (Massey, 1993:450).

Συνεπώς, σε συμφωνία με τις θεωρίες που παρουσιάστηκαν παραπάνω, τα αίτια της μετανάστευσης μπορούν να αναλυθούν με τον εξής τρόπο. Τα οικονομικά αίτια σχετίζονται με τη αναζήτηση καλύτερων οικονομικών ευκαιριών, την οικονομική ευημερία και εξέλιξη εντός της χώρας υποδοχής. Σημαντική μνεία επίσης πρέπει να γίνει σε κοινωνικούς παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με τα διασυνδεδεμένα δίκτυα και κοινότητες στις περιοχές προορισμού, τα οποία επηρεάζουν σημαντικά τις αποφάσεις των ατόμων που μεταναστεύουν.

Παράλληλα, σημαίνοντα ρόλο έχουν και οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που συντελούνται στις χώρες προέλευσης, καθώς τόσο οι προοπτικές εργασίας όσο και η κοινωνική σταθερότητα επηρεάζουν δραστικά τις προθέσεις των μεταναστών. Επιπλέον, τροποποιήσεις της δημογραφικής δομής μιας χώρας προέλευσης μπορούν να αποτελέσουν καταλυτή μετασχηματισμού των μοτίβων μετανάστευσης με έμφαση, τόσο στην απόκτηση ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, όσο και την εύρεση προσωπικού υψηλότερης τεχνογνωσίας και δεξιοτήτων στις χώρες υποδοχής. Επιπροσθέτως, ένα από τα πλέον σύγχρονα αίτια οικονομικής μετανάστευσης, το οποίο σχετίζεται με τα προηγούμενα είναι η κλιματική αλλαγή. Συγκεκριμένα, φυσικές καταστροφές, η μείωση των διαθέσιμων πόρων σε χώρες προέλευσης καθώς και η αύξηση της στάθμης της θάλασσας μπορούν να μετασχηματίσουν δραστικά την οικονομία και την παραγωγική δυνατότητα πληθώρας χωρών που βρίσκονται ή θα βρεθούν στην καρδιά της κλιματικής κρίσης, μεταμορφώνοντας τον χάρτη της παγκόσμιας μετανάστευσης (White, 2012).

Τα διάφορα αυτά αίτια καθώς και οι θεωρίες μπορούν να αναδειχθούν από μελέτη περιπτώσεων συγκεκριμένων μεταναστευτικών μετακινήσεων. Ειδικότερα, ένα από τα πιο πρόσφατα παραδείγματα μετανάστευσης αποτελούν οι ροές που παρατηρούνται από το βόρειο

τρίγωνο της Κεντρικής Αμερικής προς τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και κορυφώθηκαν κατά το 2019 (Gerschutz-Bell, 2022). Ως αίτια του φαινομένου εντοπίζονται η έλλειψη ευκαιριών και η οικονομικό-κοινωνική ανασφάλεια στις χώρες προέλευσης. Επιπλέον, η κλιματική αλλαγή έχει ανά διαστήματα καταστρέψει την αγροτική παραγωγή των χωρών αυτών προκαλώντας σημαντική πίεση στους κατοίκους για ανεύρεση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης εκτός χώρας (Falco et al., 2019). Σε αυτές τις ροές μεταναστών, η δικτύωση με μέλη οικογενειών τα οποία ήδη διαβιούν εντός των ΗΠΑ επιτρέπει την ευκολότερη απόφαση για μετακίνηση τους. Συνεπώς, οι παράγοντες αυτοί ευθυγραμμίζονται με τις προηγούμενες παρατηρήσεις και τις θεωρίες που αναφέρθηκαν.

Αντίστοιχα φαινόμενα είχαν παρατηρηθεί και στα μέσα του 20^{ου} αιώνα μετά την λήξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου (ΔΠΠ). Ειδικότερα, τις δεκαετίες του 1950 και 1960 χώρες όπως η Γερμανία, Αυστρία, Ελβετία καθώς και άλλες ευρωπαϊκές χώρες βρέθηκαν στην ανάγκη εργατικού δυναμικού για την ανοικοδόμηση των υποδομών τους και την ανάπτυξη τους μετά τις καταστροφές του ΔΠΠ (Rhoades, 1978). Αυτή η ανάγκη οδήγησε στην διαμόρφωση διμερών συμφωνιών για την προσέλκυση πληθυσμών από Νότιες Ευρωπαϊκές χώρες, ώστε να εργαστούν ως ανειδίκευτοι εργάτες. Οι συγκεκριμένοι μετανάστες ήταν φιλοξενούμενοι εργάτες («Gastarbeiter») και μετά το πέρας του χρονικού ορίζοντα του έργου στο οποίο συμμετείχαν, θα επέστρεφαν στις χώρες προέλευσης (Schmid, 1983).

Ωστόσο οι βελτιωμένες συνθήκες ζωής, η οικονομική ευημερία των χωρών υποδοχής και τα κοινωνικά δίκτυα που άρχισαν να διαμορφώνονται σε αυτές τις χώρες οδήγησε στην παραμονή και την ενσωμάτωση αυτών των μεταναστών. Το γεγονός αυτό, επαναδιαμόρφωσε την μεταναστευτική ιστορία και πολιτική των Ευρωπαϊκών χωρών με πολλαπλές αλλαγές να παρατηρούνται σε οικονομικό, δημογραφικό και κοινωνικό επίπεδο. Μάλιστα, η αποδοχή και η ομαλή ένταξη πολλών από αυτούς τους εργάτες υπήρξε σημείο αναφοράς καθώς εμφανίστηκαν φαινόμενα άνισης μεταχείρισης, έλλειψης ευκαιριών και εκμετάλλευσης τους, τα οποία παρατηρούνται μέχρι και σήμερα (Blaut, 1983).

1.1.1. Οι εγγενείς ανάγκες των χωρών προορισμού για μεταναστευτική εργασία

Όπως ήδη αναφέρθηκε, πολλές φορές η μετανάστευση οδηγείται από εγγενείς ανάγκες των χωρών προορισμού για ανειδίκευτη, συνήθως, εργασία. Αυτό το γεγονός αναδεικνύεται ως ένα σημαντικό ζήτημα και αποτελεί τον κινητήριο και πολύπλοκο παράγοντα στη διαδικασία της μετανάστευσης. Η ανάγκη για εργατικό δυναμικό σε διάφορους τομείς της οικονομίας προκύπτει από πολλούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένης της δημογραφικής αλλαγής, της οικονομικής

ανάπτυξης και των διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας (Canals, 2013; Anthopoulos, et al., 2017).

Σε πολλές περιπτώσεις, οι χώρες προορισμού εξαρτώνται από τη μετανάστευση για να καλύψουν τις ανάγκες τους σε εργατικό δυναμικό σε τομείς που αντιμετωπίζουν έλλειψη (Deshingkar, 2019). Αυτό συνήθως ισχύει σε τομείς όπως η γεωργία, η οικοδομή και οι υπηρεσίες, όπου η ζήτηση για εργατικό δυναμικό είναι υψηλή (Piro, 2021), λόγω της φύσης των εργασιών και των συνθηκών εργασίας, όπως θα αναφερθούν μετέπειτα (Siegrist et al., 2016; Kasimis & Papadopoulos, 2005).

Επιπλέον, οι μετανάστες συχνά καλύπτουν τη ζήτηση για εργατικό δυναμικό σε εξειδικευμένους τομείς που απαιτούν ιδιαίτερες δεξιότητες και γνώσεις (Nathan, 2014). Αυτοί οι τομείς περιλαμβάνουν την υγειονομική περίθαλψη, την τεχνολογία και την εκπαίδευση, όπου η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού μπορεί να αποτελεί πρόκληση για τις χώρες προορισμού. Μάλιστα, αυτό το φαινόμενο εμφανίστηκε έντονα κατά την παγκόσμια οικονομική κρίση κατά την μετανάστευση νέων Ελλήνων σε χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης και τις ΗΠΑ (Labrianidis & Pratsinakis, 2014; Vgenopoulos, 1998).

Τέλος, η εργασιακή δυναμικότητα αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα των χωρών προορισμού στην παγκόσμια αγορά (Mabogunje, 1970). Η μετανάστευση εργατικού δυναμικού συχνά συμβάλλει στην αντιμετώπιση των αναγκών αυτών και στην εξασφάλιση της βιωσιμότητας της οικονομίας.

1.1.2. Επισφαλείς, χαμηλού κύρους /χαμηλά αμειβόμενες εργασίες και μετανάστευση

Η μετανάστευση σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους ή χαμηλά αμειβόμενες εργασίες συχνά σχετίζεται με πολλούς παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις των μεταναστών και των χωρών προορισμού και σχετίζεται με τις θεωρίες και τα αίτια του φαινομένου της μετανάστευσης, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες.

Ειδικότερα, η απόφαση να αναζητήσουν μετανάστευση οι άνθρωποι συχνά επηρεάζεται από τις οικονομικές συνθήκες και τις δυνατότητες απασχόλησης στις χώρες προέλευσης τους (De Haas, 2021). Όταν η ανεργία είναι υψηλή και οι προοπτικές για βελτίωση του επιπέδου ζωής είναι περιορισμένες, πολλοί άνθρωποι αναζητούν ευκαιρίες σε άλλες χώρες, ακόμη και αν αυτές οι ευκαιρίες περιλαμβάνουν επισφαλείς εργασίες (Παπαδοπούλου, 2012, 2013).

Επιπλέον, η έλλειψη νόμιμων επιλογών μετανάστευσης σε ορισμένες χώρες προορισμού επηρεάζει την τάση των μεταναστών να αναζητήσουν εργασία σε επισφαλείς τομείς (Piro, 2021; Palumbo, 2022). Σε περιπτώσεις που οι διαθέσιμες νόμιμες οδοί μετανάστευσης είναι περιορισμένες ή εκείνες που υπάρχουν είναι υπερβολικά πολύπλοκες ή χρονοβόρες, οι μετανάστες

ενδέχεται να επιλέξουν την μη νόμιμη οδό και να αναζητήσουν εργασία σε τομείς που προσφέρουν πιο άμεση απασχόληση, ακόμη και αν αυτή είναι επισφαλής (Aboim, 2023).

Επιπλέον, η απουσία προστασίας και εφαρμογής εργασιακής νομοθεσίας μπορεί να ενθαρρύνει τους εργοδότες να εκμεταλλεύονται τους μετανάστες που εργάζονται σε επισφαλείς εργασιακές συνθήκες (Kukreja, 2023). Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη μη καταβολή του ελάχιστου μισθού, την υπερωριακή εργασία χωρίς πληρωμή, την έλλειψη υγειονομικής προστασίας και άλλες μορφές εκμετάλλευσης (Floros & Jørgensen 2020). Οι μετανάστες, που συχνά βρίσκονται σε μια ευάλωτη θέση λόγω της νομικής τους κατάστασης (Gialis et al., 2014), είναι περισσότερο πρόθυμοι να αποδεχτούν τις αντίξοες συνθήκες εργασίας προκειμένου να εξασφαλίσουν το εισόδημα τους και την επιβίωση τους (Kasimis et al., 2015).

Τέλος, η ανάπτυξη της ανεπίσημης οικονομίας σε πολλές χώρες προορισμού μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες απασχόλησης σε εργασίες με χαμηλό κύρος και αμοιβή (Canals, 2013; Fouskas, 2018). Οι μετανάστες συχνά βρίσκουν αυτές τις ευκαιρίες σε τομείς όπως οι κατασκευές, η αγροτική εργασία και οι υπηρεσίες καθαριότητας, εισερχόμενοι έτσι στην αγορά εργασίας υπό συνθήκες που συχνά είναι επισφαλείς και ανασφαλείς. Αυτός ο κύκλος επισφαλούς απασχόλησης και μετανάστευσης μπορεί να ενισχύεται με την απουσία κατάλληλων πολιτικών προστασίας των εργαζομένων και εφαρμογής των νόμων εργασίας (Gemi, 2017; Fouskas, 2018).

1.2.Μετανάστευση εργασίας στην ΕΕ και στην Ελλάδα

Οι Dorn και Zweimüller (2021), αναφέρουν ότι το 1957 με την υπογραφή της Συνθήκης της Ρώμης, η οποία υπογράφηκε από το Βέλγιο, τη Γαλλία, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο, τις Κάτω Χώρες και τη Δυτική Γερμανία, άρχισε να παίρνει μορφή η ανάπτυξη μιας κοινής αγοράς με ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, κεφαλαίων, υπηρεσιών και προσώπων. Σήμερα, τα νομικά εμπόδια στην κινητικότητα του εργατικού δυναμικού σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες έχουν αρθεί κάτι που σημαίνει ότι περισσότερα από 460 εκατομμύρια πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών μπορούν να επιλέξουν να διαμείνουν σε οποιαδήποτε άλλη χώρα μέλος, μπορούν να εργαστούν εκεί χωρίς να χρειάζονται άδεια εργασίας και έχουν δικαίωμα ίσης μεταχείρισης όπως και πρόσβαση στην απασχόληση και τις δημόσιες υπηρεσίες (Dorn & Zweimüller, 2021; Livanos & Papadopoulos (2019).

Ωστόσο, η ευρωπαϊκή αγορά εργασίας παραμένει σημαντικά ετερογενής και λιγότερο ολοκληρωμένη από αυτή των ΗΠΑ. Αυτό μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό αν κανείς μελετήσει τα ποσοστά ανεργίας (Dorn & Zweimüller, 2021). Σύμφωνα με τα στοιχεία για το 2019 και πριν την εμφάνιση της πανδημίας COVID-19, υπήρχαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση ποσοστά ανεργίας από 2% στην Τσεχία και 3,2% στη Γερμανία, μέχρι και 13,7% στην Ισπανία και 16,6% στην Ελλάδα

(Eurostat, 2023). Τα αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας για το 2019 στις Ηνωμένες Πολιτείες κυμαίνονταν από 2,4% έως 6,1% (Bureau of Labor Statistics, 2020). Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2023), ανεξάρτητα από την πανδημία, ο αριθμός των πολιτών της ΕΕ σε ηλικία εργασίας που ζουν σε άλλο κράτος μέλος παρέμεινε σταθερός, στα 10,2 εκατομμύρια το 2020. Ο αριθμός των ατόμων που μετακινήθηκαν, ωστόσο, μειώθηκε λόγω των περιορισμών που επιβλήθηκαν λόγω της πανδημίας (European Commission, 2023).

Η άρση των περιορισμών στη διεθνή μετανάστευση μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη, ωστόσο, η ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας παραμένει ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα πολιτικής και υπάρχει έντονος σκεπτικισμός γύρω από το θέμα (Guiso et al., 2020 όπως αναφέρεται στο Dorn & Zweimüller, 2021). Το ζήτημα του σκεπτικισμού γύρω από την διεθνή μετανάστευση έχει επίσης σχέση και με τη γενική δυσπιστία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση (Jeannet, 2017).

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της Eurostat (2023), το 2021, 2,3 εκατομμύρια μετανάστες ήρθαν στην ΕΕ από χώρες εκτός ΕΕ και 1,4 εκατομμύρια άνθρωποι που διέμεναν προηγουμένως σε ένα Κράτος-Μέλος της ΕΕ μετανάστευσαν σε άλλο κράτος μέλος. Αυτό σημαίνει σύμφωνα με την ίδια έρευνα, ότι συνολικά καταγράφηκαν 3,7 εκατομμύρια αφίξεις ως αποτέλεσμα της διεθνούς μετανάστευσης το 2021. Από την άλλη πλευρά τα στοιχεία της προαναφερθείσας έρευνας αναφέρουν ότι περίπου 1,1 εκατομμύρια άνθρωποι μετανάστευσαν από την ΕΕ σε χώρα εκτός ΕΕ και περισσότερα από 1,2 εκατομμύρια μετανάστευσαν από μια χώρα της ΕΕ σε άλλη χώρα της ΕΕ το 2021 (Eurostat, 2023). Συνεπώς, συνολικά περίπου 2,5 εκατομμύρια εγκατέλειψαν ένα Κράτος-Μέλος της ΕΕ είτε για να μεταναστεύσουν σε άλλο κράτος μέλος της ΕΕ είτε σε χώρα εκτός ΕΕ (Eurostat, 2023).

Σε σχέση με το 2020 η Eurostat (2023), αναφέρει αντίστοιχα ότι υπήρχαν 1,9 εκατομμύρια μετανάστες στην ΕΕ από χώρες εκτός ΕΕ και 1,2 εκατομμύρια άνθρωποι που διέμεναν προηγουμένως σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ μετανάστευσαν σε άλλο κράτος μέλος ενώ περίπου 956.000 άνθρωποι μετανάστευσαν από την ΕΕ σε χώρα εκτός ΕΕ το 2020. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, η Γερμανία ανέφερε τον μεγαλύτερο συνολικό αριθμό μεταναστών (874.400) το 2021, ακολουθούμενη από την Ισπανία (528.900), τη Γαλλία (336.400) και την Ιταλία (318.400). Η Γερμανία ανέφερε επίσης τον υψηλότερο αριθμό μεταναστών το 2021 (543.200), ακολουθούμενη από την Ισπανία (380.800), τη Ρουμανία (216.900) και την Πολωνία (201.600). Συνολικά 23 κράτη μέλη της ΕΕ ανέφεραν μεγαλύτερη εισροή μεταναστών από ό,τι εκροή το 2021, με εξαίρεση την Κροατία, την Ελλάδα, τη Λετονία και τη Ρουμανία όπου ο αριθμός των ατόμων που εγκατέλειψαν την χώρα ήταν μεγαλύτερος από τον αριθμό των μεταναστών που ήρθαν σε αυτή (Eurostat, 2023).

Σε σύγκριση με το 2020 τα στοιχεία της Eurostat (2023), φανερώνουν ότι σχεδόν όλα τα κράτη μέλη με εξαίρεση την Ελλάδα, την Κύπρο, την Πορτογαλία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία κατέγραψαν αύξηση του συνολικού αριθμού μεταναστών το 2021: η μεγαλύτερη αύξηση σε σχετικούς όρους μεταξύ 2020 και 2021 σημειώθηκε στη Λετονία (44 %), η Ρουμανία (34 %) και η Μάλτα (31 %), ενώ η Σλοβενία κατέγραψε τη μεγαλύτερη μείωση (-35 % των μεταναστών μεταξύ 2020 και 2021). Αντίθετα, το 2020 σχεδόν όλα τα Κράτη-Μέλη με εξαίρεση τη Φινλανδία, τη Λιθουανία και τη Σλοβενία κατέγραψαν μείωση στον συνολικό αριθμό των μεταναστών σε σύγκριση με το 2019 (Eurostat, 2023).

Το 2022, 9,93 εκατομμύρια πολίτες εκτός ΕΕ απασχολούνταν στην αγορά εργασίας της ΕΕ, από 193,5 εκατομμύρια άτομα ηλικίας 20 έως 64 ετών, που αντιστοιχεί στο 5,1% του συνόλου και οι πολίτες εκτός ΕΕ είναι «απαραίτητοι εργαζόμενοι» (European Commission/Eurostat, 2024). Στην ΕΕ εντοπίζεται υπερ-εκπροσώπηση τους σε τομείς (βλ. Πίνακα 1) και επαγγέλματα (βλ. Πίνακα 2):

Πίνακας 1: Υπερπροσώπηση ΠΤΧ σε τομείς εργασίας της ΕΕ

Sector	Employment of non-EU citizens	Employment of EU citizens
Accommodation and food service activities	11.3%	4.2%
Administrative and support service activities	7.6%	3.9%
Domestic work	5.9%	0.7%
Construction	9.1%	6.6%

Πηγή: European Commission/Eurostat, 2024

Πίνακας 2: Υπερπροσώπηση ΠΤΧ σε επαγγέλματα στην ΕΕ

Occupational group	Employment of non-EU citizens	Employment of EU citizens
Cleaners and helpers	11.4%	2.9%
Personal services workers	7.3%	4.1%
Personal care workers	5.5%	3.0%
Construction workers, excluding electricians	6.1%	3.7%
Workers in mining, construction, manufacturing and transport	6.0%	2.5%
Food preparation assistants	2.6%	0.6%
Agricultural, forestry and fishery workers	2.4%	0.7%

Πηγή: European Commission/Eurostat, 2024

Το ποσοστό απασχόλησης στην ΕΕ στον πληθυσμό σε ηλικία εργασίας είναι υψηλότερο για τους πολίτες της ΕΕ (77,1%), σε σύγκριση με τους πολίτες εκτός ΕΕ (61,9%) το 2022.

1.3. Το φαινόμενο και εννοιολογικοί ορισμοί: Επισφαλής εργασία

Η επισφαλής εργασία είναι ένα ζήτημα που απασχολεί σημαντικά τους ερευνητές σε διάφορους κλάδους. Η επισφαλής εργασία είναι η απασχόληση που στερείται όλων των τυπικών

μορφών ασφάλειας της εργασίας, συνήθως έχει τη μορφή μισθωτής εργασίας, χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά περιορισμένα εργασιακά δικαιώματα και παροχές, εργασιακή ανασφάλεια, χαμηλές και άτυπες αμοιβές και αυξημένους κινδύνους για την υγεία του/της εργαζομένου/ης (Vosko, 2006).

Οι Benach et al., (2013), διακρίνουν τρία βασικά σύνολα χαρακτηριστικών των θέσεων εργασίας τα οποία είναι η φύση των εργασιακών καθηκόντων και οι συναφείς συνθήκες εργασίας, οι συνθήκες απασχόλησης και οι εργασιακές σχέσεις. Στο πρώτο σύνολο περιλαμβάνονται οι σωματικές και ψυχοκοινωνικές πτυχές της απασχόλησης. Το δεύτερο σύνολο περιλαμβάνει τις συνθήκες υπό τις οποίες ένα άτομο απασχολείται σε μια εργασία ή επάγγελμα, και τέλος οι εργασιακές σχέσεις αναφέρονται στις σχέσεις εξουσίας μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, τόσο ως συλλογικοί όσο και ως μεμονωμένοι παράγοντες. Ο Rodgers (1989), αντιμετωπίζει την επισφαλής απασχόληση ως τον συνδυασμό των δυσμενών χαρακτηριστικών της εργασιακής σχέσης, όπως εργασιακή ανασφάλεια, χαμηλοί ή ανεπαρκείς μισθοί και μειωμένη κοινωνική προστασία και δικαιώματα στο χώρο εργασίας.

Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί ότι αυτή η προσέγγιση κρύβει την ασυμμετρία των διαπροσωπικών σχέσεων εξουσίας μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων (Benach et al., 2013). Οι Bodin et al, (2020), αναφέρουν ότι η επισφάλεια στο πλαίσιο της απασχόλησης πηγάζει από την ευρύτερη διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων που διαμορφώνουν τον βαθμό στον οποίο οι εργαζόμενοι εμπλέκονται στις εργασίες τους, ανεξάρτητα από το ακριβές περιεχόμενο τους. Πράγματι, καθώς ο όρος της επισφαλούς εργασίας είναι μια έννοια που πηγαίνει βαθύτερα από τις συνθήκες εργασίας ή που αφορά συγκεκριμένες εργασίες, η έννοια του όρου θα πρέπει να επικεντρωθεί στις συνθήκες και τις σχέσεις εργασίας.

Λόγω αυτών των απόψεων, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι όχι μόνο υπάρχει ένα ευρύ φάσμα ορισμών της επισφαλούς εργασίας, αλλά μερικοί από αυτούς είναι ακόμη και αντιφατικοί (Padrosa et al., 2021). Ωστόσο σύμφωνα με τους συγγραφείς, δύο χαρακτηριστικά της έννοιας αναγνωρίζονται παγκοσμίως: πρώτον, η αντικειμενική της φύση και δεύτερον, οι πολλαπλές πτυχές της εργασιακής σχέσης, που δεν χρειάζεται να συμβαίνουν ταυτόχρονα, συνδυάζονται για να παρέχουν τη συνολική εμπειρία της επισφαλούς εργασίας (Campbell & Burgess, 2018).

Ένα άλλο βασικό ζήτημα στο οποίο βασίζεται η απουσία συναίνεσης για τον ορισμό της επισφαλούς εργασίας είναι οι κοινωνικο-ιστορικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες των περιοχών κάτι που σημαίνει ότι το τι θεωρείται επισφαλές σε κάθε κράτος μπορεί να διαφέρει (Bodin et al., 2020). Ένα παράδειγμα είναι τα συμβόλαια μηδενικής ώρας, τα οποία είναι αυστηρά περιορισμένα στη Γερμανία και την Ολλανδία, αλλά η χρήση των οποίων αυξάνεται σε φιλελεύθερες χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο ενώ από την άλλη πλευρά, η Δανία και η Ελλάδα έχουν παρόμοιο μερίδιο συμβάσεων ορισμένου χρόνου (Padrosa et al., 2021), αλλά

το μοντέλο ευελιξίας με ασφάλεια του πρώτου παρέχει στους προσωρινούς εργαζόμενους επίπεδα κοινωνικής προστασίας, προοπτικές σταδιοδρομίας και συνθήκες εργασίας που μοιάζουν με εκείνες των μόνιμων ομολόγων τους, ενώ το ακριβώς αντίθετο στην Ελλάδα (Frade et al., 2004).

Για το λόγο αυτό, τα θεωρητικά πλαίσια της επισφαλούς εργασίας δεν επιτρέπουν τη συγκριτική έρευνα, πόσο μάλλον την εμπειρική επικύρωση τους (Bodin et al., 2020). Πράγματι, η πλειονότητα των μελετών που υιοθετούν μια διεθνή προοπτική βασίζονται σε μονοδιάστατους δείκτες όπως η προσωρινή απασχόληση, η αντιληπτή εργασιακή ανασφάλεια ή οι χαμηλοί μισθοί, και τις εμπειρίες που μπορεί να αντιμετωπίσουν οι εργαζόμενοι σε κάθε χώρα (Frade et al., 2004), οι οποίοι υπεραπλοποιούν το περίγραμμα της επισφαλούς εργασίας (Benach et al., 2013).

1.3.1. Διαστάσεις και μορφές επισφαλούς εργασίας μεταναστών στην ΕΕ και στην Ελλάδα

Από τα όσα προαναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, μπορεί κανείς να αντιληφθεί την τεράστια ποικιλία ιδιοτήτων που καθιστούν επισφαλείς τις διαφορετικές συνθήκες της εργασίας και να εντοπιστούν οι πηγές αυτής της επισφάλειας της εργασίας σε κάθε περίπτωση (Bodin et al., 2020; Gialis, 2012; Papadopoulos & Fratsea 2017; Papadopoulos et al., 2021; Drydakis, 2022).

Ως εκ τούτου, η πρόκληση πέρα από τον ορισμό και τη μέτρηση της επισφάλειας της εργασίας έγκειται και στον προσδιορισμό των διαστάσεων που το πλαισιώνουν και εάν αυτές οι διαστάσεις ισχύουν εξίσου σε διαφορετικούς πληθυσμούς (Bodin et al., 2020). Ξεκινώντας με το θεμελιώδες έργο των Rodgers & Rodgers (1989), προσδιορίστηκαν τέσσερις κύριες διαστάσεις της επισφαλούς εργασίας οι οποίες είναι:

(i) αστάθεια στην απασχόληση: επισφαλείς θέσεις εργασίας είναι εκείνες με σύντομο χρονικό ορίζοντα ή για τις οποίες ο κίνδυνος απώλειας εργασίας είναι υψηλός. Οι συγγραφείς προσθέτουν εδώ και την παράτυπη εργασία, εφόσον υπάρχει αβεβαιότητα ως προς τη συνεχιζόμενη διαθεσιμότητα της.

(ii) εργασιακή ανασφάλεια: υπάρχει μια πτυχή του ελέγχου της εργασίας - η εργασία είναι πιο ανασφαλής όσο λιγότερο ο εργαζόμενος (ατομικά ή συλλογικά) ελέγχει τις συνθήκες εργασίας, τους μισθούς ή τον ρυθμό εργασίας.

(iii) διάβρωση της προστασίας των εργαζομένων δηλαδή, σε ποιο βαθμό προστατεύονται οι εργαζόμενοι, είτε από το νόμο, είτε μέσω συλλογικής οργάνωσης, είτε μέσω της συνήθους πρακτικής - προστατεύονται, για παράδειγμα, από τις διακρίσεις, τις άδικες απολύσεις ή τις απαράδεκτες εργασιακές πρακτικές, αλλά και με την έννοια της κοινωνικής προστασίας, ιδίως την πρόσβαση σε παροχές κοινωνικής ασφάλισης (που καλύπτουν υγεία, ατυχήματα, συντάξεις, ασφάλιση ανεργίας κλπ.

(iv) χαμηλές υλικές αμοιβές: θέσεις εργασίας χαμηλού εισοδήματος μπορεί να θεωρηθούν επισφαλείς εάν συνδέονται με τη φτώχεια και την ανασφαλή κοινωνική ένταξη.

Οι Orfao et al., (2021), στην έρευνα τους χρησιμοποιούν έναν νέο πολυδιάστατο δείκτη για τη μέτρηση της επισφάλειας μεταξύ των νέων εργαζομένων σε όλες τις χώρες της ΕΕ-28, ο οποίος μετρά τόσο τη συχνότητα όσο και την ένταση της επισφάλειας. Η ανάλυση τους περιλαμβάνει πέντε διαστάσεις της επισφάλειας της εργασίας οι οποίες είναι: οι μισθοί, το είδος της σύμβασης εργασίας, το είδος της εργάσιμης ημέρας, την αποδυνάμωση στην αγορά εργασίας και την εργασιακή ανασφάλεια. Τα δεδομένα τους προέρχονται από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2009–2016. Τα αποτελέσματά τους δείχνουν ότι η κύρια ένδειξη της επισφάλειας είναι οι χαμηλοί μισθοί ενώ επίσης οι συγγραφείς διαπιστώνουν υψηλά ποσοστά επισφάλειας για τις μεσογειακές χώρες (λόγω χαμηλών μισθών και προσωρινών συμβάσεων), τη Δανία (χαμηλούς μισθούς) και τις Κάτω Χώρες (επέκταση ακούσιων θέσεων εργασίας μερικής απασχόλησης). Οι Κεντρικές Ευρωπαϊκές χώρες διαπιστώθηκε ότι έχουν μέτρια ποσοστά και οι περισσότερες ηπειρωτικές και ανατολικές χώρες έχουν χαμηλά ποσοστά.

Τέλος, οι συγγραφείς διαπίστωσαν ότι ένα υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης σχετίζεται με μικρότερη πιθανότητα να έχει κάποιος υπάλληλος επισφαλή εργασία.

Σε άλλη πρόσφατη έρευνα οι Padrosa et al., (2021), χρησιμοποιούν την Κλίμακα Επισφάλειας Απασχόλησης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (EPRES-E). Αυτό το μέτρο αποτελείται από μια προσαρμογή της δομής της Κλίμακας Επισφάλειας Απασχόλησης (EPRES) στο έκτο κύμα της Ευρωπαϊκής Έρευνας για τις Συνθήκες Εργασίας (EWCS-2015). Η αρχική έκδοση του EPRES έχει τη μορφή μιας πολυδιάστατης κλίμακας που περιλαμβάνει τις ακόλουθες έξι διαστάσεις: προσωρινότητα (διάρκεια σύμβασης), αποδυνάμωση (επίπεδο διαπραγμάτευσης των συνθηκών απασχόλησης), ευαλωτότητα (αδυναμία κατά του αυταρχισμού στο χώρο εργασίας), χαμηλοί μισθοί, εργασιακά δικαιώματα, και ικανότητα άσκησης τους (Padrosa et al., 2021). Αυτές οι διαστάσεις είναι τόσο θεωρητικά όσο και μεθοδολογικά ορθές, καθώς προέρχονται από ένα μακροπρόθεσμο διεπιστημονικό ερευνητικό πρόγραμμα που περιλάμβανε καταρχήν, μια εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση, ακολουθούμενη από συνεντεύξεις με 12 βασικούς παράγοντες (οι οποίοι ήταν ειδικοί σε διάφορους τομείς όπως η κοινωνιολογία, οικονομία της εργασίας ή κοινωνική επιδημιολογία) και τέλος, έξι συζητήσεις σε ομάδες εστίασης με προσωρινούς και μόνιμους εργαζόμενους και εκπροσώπους των συνδικάτων (Vives, et al., 2010).

Το EPRES-E αποτελείται από 13 δείκτες ταξινομημένους σε έξι διαστάσεις: προσωρινότητα, αποδυνάμωση, ευπάθεια, μισθοί, άσκηση δικαιωμάτων, απρόβλεπτοι χρόνοι εργασίας (Padrosa et al., 2021). Σε δείγμα 31.340 εργαζομένων τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι διαφορετικά μοτίβα βαθμολογίας σε κάθε διάσταση οδηγούν σε παρόμοιες συνολικές βαθμολογίες EPRES-E, υποδηλώνοντας ότι η επισφάλεια της εργασίας διαμορφώνεται

από διαφορετικές πηγές εντός των έξι διαστάσεων σε κάθε χώρα σύμφωνα με την ευρύτερη κοινωνική τους κατάσταση και τις πολιτικές τροχιές (Padrosa et al., 2021). Συνολικά οι συγγραφείς συμπεραίνουν ότι, αν και το EPRES-E μπορεί να χρησιμοποιηθεί για συγκριτικούς σκοπούς σε 22 ευρωπαϊκές χώρες, οι βαθμολογίες κάθε διάστασης πρέπει να αναφέρονται μαζί με τη συνολική βαθμολογία EPRES-E.

Άλλες μελέτες σχετικά με τις εργασιακές εμπειρίες των μεταναστών, βρήκαν διαστάσεις επισφάλειας και μορφές επισφαλούς εργασίας, όπως έλλειψη συμβάσεων εργασίας και κανονιστικής προστασίας, χαμηλό επίπεδο ελέγχου των μισθών, ωρών και συνθηκών εργασίας, αστάθεια, αδυναμία άσκησης νόμιμων δικαιωμάτων, απειλές και οποιοσδήποτε συνδυασμός αυτών (Drydakis, 2022). Οι εργοδότες μπορεί να δείξουν προθυμία να έχουν εργαζόμενους σε καθεστώς μη δηλωμένης εργασίας από το κράτος για φορολογικούς ή κοινωνικούς σκοπούς και για σκοπούς κέρδους, ενώ από την πλευρά τους οι μετανάστες εργαζόμενοι χωρίς έγγραφα μπορεί να αναλάβουν μια τέτοια εργασία επειδή δεν μπορούν να βρουν επίσημη δουλειά λόγω της παράτυπης κατάστασής τους (Anderson, 2015).

Η Kukreja (2021), σε έρευνα της σε Ινδούς και Πακιστανούς εργάτες στην Ελλάδα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, διαπίστωσε ότι αυτά τα άτομα αυτοπεριορίζονται και ρυθμίζουν τις κινήσεις τους με κύριο χαρακτηριστικό ότι «περιορίζονται» στους κοιτώνες τους μετά τη δουλειά. Αυτή η επιβαλλόμενη απομόνωση, μέσω του χωρικού διαχωρισμού, απομακρύνει την προσοχή από τα περιοριστικά μεταναστευτικά και εργασιακά καθεστάτα της Ελλάδας, και ενισχύεται ο αποκλεισμός με βάση την τάξη, τις δεξιότητες και την επαγγελματική εκπαίδευση του εκάστοτε ατόμου. Επιπλέον, αποτρέπει τους ντόπιους Έλληνες από το να οικοδομήσουν αλληλεγγύη μαζί με αυτούς τους μετανάστες και, με αυτόν τον τρόπο, αποφεύγουν να διαλύσουν τους βαθιά ριζωμένες και ευρέως διαδεδομένες απόψεις ισλαμοφοβίας και ξενοφοβίας (Kukreja, 2021).

1.4. Επισφαλής εργασία μεταναστών και επιπτώσεις στην υγεία

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) (2021), αναφέρει ότι ο πληθυσμός των μεταναστών εργαζομένων σε διεθνές επίπεδο φτάνει τα 169 εκατομμύρια κάτι που σημαίνει ότι σε αρκετές χώρες αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού. Διάφοροι παράγοντες όπως η ανεργία, η φτώχεια και οι παγκόσμιες συγκρούσεις έχουν συμβάλει στη σημαντική αύξηση της μετανάστευσης, με την Ευρωπαϊκή Ένωση να είναι η προτιμώμενη περιοχή υποδοχής. Σύμφωνα με στοιχεία της Έπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, μέχρι το τέλος του 2021, ο αριθμός των ανθρώπων που φιλοξενήθηκαν σε ευρωπαϊκές χώρες ήταν πάνω από 7 εκατομμύρια, σημειώνοντας αύξηση 3% από το προηγούμενο έτος (UNHCR, 2022). Η Τουρκία παρέμεινε η μεγαλύτερη χώρα υποδοχής προσφύγων στον κόσμο το 2021, με περισσότερους από 3,8

εκατομμύρια πρόσφυγες στο τέλος του έτους, (ή το 15%) του συνόλου των ανθρώπων που εκτοπίστηκαν εκτός συνόρων παγκοσμίως και η Γερμανία ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη χώρα υποδοχής προσφύγων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με 1,3 εκατομμύρια πρόσφυγες (UNHCR, 2022). Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η Ελλάδα έχει γίνει ένα σημαντικό σημείο εισόδου για τους μετανάστες που επιδιώκουν να εισέλθουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Migration Policy Institute Europe, 2012), ενώ η πολεμική σύγκρουση στην Ουκρανία, που ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2022, έχει προκαλέσει τη μεγαλύτερη κρίση εκτοπισμού ανθρώπων στον κόσμο σήμερα, με εκατομμύρια ανθρώπους να αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Σε αυτό το πλαίσιο, μεγάλο ποσοστό των ατόμων που μεταναστεύουν εκτίθενται σε συνθήκες επισφαλούς εργασίας (Svensson, 2013), η οποία αναφέρεται σε μορφές εργασίας οι οποίες συνδέονται με περιορισμένα κοινωνικά δικαιώματα, έλλειψη θεσμοθετημένων αξιώσεων, ανασφάλιστη εργασία καθώς και πενιχρούς μισθούς καθώς αυξημένους κινδύνους για την υγεία τους (Vosko, 2006).

Όσον αφορά την κατάσταση της υγείας των μεταναστών, έχει διαπιστωθεί ότι διάφορες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στον καθορισμό της τόσο όσον αφορά τους μετανάστες όσο και του γενικού πληθυσμού (Hargreaves et al., 2019). Διάφορες μελέτες δείχνουν ότι οι μετανάστες είναι πιο ευάλωτοι σε διάφορες παθήσεις οι οποίες μπορεί να είναι μυοσκελετικές παθήσεις, παθήσεις των αρθρώσεων αλλά και ψυχικές όπως κατάθλιψη και άγχος, σε σύγκριση με τους γηγενείς πληθυσμούς (Jetha et al., 2023; Bas-Sarmiento et al., 2017; Seabury et al., 2017). Οι μετανάστες εργαζόμενοι συχνά αντιμετωπίζουν πίεση να εργαστούν χωρίς διαλείμματα, οδηγώντας σε υψηλότερα ποσοστά ατυχημάτων και ψυχολογικού στρες (Shirmohammadi et al., 2023; Hargreaves et al., 2019; Bas-Sarmiento et al., 2017), ενώ σε σύγκριση με άλλες ομάδες μεταναστών (π.χ. φοιτητές), αντιμετωπίζουν περισσότερα εμπόδια στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας στις χώρες υποδοχής (π.χ. ανεπαρκής ασφάλιση υγείας), και έχουν υψηλότερη συχνότητα κοινών ψυχικών διαταραχών (π.χ. κατάθλιψη) και χαμηλότερη ποιότητα ζωής (Oliva-Arocas et al., 2022).

Μια ακόμα έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ισπανία και την Ιταλία από τους Cecilia Arici et al., (2019), αποκαλύπτει ότι οι μετανάστες εργαζόμενοι, σε σύγκριση με τους γηγενείς αναλαμβάνουν περισσότερες θέσεις εργασίες χαμηλής ειδίκευσης, και επίσης έχουν να αντιμετωπίσουν μεγαλύτερες σωματικές απαιτήσεις, χειρότερες συνθήκες εργασίας, αυξημένη έκθεση σε εργονομικούς και ψυχοκοινωνικούς κινδύνους, υψηλότερο κίνδυνο επαγγελματικών τραυματισμών, διακρίσεις στην εργασία τους και συνολικά χαμηλότερο επίπεδο ψυχικής και σωματικής υγείας.

Η έρευνα των Debono & Vassallo (2019), που διεξήχθη στη Μάλτα διαπίστωσε ότι οι μετανάστες εργαζόμενοι εκεί φαίνεται να αντιμετωπίζουν πιο δύσκολες συνθήκες εργασίας από άλλους μετανάστες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συγκεκριμένα διαπιστώθηκε ότι σχεδόν οι μισοί από

τους ερωτηθέντες αναφέρουν ότι η υγεία ή η ασφάλεια τους βρίσκεται σε κίνδυνο λόγω της εργασίας τους και πάνω από το ένα τέταρτο υπέστησαν διακρίσεις, σημαντικό ποσοστό από αυτούς εργάζεται κάτω από τα επίπεδα δεξιοτήτων τους και περισσότερες από 40 ώρες την εβδομάδα. Επιπλέον, καταγράφηκε ότι περίπου το ένα τρίτο των ερωτηθέντων δεν είναι ικανοποιημένοι με τις συνθήκες εργασίας τους, καθώς ισχυρίζονται ότι δεν τους φέρονται δίκαια στην εργασία και δεν βρίσκουν επαρκή βοήθεια και υποστήριξη από τους διευθυντές και τους συναδέλφους τους.

Επιπλέον, η μελέτη των Muoka & Lhussier (2020), για το Ηνωμένο Βασίλειο βρήκε θετικές συσχετίσεις μεταξύ των δυσμενών συνθηκών εργασίας και της επιδείνωσης της σωματικής και ψυχικής υγείας, συμπεριλαμβανομένων των τραυματισμών, του άγχους και της κατάθλιψης. Σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο των Tompa et al., (2007), σχετικά με τις συνέπειες για την υγεία των επισφαλών εμπειριών που σχετίζονται με την εργασία, η απουσία συμβάσεων εργασίας, το ανεπαρκές εισόδημα και τα οφέλη, η περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης και η έκθεση σε φυσικούς κινδύνους στον χώρο εργασίας μπορεί να οδηγούν σε δυσμενείς εμπειρίες, οι οποίες, με τη σειρά τους, συμβάλλουν στην επιδείνωση της σωματικής και ψυχικής υγείας.

Συνολικά η βιβλιογραφία έχει αναδείξει μια σειρά από παράγοντες που επηρεάζουν αρνητικά τη σωματική και ψυχική υγεία των μεταναστών εργαζομένων, μέσω υλικών, κοινωνικών και συνολικά σχετιζόμενων με την έλλειψη ασφάλειας στο χώρο εργασίας. Αυτοί οι παράγοντες μπορούν να διαχωριστούν ως εξής:

Ένταση εργασίας: Οι μετανάστες εργαζόμενοι πολλές φορές αντιμετωπίζουν υπερβολική ένταση κατά την εργασία τους με κύρια μορφή τις εξαιρετικά πολλές ώρες εργασίας, ακόμη εργοδότες που έδιναν προτεραιότητα στην ταχύτητα έναντι της ποιότητας, τις δομές πληρωμής όπου η αποζημίωση βασίζεται στην παραγωγικότητα και όχι στις ώρες εργασίας και στην άρνηση διαλειμμάτων (Tang & Pilgrim, 2017), ενώ συχνά οι μετανάστες αντιμετωπίζουν συχνά επικίνδυνες συνθήκες εργασίας, όπως η έλλειψη ατομικού προστατευτικού εξοπλισμού (Potter & Hamilton, 2014).

Ανεπαρκές εισόδημα: Η επίδραση του εισοδήματος στην υγεία έχει βρεθεί ότι συνδέεται με διάφορους παράγοντες απασχόλησης. Πρώτον, οι μετανάστες συχνά καταλαμβάνουν θέσεις εργασίας με χαμηλούς μισθούς, με ορισμένους μάλιστα να κερδίζουν κάτω από τον κατώτατο μισθό (Scott, 2017). Η έρευνα δείχνει επίσης ότι η απουσία συμβάσεων εργασίας συνδέεται με έλλειψη εγγυημένου εισοδήματος, αβεβαιότητα και αποδοχή επικίνδυνων καθηκόντων (Ahonen, 2019). Επιπλέον, η επισφαλής απασχόληση συνδέεται με υψηλότερα ποσοστά φτώχειας, κλοπές μισθών και έλλειψη παροχών υγείας και απασχόλησης (Reid & Schenker, 2016). Η απουσία σύμβασης εργασίας σημαίνει επίσης ότι δεν υπάρχει ασφάλιση υγείας, γεγονός που οδηγεί σε

περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης με αποτέλεσμα ανασφάλιστα άτομα έχουν χαμηλότερη ποιότητα υγειονομικής περίθαλψης (Drydakis, 2022).

Ιεραρχία στο χώρο εργασίας και επίπεδα ελέγχου: Ο αντίκτυπος της ιεραρχίας στο χώρο εργασίας είναι εμφανής σε πολλές έρευνες με τη μορφή αρνητικής μεταχείρισης από ανωτέρους, πελάτες αλλά και συναδέλφους. Οι μετανάστες εργαζόμενοι αντιμετώπισαν εκφοβισμό στο χώρο εργασίας, αυξημένες επιπλήξεις και απολύσεις και υπερβολική επίβλεψη (Scott 2017; Tang & Pilgrim, 2017). Άλλες έρευνες αναφέρουν επίσης την ύπαρξη διακρίσεων στο χώρο εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της φυλετικής προκατάληψης και της προνομιακής μεταχείρισης προς τους γηγενείς εργαζόμενους (Potter & Hamilton, 2014).

Γλωσσικά εμπόδια και δυσκολίες επικοινωνίας: Σε πολλές τα γλωσσικά εμπόδια εντοπίζονται ως σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την υγεία και την ευημερία τους ενώ εργάζονται σε επισφαλή περιβάλλοντα. Οι συνέπειες των δυσκολιών επικοινωνίας έχουν βρεθεί να σχετίζονται με την έλλειψη πρόσβασης σε πληροφορίες σχετικά με τα εργασιακά δικαιώματα και τα εργασιακά θέματα (Scott, 2017), και την δυνατότητα διαπραγμάτευσης των μισθών και των συνθηκών εργασίας με τους εργοδότες (Potter & Hamilton, 2014). Οι γλωσσικές δυσκολίες έχει βρεθεί ότι συνδέονται άμεσα με ψυχολογικά ζητήματα υγείας, και οδηγούν σε αισθήματα ανεπάρκειας, ανικανότητας, αδυναμίας και αίσθησης ότι «δεν ανήκουν πουθενά» (Potter & Hamilton, 2014; Scott, 2017).

1.5.Εργασία μεταναστών στον αγροτικό τομέα στην ΕΕ και στην Ελλάδα

Υπολογίζεται ότι πάνω από 5 εκατομμύρια μετανάστες διαμένουν επί του παρόντος σε αγροτικές περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αν και οι πραγματικοί αριθμοί είναι πιθανό να είναι υψηλότεροι (Natale et al., 2019) ενώ η κατανομή των μεταναστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει μετατοπιστεί από τις κυρίως αστικές περιοχές σε μια πιο ισορροπημένη κατανομή μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών (McAreavey, 2018). Σε ορισμένους αγροτικούς τομείς οι μετανάστες αποτελούν την πλειονότητα των χειρωνακτικών θέσεων χαμηλής ειδίκευσης, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται κοινότητες με σημαντικό πληθυσμό μεταναστών από διάφορα μέρη του κόσμου (Rye & Scott, 2018).

Η μετανάστευση εργατικού δυναμικού που απασχολείται στον αγροτικό τομέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένα σύνθετο φαινόμενο που λειτουργεί σε πολλαπλά επίπεδα καθώς είναι πολύπλοκα συνδεδεμένο με τα παγκόσμια συστήματα, ιδιαίτερα τις αγορές εργασίας, καθώς και με τις ευρωπαϊκές κοινωνικές, πολιτιστικές, οικονομικές δομές και πολιτικές αλλαγές (Rye & O'Reilly, 2021).

Οι πολυπλοκότητες του φαινομένου της μεταναστευτικής εργασίας στις αγροτικές περιοχές της ΕΕ έγιναν πιο εμφανείς κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 το 2020 καθώς τα σύνορα έκλεισαν και η καθημερινή ζωή περιορίστηκε σοβαρά, εμποδίζοντας πολλούς μετανάστες εργαζομένους να ταξιδέψουν στο εξωτερικό για εργασία ενώ και οι ήδη υφιστάμενοι επηρεάστηκαν αρνητικά από τα κυβερνητικά μέτρα για τον περιορισμό του ιού, με αποτέλεσμα να μειωθούν οι ώρες εργασίας ή να χαθούν θέσεις εργασίας (Fouskas, 2020, Φούσκας, 2023). Η πανδημία διατάραξε επίσης τη βιομηχανία παραγωγής τροφίμων, οδηγώντας σε ανησυχίες για μη συγκομιδή της αγροτικής παραγωγής και άλλες αποτυχίες της αγοράς κάτι που οδήγησε στην λήψη μέτρων για τον μετριασμό των επιπτώσεων της πανδημίας, τονίζοντας τον ζωτικό ρόλο της μεταναστευτικής εργασίας στις βιομηχανίες τροφίμων της ΕΕ (Rye & O'Reilly, 2021).

Η πανδημία COVID-19 απέδειξε επίσης ξεκάθαρα τη διασύνδεση και την αλληλεξάρτηση όλων των τοποθεσιών, συμπεριλαμβανομένων των αστικών και των αγροτικών περιοχών. Τις τελευταίες δεκαετίες, οι διασυνδέσεις αυτές έχουν γίνει ολοένα και πιο εμφανείς λόγω των αυξημένων επιπέδων διεθνούς μετανάστευσης παγκοσμίως, οδηγώντας στη διάδοση του όρου «Εποχή της Μετανάστευσης» (Castles et al., 2014). Αυτές οι ροές μετανάστευσης όσον αφορά την εργασία, συνδέονται στενά με την εμφάνιση παγκόσμιων συστημάτων τροφίμων, όπου οι πολυεθνικές εταιρείες ασκούν έλεγχο στην παραγωγή τροφίμων μέσω δομών ιδιοκτησίας και τεχνολογικών καθεστώτων που επηρεάζουν την επεξεργασία, τη διανομή και τη λιανική πώληση, ενώ η εργατική μετανάστευση καθοδηγείται κυρίως από τη ζήτηση και ανταποκρίνεται στη δυναμική της βιομηχανοποιημένης και εντατικής παραγωγής τροφίμων, που βασίζεται στην πρόσβαση σε προσιτές και ευέλικτες δεξαμενές εργατικού δυναμικού οι οποίες όσον αφορά τους μετανάστες φαίνονται πρακτικά ανεξάντλητες (Rye & O'Reilly, 2021).

Όσον αφορά την Ελλάδα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι Νότιες Ευρωπαϊκές χώρες έχει γίνει πόλος έλξης για τους μετανάστες λόγω της στρατηγικής γεωπολιτικής της θέσης, των βελτιωμένων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών και της ένταξης της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Papadopoulos et al., 2021). Τα παραπάνω οδήγησαν σε μια σημαντική αύξηση του αριθμού των μεταναστών που εισέρχονται σε χώρες της ΕΕ συνολικά, με μια σημαντική μερίδα να επιλέγει τις Νότιες Ευρωπαϊκές χώρες ως προορισμό τους. Στην περίπτωση της Ελλάδας, αυτή η εισροή μεταναστών σηματοδότησε μια νέα φάση οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικού μετασχηματισμού, παρουσιάζοντας νέες προκλήσεις και ευκαιρίες, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές. Η Ελλάδα παρέμεινε το κύριο σημείο εισόδου των μεταναστών χωρών της Ευρωπαϊκή Ένωση, παρά τις σκληρές οικονομικές συνθήκες που προέκυψαν από την πρόσφατη οικονομική κρίση (Papadopoulos et al., 2021; Papadopoulos & Fratsea, 2016). Πολλοί παράγοντες εξηγούν τη μετατροπή της Ελλάδας σε χώρα υποδοχής. Αρχικά αυτό οφείλεται στη γεωγραφική θέση της Ελλάδας ως ανατολική πύλη προς την ΕΕ. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας ήταν η ραγδαία

οικονομική αλλαγή που μείωσε την οικονομική και κοινωνική απόσταση της Ελλάδας από τις Βόρειες Ευρωπαϊκές χώρες από την ένταξη της στην ΕΕ το 1981 (Papadopoulos, 2009).

Αν και το εργατικό δυναμικό των μεταναστών έχει διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο στην ενίσχυση της γεωργικής παραγωγικότητας, ο αντίκτυπος της μεταναστευτικής εργασίας στις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης καθώς σε ορισμένες περιοχές, οι κοινότητες υποδοχής αντιλαμβάνονται τις ομάδες μεταναστών ως «προβληματικές» λόγω των χαμηλότερων μισθών, της αντιλαμβανόμενης απώλειας της τοπικής ταυτότητας και των ανησυχιών σχετικά με την προσωπική τους ασφάλεια (Papadopoulos et al., 2021). Ο συνδυασμός της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης το 2008/2009 και της «μεταναστευτικής και προσφυγικής κρίσης» το 2015 επιδείνωσαν περαιτέρω τις ήδη βαθιές κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα μια «τέλεια καταιγίδα» πολιτικών και οικονομικών αναταραχών (Papadopoulos et al., 2021).

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρουσία διεθνών μεταναστών στις αγροτικές περιοχές από τη δεκαετία του 1990 μπορεί να αποδοθεί σε διάφορους δημογραφικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και διαρθρωτικούς παράγοντες, που οδηγούν σε ελλείψεις εργατικού δυναμικού στις τοπικές κοινωνίες. Ειδικά για την αγροτική Ελλάδα, η απασχόληση μεταναστών έχει οδηγήσει σε αρκετές σημαντικές εξελίξεις (Labrianidis & Sykas, 2009): Πρώτον, η μεταναστευτική εργασία συνέβαλε στη διατήρηση και επέκταση των γεωργικών δραστηριοτήτων. Δεύτερον, η διαθεσιμότητα μεταναστών εργαζομένων απάλλαξε τους αγρότες από επίπονες γεωργικές εργασίες, δίνοντας τους τη δυνατότητα να οργανώσουν καλύτερα την παραγωγή, το μάρκετινγκ και ακόμη και να εξερευνήσουν μη γεωργικές πηγές εισοδήματος. Τρίτον, σε περιοχές όπου η γεωργία παραμένει ζωτικής σημασίας για την τοπική οικονομία, το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό έχει υποστηρίξει τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των αγροκτημάτων. Τέταρτον, οι μετανάστες διαδραμάτισαν επίσης κρίσιμο ρόλο σε άλλους τομείς στις αγροτικές περιοχές, συμπεριλαμβανομένων των κατασκευών και του τουρισμού. Τέλος, οι μετανάστες έχουν συμβάλει στη δημογραφική αναζωογόνηση σε ορισμένες απομακρυσμένες περιοχές της Ελλάδας.

Ωστόσο, το κοινωνικοοικονομικό τοπίο στην Ελλάδα έχει μεταμορφωθεί δραματικά από την οικονομική ύφεση, επηρεάζοντας σημαντικά τόσο τις αστικές όσο και τις αγροτικές περιοχές (Papadopoulos, 2019; Drydakis, 2022). Αυτή η κρίση έχει εντείνει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες, αλλοιώνοντας τις στρατηγικές που είχαν χρησιμοποιήσει προηγουμένως για την κοινωνική κινητικότητα για αρκετά χρόνια (Kasimis et al., 2015).

Σύμφωνα με την Ανεξάρτητη Αρχή Επιθεώρησης Εργασίας (2023), η δέσμευση της Ελλάδας η συμμετοχής της στην κοινή δράση EMPACT (European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats), συνεργάζεται με άλλα Ευρωπαϊκά έθνη σε μια διεπιστημονική προσέγγιση για την ολοκληρωμένη αντιμετώπιση του περίπλοκου ζητήματος του εργασιακού

trafficking. Η δέσμευση της Ελλάδας να διατηρήσει δίκαιες συνθήκες εργασίας και να καταπολεμήσει την εργασιακή εκμετάλλευση εκτείνεται πέρα από τα σύνορα της χώρας, συμβάλλοντας έτσι σε πανευρωπαϊκές προσπάθειες για την αντιμετώπιση του προβλήματος του εργασιακού trafficking με ολοκληρωμένο και διακρατικό τρόπο.

Στο πλαίσιο του EMPACT, η Ελλάδα συνεργάζεται στενά με υπηρεσίες επιβολής του νόμου, υπουργεία εργασίας, μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλους φορείς στη προσπάθεια να ανταλλαχθούν πληροφορίες, βέλτιστες πρακτικές και πόροι για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των δικτύων εμπορίας εργαζομένων. Με την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών, η Ελλάδα και οι Ευρωπαίοι εταίροι της μπορούν να εντοπίσουν και να εξαρθρώσουν εγκληματικές οργανώσεις που ασχολούνται με την εργασιακή εκμετάλλευση.

Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιούνται διαρκώς σχετικοί έλεγχοι από την Επιθεώρηση Εργασίας και επιβάλλονται υψηλά πρόστιμα όταν διαπιστώνονται παραβάσεις της εργατικής νομοθεσίας, καθώς και περιπτώσεις θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, με σκοπό την εργασιακή εκμετάλλευση. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε πρόσφατους ελέγχους μεταξύ άλλων και σε επιχειρήσεις αγροτικής παραγωγής (π.χ. θερμοκήπια και συσκευαστήρια), και γενικά σε κλάδους έντασης εργασίας, όπου είναι πιθανότερο να εντοπιστούν εργαζόμενοι των οποίων παραβιάζονται τα εργασιακά δικαιώματα, σε σύνολο 271 ελέγχων, διαπιστώθηκαν 165 παραβάσεις και επιβλήθηκαν πρόστιμα ύψους άνω του 1,2 εκατομμυρίων ευρώ (Ανεξάρτητη Αρχή Επιθεώρησης Εργασίας, 2023).

1.5.1. Επισφαλής εργασία μεταναστών στον αγροτικό τομέα και υγεία στην Ελλάδα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο αγροτικός τομέας αποτελεί κρίσιμο ακρογωνιαίο λίθο της οικονομίας της Ελλάδας. Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις στο παρελθόν, πίσω από αυτή την όψη της οικονομικής και αναπτυξιακής σημασίας του εν λόγω τομέα έχουν παρουσιαστεί καταστάσεις όπου υπογραμμίζεται η επισφαλής κατάσταση των μεταναστών εργατών οι οποίοι αποτελούν «την καρδιά» αυτής της ακμάζουσας βιομηχανίας. Στην ενότητα αυτή αποκαλύπτονται οι κρυφές πραγματικότητες των επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και των ελλείψεων στο κομμάτι της υγείας και αποτυπώνεται πώς αυτές οι προκλήσεις θέτουν σε κίνδυνο την ευημερία και την υγεία του εργατικού δυναμικού.

Μια σημαντική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο κομμάτι αυτό είναι αυτή της Goulem (2021), η οποία μελετά τους συνδέσμους μεταξύ εργασίας, υγείας και μετανάστευσης στην Ελλάδα. Όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας η συγγραφέας διαπίστωσε ότι οι αγρότες στις περιοχές που εξετάζονται (Μανωλάδα και Μέγαρο) έχουν στρέψει το ενδιαφέρον τους σε καλλιέργειες που είναι εντάσεως εργασίας ενώ η κερδοφορία της γεωργίας σε αυτές τις περιοχές βασίζεται σε ένα μεγάλο

εργατικό δυναμικό πρόθυμο να αντέξει πολλές ώρες εργασίας, αντίξοες συνθήκες εργασίας και χαμηλούς μισθούς (Papadopoulos & Fratsea, 2018).

Σύμφωνα με την Goulem (2021), τόσο στα Μέγαρα όσο και στη Μανωλάδα, η αγροτική βιομηχανία είναι εγγενώς συνδεδεμένη με την εκμετάλλευση των μεταναστών εργατών. Στα Μέγαρα, οι εργάτες αναμένεται εργάζονται 12-15 ώρες την ημέρα και να λαμβάνουν αμοιβή 20-23 ευρώ την ημέρα (Goulem, 2021). Στη Μανωλάδα, το ημερομίσθιο είναι 23-25 ευρώ για οκτάωρη απασχόληση, αν και οι πραγματικές ώρες εργασίας συχνά είναι περισσότερες (Kukreja, 2021). Και στις δύο περιπτώσεις, οι εργαζόμενοι και τα μέλη της κοινότητας έχουν αναφέρει ότι αυτοί οι μισθοί είναι ανεπαρκείς, αποτυγχάνοντας να αντισταθμίσουν επαρκώς την ένταση, τη διάρκεια και τις φυσικές απαιτήσεις της εργασίας.

Σύμφωνα με την Goulem (2021), οι συνθήκες εργασίας επιδεινώνονται περαιτέρω από τις ακανόνιστες ώρες εργασίας και την έλλειψη διαλειμμάτων για τους εργάτες. Σύμφωνα πάλι με την Kukreja (2021), οι ώρες εργασίας στη Μανωλάδα είναι εξίσου μεγάλες και οι εργάτες λαμβάνουν μόνο 15 λεπτά διάλειμμα για φαγητό και τουαλέτας. Η σωματικά απαιτητική φύση της εργασίας προκαλεί σημαντική δυσφορία στους εργάτες, καθώς συχνά απαιτείται να σκύβουν για παρατεταμένες περιόδους, ενώ και η έκθεση στα φυσικά φαινόμενα είναι άλλη μια ανησυχία για τους εργαζόμενους στα Μέγαρα και τη Μανωλάδα. Στα Μέγαρα, οι εργασίες γίνονται σε εξωτερικούς χώρους ανεξαρτήτως καιρικών συνθηκών, με τους εργάτες να καταφεύγουν μερικές φορές στο να φορούν σακούλες σκουπιδιών για να προστατευτούν από τη βροχή και τον αέρα ενώ στη Μανωλάδα, η εργασία σε θερμοκήπια εκθέτει τους εργάτες σε υπερβολική ζέστη και υγρασία (Goulem, 2021). Η χρήση γεωργικού εξοπλισμού και αγροτοχημικών, όπως φυτοφαρμάκων κλπ., ενέχει πρόσθετους κινδύνους ενώ οι εργαζόμενοι και στις δύο περιοχές δεν έχουν στη διάθεση τους προστατευτικό εξοπλισμό ή εκπαίδευση κάτι που τους εκθέτει σε δυνητικά καρκινογόνες και τοξικές χημικές ουσίες (Goulem, 2021).

Οι παραπάνω συνθήκες κάτω από τις οποίες εργάζονται οι μετανάστες έχουν ως αποτέλεσμα σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία τους. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η Goulem (2021), καθώς οι εργάτες στερούνται ανάπαυλας και πιέζονται να παραμείνουν σε θέση κάμψης του σώματος τους για παρατεταμένες περιόδους, οδηγούν σε παράπονα για προβλήματα υγείας που συνδέονται με αυτή τη στάση συγκομιδής.

Παρά αυτά τα ζητήματα υγείας που απαιτούν ιατρική φροντίδα, οι εργαζόμενοι που αναζητούν ιατρική συμβουλή συχνά απλώς συμβουλευονται να λαμβάνουν κάποιο αναλγητικό, χωρίς να λαμβάνουν περαιτέρω φροντίδα. Οι συνέπειες για την υγεία και οι ευπάθειες που προκύπτουν αποτελούν σημαντική απειλή για τους εργαζόμενους, με τις ιατρικές παθήσεις να παραμένουν δυνητικά αδιάγνωστες (Goulem, 2021), ενώ αναφέρεται και περιστατικό στα Μέγαρα, όπου ένας 25χρονος, μετά από διάγνωση πέτρες στα νεφρά, επέστρεψε στην Ινδία για χειρουργική

επέμβαση όπου και πέθανε. Ενώ η ακριβής αιτία του θανάτου του παραμένει αβέβαιη, οι συνθήκες εργασίας στα Μέγαρο, που χαρακτηρίζονται από ζεστά περιβάλλοντα, ανεπαρκή διαλείμματα για ενυδάτωση, έντονη σωματική άσκηση και έκθεση σε περιβαλλοντικές τοξίνες, ευθυγραμμίζονται με παράγοντες κινδύνου που σχετίζονται με πέτρες στα νεφρά (Nerbass, 2017), και νεφρικές ασθένειες (Johnson et al., 2019).

Η εκτεταμένη χρήση αγροτοχημικών ενέχει επίσης σοβαρό κίνδυνο για την υγεία που προκύπτει από τις συνθήκες εργασίας σε αυτά τα περιβάλλοντα ενώ και οι εργασιακές πρακτικές που στερούνται κατάλληλης εποπτείας λόγω της άτυπης κατάστασης των εργαζομένων επιδεινώνουν την έκθεση τους σε επιβλαβείς χημικές ουσίες. Όπως ανέφερε ένας εργαζόμενος στη Μανωλάδα, δεν τους παρέχονται μάσκες ή γάντια ενώ ψεκάζουν φυτοφάρμακα σε χωράφια με φράουλα (Kukreja, 2021). Ο ανεπαρκής εξοπλισμός, ο κακός αερισμός στα θερμοκήπια, η έλλειψη εκπαίδευσης και η απροθυμία των εργοδοτών να σταματήσουν την εργασία μετά από ψεκασμούς με χημικά αυξάνουν τους πιθανούς κινδύνους για τους εργάτες. Οι τεκμηριωμένοι βιβλιογραφικά κίνδυνοι της έκθεσης στα αγροτοχημικά περιλαμβάνουν πονοκεφάλους, θολή όραση, έμετο, κοιλιακό άλγος, κατεσταλμένη ανοσολογική λειτουργία, ασθένειες του αίματος και του ήπατος, κατάθλιψη, άσθμα και νευρικές βλάβες (Hicks, 2012). Η καθυστερημένη εμφάνιση αυτών των επιπτώσεων μπορεί να καταστήσει δύσκολο τον εντοπισμό της πηγής της ασθένειας ή την παροχή κατάλληλης θεραπείας. Αυτή η δυσκολία επιδεινώνεται για τους μετανάστες εργαζομένους στην Ελλάδα λόγω των σημαντικών φραγμών στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη που απορρέουν από το παράτυπο καθεστώς τους και την εξάντληση των πόρων υγειονομικής περίθαλψης λόγω των πολιτικών λιτότητας (Goulem, 2021).

Μια ακόμα διάσταση της επισφάλειας εξετάζεται από την Kukreja (2021), η οποία τοποθετεί στο επίκεντρο, τη διαδικασία μέσω της οποίας τα προσωρινά εργασιακά καθεστώτα χρησιμοποιούν πολιτισμικά συγκεκριμένους κανόνες ανδρών μεταναστών χωρίς έγγραφα για να επιβάλουν την υπακοή στην εργασία και να συσσωρεύσουν μεγαλύτερο κεφάλαιο. Η έρευνα βασίζεται σε δείγμα Πακιστανών και αντρών από το Μπαγκλαντές χωρίς έγγραφα που εργάζονται στην αγροτική παραγωγή στην Ελλάδα, οι οποίοι αντιπαραθέτουν την αρρενωπότητα τους μέσω διαγωνισμών συλλογής φρούτων. Οι άντρες μετανάστες από τη Νότια Ασία, οι οποίοι είναι ήδη αποδυναμωμένοι και περιθωριοποιημένοι λόγω του ότι δεν είναι νόμιμοι εργάτες αλλά και λόγω της επισφάλειας της εργασίας τους, προσπαθούν να αναδείξουν την αρρενωπότητα τους μέσω τέτοιων διαγωνισμών εκμετάλλευσης. Αυτοί οι ανταγωνισμοί, που βασίζονται στη νεοφιλελεύθερη εξατομίκευση των εργαζομένων και την επιτυχία τους, συνδέουν τις απολαβές με τη μυϊκή αρρενωπότητα και την ατομική ικανότητα. Οι διαγωνισμοί συλλογής φρούτων αξιοποιούνται για να εξαλείψουν τους «αναποτελεσματικούς» εργάτες, να διαβρώσουν την αλληλεγγύη των εργαζομένων και να μεγιστοποιήσουν την παραγωγή της εργασίας (Kukreja, 2021). Σε

μεταγενέστερη έρευνα της η Kukreja (2023), μελέτησε μετανάστες εργάτες γης στην Ελλάδα και αποκαλύπτει ότι η φιλοδοξία τους να αποκτήσουν πολιτιστικά συγκεκριμένη «αρρενωπή αξιοπρέπεια» μέσω της μετανάστευσης, (η οποία ορίζεται ως εκπλήρωση της ανδρικής ευθύνης κάποιου για υποστήριξη της οικογένειας μέσω εμβασμάτων), χρησιμοποιείται παραγωγικά από τον φυλετικό καπιταλισμό για την εκμετάλλευση των ατόμων αυτών και την εργασία τους σε συνθήκες επισφάλειας. Η προκύπτουσα εργασιακή εκμετάλλευση είναι η δομικά ενσωματωμένη φυλετική λογική που πολιτογραφεί τους υποτιθέμενους «άλλους» ως ανεπιθύμητα άτομα μέσα στο προσωρινό καθεστώς εργασίας των μεταναστών της Ελλάδας. Τα «όρια» που τίθενται σε αυτό στο πλαίσιο μειώνουν περαιτέρω την εύθραυστη αίσθηση της αντρικής αυτοεκτίμησης των μεταναστών ενώ στην προσπάθεια τους να αποβάλουν την αποτυχημένη αρρενωπότητα που ωθεί την κινητικότητα τους από τις χώρες καταγωγής τους, μέσω της σταθερής απασχόλησης και ροής εμβασμάτων, τους ωθεί προς μια αέναη κατάσταση επισφαλούς εργασίας και εκμετάλλευσης.

Η περίοδος της πανδημίας COVID-19 ήταν επίσης μια περίοδος μεγάλων προκλήσεων για την υγεία των μεταναστών εργατών γης. Σύμφωνα με την αναφορά του Generation 2.0 RED για τον Μάρτιο του 2020, οι εργάτες γης που διαμένουν στην περιοχή ενημερώθηκαν σχετικά με τον COVID – 19, τα μέτρα ατομικής προστασίας και κοινωνικής απομόνωσης καθώς και τα μέτρα περιορισμού της κυκλοφορίας με διάφορους τρόπους και από διάφορες πηγές οι οποίες περιλαμβάνουν τον Δήμο Ανδραβίδας – Κυλλήνης και την Πρεσβεία του Μπαγκλαντές (έντυπο ενημερωτικό υλικό το οποίο σε συνεργασία με την Πρεσβεία του Μπαγκλαντές μεταφράστηκε και διανεμήθηκε στον πληθυσμό των εργατών γης). Μέριμνα είχε δοθεί επίσης για το πώς θα εξυπηρετηθούν ύποπτα κρούσματα (Generation 2.0 RED, 2020a). Σύμφωνα με την ίδια αναφορά, σε γενικές γραμμές υπήρξε ανταπόκριση και συνεργασία των εργατών γης ως προς τις συστάσεις και τα επιπλέον μέτρα (Generation 2.0 RED, 2020a).

Αξιοσημείωτο είναι ότι αναφέρεται ότι δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία και αριθμοί καταγεγραμμένων εργατών γης, οι οποίοι σύμφωνα με εκπροσώπους της κοινότητας, υπολογίζεται ότι είναι περίπου 7.000 έως 10.000 εργάτες γης στην ευρύτερη περιοχή (Generation 2.0 RED, 2020a). Όσον αφορά τις συνθήκες στέγασης τους, οι καταυλισμοί συνέχισαν να είναι στην ίδια κατάσταση, δηλαδή, να αποτελούνται από αυτοσχέδιες παράγκες, χωρίς παροχή νερού και εξωτερικές και αυτοσχέδιες τουαλέτες, με κάθε μια παράγκα να φιλοξενεί από 10 έως 20 άτομα περίπου. Τη περίοδο εκείνη οι εργασίες δεν είχαν σταματήσει λόγω του COVID-19, αλλά είχαν ελαχιστοποιηθεί επηρεάζοντας άμεσα τους εργάτες γης, η οικονομική επιβίωση των οποίων εξαρτάται από αυτή την εργασία (Generation 2.0 RED, 2020a).

Η προαναφερθείσα κατάσταση δεν βελτιώθηκε τους επόμενους μήνες, με τις συνθήκες διαβίωσης στους καταυλισμούς, να παραμένουν ιδιαιτέρως δυσχερείς και επικίνδυνες ενώ η συγκομιδή της φράουλας πραγματοποιήθηκε κανονικά παρά το γεγονός ότι από τον Μάρτιο μέχρι

τις αρχές Μαΐου 2020, οι εργασίες στα χωράφια ήταν μειωμένες λόγω των περιοριστικών μέτρων, εξαιτίας του COVID-19. Οι εργασίες στα χωράφια επανήλθαν σε φυσιολογικούς ρυθμούς από τον Μάιο, μετά την άρση των περιοριστικών μέτρων (Generation 2.0 RED, 2020b). Κατά το δεύτερο lockdown, οι εργάτες γης που διαμένουν στην περιοχή ενημερώθηκαν εκ νέου σχετικά με τα μέτρα προστασίας και τα μέτρα περιορισμού της κυκλοφορίας με έντυπο ενημερωτικό υλικό το οποίο είχε δημιουργηθεί κατά το πρώτο lockdown, τον Μάρτιο του 2020, από τον Δήμο Ανδραβίδας-Κυλλήνης σε συνεργασία με την Πρεσβεία του Μπαγκλαντές, το οποίο διανεμήθηκε τώρα εκ νέου στον πληθυσμό των εργατών γης, ωστόσο οι εργάτες γης είναι πλέον καλύτερα ενημερωμένοι (Generation 2.0 RED, 2020c). Ως προς τα υγειονομικά μέτρα προστασίας κατά του COVID-19 δεν υπήρχε μέριμνα ή σχεδιασμός για ενδεχόμενο εμβολιασμό τους μέχρι τον Απρίλιο του 2021, ούτε είχε διενεργηθεί κάποιος δειγματοληπτικός έλεγχος με Rapid test (Generation 2.0 RED, 2021a), ενώ σύμφωνα με την αναφορά του Ιουνίου του 2021 οι μετανάστες που έχουν ΑΜΚΑ, έχουν ήδη εμβολιαστεί ή έχουν δηλώσει να εμβολιαστούν το επόμενο διάστημα, ωστόσο πρόκειται για ένα πολύ μικρό ποσοστό του πληθυσμού καθώς η μεγάλη πλειονότητα βρίσκεται χωρίς νομικό καθεστώς και νομιμοποιητικά έγγραφα (Generation 2.0 RED, 2021b). Τέλος, σύμφωνα με την αναφορά του Σεπτεμβρίου του 2022, συνολικά μέχρι το καλοκαίρι του 2022 είχαν λάβει χώρα 5 φορές δράσεις εμβολιασμού για τον COVID-19 κατά τις οποίες, εμβολιάστηκαν συνολικά περίπου 1.000 εργάτες γης (Generation 2.0 RED, 2022).

1.5.2. Εμπορία ανθρώπων για εκμεταλλευτική εργασία και συνθήκες σύγχρονης δουλειάς: Η περίπτωση των εργατών γης από το Μπαγκλαντές στη Μανωλάδα το 2013

Στη Μανωλάδα το 2013, εργάτες γής από το Μπαγκλαντές διαμαρτυρήθηκαν, με απεργίες μετά από μήνες απλήρωτων δεδουλευμένων. Στις 17 Απριλίου 2013 ένας από τους φρουρούς τους άνοιξε πυρ εναντίον περίπου εκατό εργαζομένων, τραυματίζοντας σοβαρά ορισμένους. Στην απόφαση του ΕΔΑΔ για την υπόθεση Chowdury & Others v. Greece 21884/15 επισημαίνει ότι «ένας εργοδότης έκανε κατάχρηση της εξουσίας του ή εκμεταλλεύτηκε την ευάλωτη κατάσταση των εργαζομένων για να τους εκμεταλλευτεί, οι τελευταίοι δεν πρόσφεραν την εργασία τους οικειοθελώς» και στις 30 Μαρτίου 2017 έκρινε ότι οι εργαζόμενοι υποβάλλονταν σε εκμεταλλευτική, καταναγκαστική εργασία και διαπίστωσε ότι η Ελλάδα δεν απέτρεψε την καταναγκαστική εργασία υιοθετώντας μέτρα για τον τερματισμό των παραγόντων που οδήγησαν εκεί, παρόλο που είχε πλήρη γνώση τους (Generation 2.0 RED, 2018). Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ελλάδα οφείλει να καταβάλει σε κάθε έναν από τους εργαζόμενους από το Μπαγκλαντές που κατέφυγαν ενώπιον του ΕΔΑΔ αποζημίωση.

Επισημική απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

B. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο Δεύτερο:

2. Μεθοδολογία

Σε αυτό το κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τη διερεύνηση των επιδράσεων της επισφαλούς απασχόλησης των μεταναστών στον αγροτικό τομέα στην υγεία τους, των επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και τις ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης που βιώνουν στις αγροτικές εργασίες στην Ελλάδα.

2.1.Σκοπός και Στόχοι Έρευνας

Κύριος σκοπός της παρούσης έρευνας είναι η διερεύνηση των συνθηκών εργασίας μεταναστών που απασχολούνται στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα, οι οποίες συνθήκες έχουν σημαντικό αντίκτυπο και στην υγεία τους. Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα τα οποία αναδύονται από το κεντρικό ερώτημα είναι:

- Ποιες είναι οι συνθήκες εργασίας των πολιτών τρίτων χωρών στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα;
- Ποια η σημασία της παροχής πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη και της ένταξης στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, για την υγεία των πολιτών τρίτων χωρών που εργάζονται στον αγροτικό τομέα;
- Ποιοι είναι οι κίνδυνοι που συνδέονται με την εργασία στον αγροτικό τομέα και πώς οι κίνδυνοι αυτοί επηρεάζουν την υγεία των εργαζόμενων πολιτών τρίτων χωρών;
- Ποια μέτρα μπορούν να ληφθούν για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και την προστασία της υγείας των πολιτών τρίτων χωρών στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα;
- Ποια είναι τα κύρια προβλήματα της ένταξης τους στο σύστημα υγείας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι πολίτες τρίτων χωρών στον αγροτικό τομέα για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψή τους;

2.2.Περιγραφή στρατηγικής αναζήτησης: Η συστηματική ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Οι συστηματικές βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις πρόκειται για ανασκοπήσεις της βιβλιογραφίας σχετικά με μία επιστημονική υπόθεση, προσφέροντας την πλέον αξιόπιστη πληροφορία (Γαλάνης, 2009, 2017). Η εργασία έθεσε κριτήρια ένταξης/αποκλεισμού των ερευνών κατά την αναζήτηση και επιλογή τους, με διαγραμματική απεικόνιση ροής της στρατηγικής αναζήτησης και πίνακα σχολιασμού μελετών βάσει της μεθοδολογίας PRISMA. Η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με την διερεύνηση των επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και τις ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης που βιώνουν οι μετανάστες που εργάζονται στον αγροτικό τομέα επιχειρείται να δοθεί μια ολοκληρωμένη επισκόπηση της τρέχουσας κατάστασης της γνώσης, να εντοπιστούν τα βασικά θέματα και ευρήματα και να αναλυθούν τα ευρήματα των προηγούμενων μελετών.

Πραγματοποιήθηκε αναζήτηση με τη μεθοδολογία PICOS μέσω λέξεων-κλειδιά με τη χρήση λογικών συντελεστών «AND» και «OR» στα αγγλικά στις βάσεις Google Scholar, Scopus και στην ελληνική γλώσσα στη βάση Google Scholar μεταξύ των ετών 1990 έως 2023 για έρευνες στην Ελλάδα, εφαρμόζοντας αναζητήσεις με συνδυασμούς λέξεων:

1990-2023 Google Scholar (αγγλικά)

"precarious labour" OR "precarious employment" AND "migrant*" OR "immigrant*" AND "in Greece" AND "rural" OR "agriculture" OR "agricultural" OR "farmer*" OR "farming" OR "seasonal" AND "conditions"

1990-2023 Scopus

"precarious labour" OR "precarious employment" AND "migrant*" OR "immigrant*" AND "in Greece" AND "rural" OR "agriculture" OR "agricultural" OR "farmer*" OR "farming" OR "seasonal" AND "conditions"

1990-2023 Google Scholar (Ελληνικά)

"επισφαλής εργασία" OR "επισφαλής απασχόληση" AND "μετανάστες" OR "μεταναστών" AND "στην Ελλάδα" AND "γεωργία" OR "αγροτική" OR "αγροτικών" OR "αγροτικό" OR "αγροτικός" OR "αγροτικές" OR "καλλιέργειες" OR "γεωργική" OR "γεωργικών" OR "εποχικών" OR "εποχική" OR "εποχικοί" AND "συνθήκες"
--

Πίνακας 3: Αναζήτηση στη βάση δεδομένων Google Scholar (αγγλικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αναζήτηση	Μελέτες
Πληθυσμός / Πρόβλημα	"migrant*" OR "immigrant*" AND "in Greece"	#1	99,000
Παρέμβαση	"rural" OR "agriculture" OR "agricultural" OR "farmer*" OR "farming" OR "seasonal"	#2	7,920,000
Έκθεση	"precarious labour" OR "precarious employment"	#3	17,500
Έκβαση	"conditions"	#4	8,990,000
	#1 AND #2 AND #3 AND #4	#5	1,280
	#6	#7	1,190
Filters: Publication date from 1990/01/01 to 2023/12/31; English			

Πίνακας 4: Αναζήτησης και λέξεις κλειδιά στη βάση δεδομένων Scopus

	Λέξεις- κλειδιά	Αναζήτηση	Μελέτες
Πληθυσμός / Πρόβλημα	"migrant*" OR "immigrant*" AND "in Greece"	#1	1,931
Παρέμβαση	"rural" OR "agriculture" OR "agricultural" OR "farmer*" OR "farming" OR "seasonal"	#2	1,912,344
Έκθεση	"precarious labour" OR "precarious employment"	#3	5,041
Έκβαση	"conditions"	#4	8,198,248
	#1 AND #2 AND #3 AND #4	#5	1
	#6	#7	1
Filters: Publication date from 1990/01/01 to 2023/12/31; English			

Πίνακας 5: Αναζήτηση στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αναζήτηση	Μελέτες
Πληθυσμός / Πρόβλημα	"μετανάστες" OR "μεταναστών" AND "στην Ελλάδα"	#1	17,400
Παρέμβαση	"γεωργία" OR "αγροτική" OR "αγροτικών" OR "αγροτικό" OR "αγροτικός" OR "αγροτικές" OR "καλλιέργειες" OR "γεωργική" OR "γεωργικών" OR "εποχικών" OR "εποχική" OR "εποχικοί"	#2	113,000
Έκθεση	"επισφαλής εργασία" OR "επισφαλής απασχόληση"	#3	150
Έκβαση	"συνθήκες"	#4	154,000
	#1 AND #2 AND #3 AND #4	#5	55
	#6	#7	54
Filters: Publication date from 1990/01/01 to 2023/12/31			

2.3.Κριτήρια για την είσοδο/αποκλεισμού ερευνών

Τέθηκαν κριτήρια που θα έπρεπε να έχουν οι μελέτες για να περιληφθούν/εισαχθούν:

- Εύρος δημοσίευσης: Έρευνες μεταξύ από 01 Ιανουαρίου 1990 ως 31 Δεκεμβρίου 2023.
- Μεθοδολογία: Ποιοτικής ή/και Ποσοτικής (μικτές).
- Δείγμα: Πολίτες Τρίτων Χωρών εργαζόμενοι στον αγροτικό χώρο στην Ελλάδα.
- Γλώσσα: Αγγλικά και Ελληνικά.
- Περιεχόμενο μελέτης: Οι μελέτες πρέπει να επικεντρώνονται στον αγροτικό τομέα, να εξετάζονται οι συνθήκες απασχόλησης και τα αποτελέσματα υγείας των μεταναστών εργαζομένων.

2.4.Τελική επιλογή μελετών ανασκόπησης

Συνολικά βρέθηκαν 1244 κείμενα. Από αυτά 1190 εμφανίστηκαν στη βάση Google Scholar (αγγλικά) ενώ 54 εμφανίστηκαν στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά), και εμφανίστηκε στη βάση δεδομένων 1 Scopus. Απορρίφθηκε 1 διπλότυπη μελέτη από τη Scopus διότι ήταν κοινή με τη Google Scholar (αγγλικά) και σε 1244 κείμενα ελέγχθηκαν οι τίτλοι και οι περιλήψεις τους για το εάν πληρούν τα κριτήρια καταλληλότητας.

Με την αξιολόγηση τους 1140 κείμενα στη βάση δεδομένων Google Scholar (αγγλικά) θεωρήθηκαν μη σχετικές με τα κριτήρια καταλληλότητας και από το πλήρες κείμενο τους αποκλείστηκαν.

Έπειτα από αξιολόγηση αναφορές στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά) 49 αναφορές κρίθηκαν ότι δεν πληρούν τα κριτήρια εισόδου και αποκλείστηκαν βάσει του πλήρους κειμένου τους.

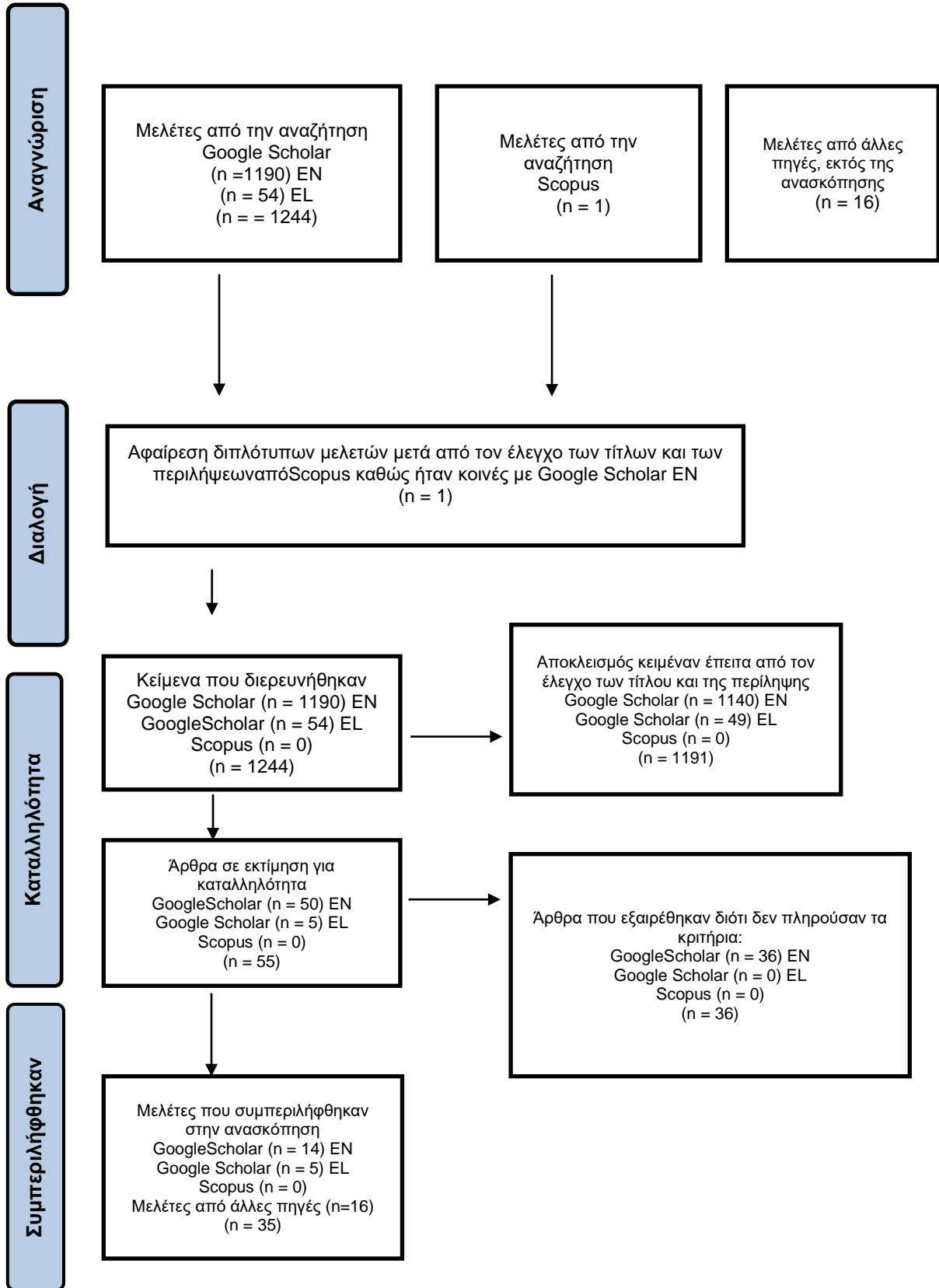
Από τα 50 κείμενα στη βάση δεδομένων Google Scholar μελέτες αποκλείστηκαν συνολικά 36, καθώς δεν πληρούσαν τα κριτήρια, ενώ στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά) καμία περαιτέρω.

Τελικώς, 14 αναφορές συμπεριελήφθησαν ως κατάλληλες από τη βάση δεδομένων Google Scholar (αγγλικά), 5 αναφορές συμπεριελήφθησαν ως κατάλληλες από τη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά), 16 αναφορές συμπεριελήφθησαν ως κατάλληλες από άλλες πηγές, συνολικά 35 (βλ. Διάγραμμα).

2.5.Αξιολόγηση μεθοδολογικής ποιότητας ερευνών

Η αξιολόγηση της μεθοδολογικής ποιότητας των ερευνών που κρίθηκαν περιλήφθηκαν στην ανασκόπηση πραγματοποιήθηκαν α) η κλίμακα MMAT (Hong et al., 2018) που αποτελεί ένα εργαλείο κριτικής αξιολόγησης για το στάδιο αξιολόγησης της μεθοδολογικής ποιότητας πέντε κατηγοριών σε μελέτες: ποιοτικής έρευνας, μη τυχαιοποιημένες έρευνες, τυχαιοποιημένες ελεγχόμενες δοκιμές, ποσοτικές περιγραφικές έρευνες και μελέτες μικτών μεθόδων και η κλίμακα CASP Qualitative Studies που παρέχει ένα δομημένο πλαίσιο για την κριτική αξιολόγηση των μελετών βάσει μεθοδολογικής αυστηρότητας, την εγκυρότητας και τη συνάφειας της μελέτης (Critical Appraisal Skills Programme, 2018).

Διάγραμμα 1: Αποτελέσματα αναζήτησης

Κεφάλαιο Τρίτο:

3. Ανάλυση Αποτελεσμάτων

3.1. Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών

Παρακάτω επιχειρούνται α) περιγραφή των κύριων χαρακτηριστικών των ερευνών μελετών που ανασκοπήθηκαν, τα κύρια συμπεράσματα τους και β) αξιολόγηση της μεθοδολογικής ποιότητας.

3.1.1. Χώρα που διεξήχθησαν

Οι 35 μελέτες που περιληφθήκαν διεξήχθησαν όλες στην Ελλάδα ($n = 35$).

Πέραν της Ελλάδας, στη μελέτη της η Gemi (2017) και η Vullnetari (2015), διεξήγαγε μέρος της έρευνας της και στην Αλβανία. Στη μελέτη τους οι Floros & Jørgensen (2020), αξιοποίησαν δεδομένα και από τη Δανία. Παρόμοια οι Nori & Farinella (2020), χρησιμοποίησαν δεδομένα και στοιχεία και από άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου όπως η Γαλλία, η Ιταλία και η Ισπανία (Nori & Farinella, 2020). Οι Kasimis et al., (2008) συνεργάστηκαν και με το πανεπιστήμιο του Σαλέντο οπότε και η έρευνα πραγματοποιήθηκε και στην Ιταλία (Kasimis et al., 2008). Η έρευνα των Βαΐου & Χατζημιχάλης (1997), εστίασε σε χώρες της Νότια Ευρώπης όπως Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Γαλλία και Πορτογαλία (Βαΐου & Χατζημιχάλης, 1997).

3.1.2. Μεθοδολογικός σχεδιασμός μελετών

Όσον αφορά τις ελληνόγλωσσες μελέτες, η έρευνα μεταπτυχιακού επιπέδου της Γεωργιάδου (2021), εστιάστηκε στην ποιοτική συλλογή δεδομένων και η ανεύρεση του δείγματος έγινε με τη μέθοδο της «χιονοστιβάδας» (Γεωργιάδου, 2021).

Στο άρθρο τους οι Καζακόπουλος κ.ά. (2007), στηρίχθηκαν στη συγκέντρωση και ανάλυση πρωτογενών δεδομένων (Καζακόπουλος κ.ά., 2007).

Αντίστοιχα, στη διδακτορική του διατριβή ο Συκάς (2008), ακολούθησε τη μεθοδολογία συλλογής στοιχείων από πληθώρα φορέων καθώς και σε έρευνα πεδίου με έμφαση στη μέθοδο «χιονοστιβάδας» για τον εντοπισμό κατάλληλου δείγματος μεταναστών

(Συκάς, 2008).

Για την επιλογή μεθόδου καθορισμού δείγματος η Κούτρα (2009), επέλεξε την τυχαία δειγματοληψία και πραγματοποίησε στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων (Κούτρα, 2009).

Η Παπαγεωργίου (2016), αξιοποίησε ποιοτική μέθοδο ανάλυσης συνεντεύξεων και ερωτηματολογίων (Παπαγεωργίου, 2016).

Αντίστοιχα παρατίθενται και τα μεθοδολογικά στοιχεία των ξενόγλωσσων μελετών. Ειδικότερα, στην έρευνα τους οι Nori & Farrinela (2020), αξιοποίησαν πληθώρα μεθόδων όπως την ενδεδειγμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση, την ανάλυση δεδομένων που προέκυψαν από έρευνα πεδίου με συνδυασμό ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων ανάλυσης (Nori & Farrinela, 2020).

Οι Kapsalis et al., (2023), πραγματοποίησαν βιβλιογραφική ανασκόπηση παράλληλα με μελέτη νομικών διατάξεων καθώς και έρευνα πεδίου με συνεντεύξεις (Kapsalis et al., 2023).

Η Kukreja (2023), πραγματοποίησε έρευνα και παρατηρήσεις πεδίου με ποιοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων (Kukreja, 2023).

Η ίδια ερευνήτρια (2021c), αξιοποίησε έρευνα πεδίου σε συνδυασμό με συνεντεύξεις και ομάδες συζήτησης (Kukreja, 2021c).

Την ίδια χρονιά σε διαφορετικό άρθρο της η Kukreja (2021b), χρησιμοποίησε τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης ημι-δομημένων συνεντεύξεων (Kukreja, 2021b).

Σε άλλο της άρθρο (2021a), η Kukreja πραγματοποίησε έρευνα βασισμένη σε συνδυασμό ποιοτικής ανάλυσης, αποτελεσμάτων από ομάδες παρατήρησης και διαδικτυακές συνεντεύξεις (Kukreja, 2021a).

Στη μεθοδολογία της έρευνας του η Goulem (2021), πραγματοποίησε βιβλιογραφική ανασκόπηση παράλληλα με συνεντεύξεις και συνδυασμό ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων (Goulem, 2021).

Στην έρευνα τους οι Gialis et al., (2014), πραγματοποίησαν στατιστική ανάλυση δεδομένων από έρευνα πεδίου, ποιοτική ανάλυση αποτελεσμάτων καθώς και βιβλιογραφική ανασκόπηση (Gialis et al., 2014).

Σε έρευνα της η Gemi (2017), οριοθέτησε την πολυεστιακή έρευνα πεδίου με ποιοτική και ποσοτική ανάλυση αποτελεσμάτων και δειγματοληψία με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας (Gemi, 2017).

Στην έρευνα τους οι Lazaridis & Koumandraki (2007), πραγματοποίησαν ποιοτική ανάλυση δεδομένων από συνεντεύξεις (Lazaridis & Koumandraki, 2007).

Στην έρευνα τους οι Floros & Jørgensen (2020), χρησιμοποίησαν ως κύρια μεθοδολογία τόσο τις συνεντεύξεις όσο και την ανασκόπηση πηγών από φορείς και βιβλιογραφία καθώς η Ελλάδα και η Δανία είχαν μεγάλες διαφορές στην πρόσβαση και τη διαφάνεια της απαιτούμενης πληροφορίας (Floros & Jørgensen, 2020).

Η Koutri (2021), πραγματοποίησε ποιοτική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας της και η δειγματοληψία της έγινε με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας αλλά και με σκόπιμη δειγματοληψία (Koutri, 2021).

Οι Kasimis et al., (2015), αξιοποίησαν έρευνα πεδίου σε συνδυασμό με ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους ανάλυσης δεδομένων (Kasimis et al., 2015).

Η έρευνα των Papadopoulos et al., (2021), αξιοποίησε ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους (Papadopoulos & Fratsea, 2021).

Οι Papadopoulos & Fratsea (2024), συνδύασαν τεχνικές ποιοτικής και ποσοτικής ανάλυσης μαζί με βιβλιογραφική ανασκόπηση για την πλαισίωση του ζητήματος της μετανάστευσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Μεσογείου και κυρίως της Ελλάδας (Papadopoulos & Fratsea, 2024).

Στη μεθοδολογία της έρευνας τους οι Kasimis et al., (2008), βασίστηκαν σε ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους (Kasimis et al., 2008).

Στην έρευνα του οι Papadopoulos et al., (2018), αξιοποίησαν ένα συνδυασμό ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων μαζί με έρευνα πεδίου (Papadopoulos et al., 2018).

Η έρευνα των Kasimis & Papadopoulos (2005), βασίστηκε σε έρευνα πεδίου, ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους ενώ η επιλογή δείγματος μελέτης έγινε με τη μέθοδο δειγματοληψίας κατά συστάδες (Kasimis & Papadopoulos, 2005).

Ο Papadopoulos (2012), χρησιμοποίησε ημι-δομημένο ερωτηματολόγιο και συνεντεύξεις.

Ο Papadopoulos (2009), εφάρμοσε ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους (ημι-δομημένα ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις): δειγματοληψία πολλαπλών σταδίων των νοικοκυριών που ζουν μόνιμα στις περιοχές της έρευνας.

Η Vullnetari (2015), μέσω ποιοτικών μεθόδων: εις βάθος συνεντεύξεων, ομάδων συζήτησης και συμμετοχικής παρατήρησης διεξήγαγε την έρευνα της.

Οι Paraskevas et al., (2020)/Giulini & Eshete (2021), πραγματοποίησαν ημι-δομημένες εις βάθος συνεντεύξεις.

Οι Labrianidis & Sykas (2011), χρησιμοποίησαν δύο ερωτηματολόγια μέσω της μεθόδου της χιονοστιβάδας, ένα για τους μετανάστες και ένα για τους πληροφοριοδότες.

Ο Kasimis (2008), υιοθέτησε τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές μεθόδους με τη χρήση

ημι-δομημένων συνεντεύξεων και έρευνα αντιπροσωπευτικού δείγματος νοικοκυριών με 293 ερωτηματολόγια, επιπλέον ποιοτική μελέτη καθώς επανεξέταση με ημι-δομημένες συνεντεύξεις .

Οι Labrianidis & Sykas (2009), εφάρμοσαν ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους

Οι Papadopoulos & Fratsea (2016), χρησιμοποίησαν ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους.

Οι Kasimis et al., (2015), εφάρμοσαν ποιοτικές μεθόδους.

Οι Βαΐου & Χατζημιχάλης (1997), πραγματοποίησαν ποιοτική βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Στην έρευνα τους οι Lianos et al., (1996), χρησιμοποίησαν ποσοτικές μεθόδους.

3.1.3. Το περιβάλλον που διεξήχθησαν

Η έρευνα της Γεωργιάδου (2021), βασίστηκε σε συνεντεύξεις μεταναστών που ζουν τουλάχιστον 5 έτη στην Ελλάδα, εργάζονται σε οικία ή πραγματοποιούν αγροτική εργασία και γνωρίζουν πολύ καλά την Ελληνική γλώσσα (Γεωργιάδου, 2021).

Οι Καζακόπουλος κ.ά. (2007), αξιοποίησαν δομημένα ερωτηματολόγια που διαμοιράστηκαν στον κατάλληλο δείγμα στις περιοχές Ιεράπετρας Λασιθίου και Καρδίτσας (Καζακόπουλος κ.ά., 2007).

Ο Συκάς (2008), στην διατριβή του πραγματοποίησε έρευνα πεδίου στην οποία εστίασε στους νομούς Πέλλας και Χαλκιδικής της Βορείου Ελλάδας, όπου και διαμοίρασε δύο τύπους ερωτηματολογίου ανάλογα τα ερωτώμενα άτομα (μετανάστες-φορείς/παραγωγοί) (Συκάς, 2008).

Η Κούτρα (2009), διαμοίρασε ερωτηματολόγια προς εξαγωγή απαντήσεων σε ερευνητικά ερωτήματα σε τέσσερις περιοχές του αστικού κέντρου της Βέροιας καθώς και στην αγροτική περιοχή του Πλατέος τόσο σε γηγενείς όσο και αλλοδαπούς (Κούτρα, 2009).

Στην έρευνα της η Παπαγεωργίου (2016), πραγματοποίησε ημι-δομημένες συνεντεύξεις με ταυτόχρονη χρήση ερωτηματολογίου σε Πακιστανούς μετανάστες που διαμένουν στην Αλίαρτο Βοιωτίας (Παπαγεωργίου, 2016).

Οι Nori & Farinella (2020), βασίστηκε σε 2 τύπους ερωτηματολογίων που διαμοίρασε στις περιοχές της Ελλάδας, Ιταλίας Ισπανίας και Ν. Γαλλίας. Ο ένας τύπος απευθυνόταν σε μετανάστες εργάτες και ο άλλος σε εργοδότες (Nori & Farinella, 2020).

Οι Kapsalis et al., (2023), βασίστηκαν σε συνεντεύξεις με Μπαγκλαντεσιανούς εργάτες της παραγωγής φράουλας στην περιοχή της Μανωλάδας (Kapsalis et al., 2023).

Η Kukreja (2023), πραγματοποίησε κατ' ιδίαν συνεντεύξεις σε παράτυπους

μετανάστες-εργάτες από το Μπαγκλαντές, Πακιστάν και Ινδία που εργάζονται στην Ελλάδα σε αγροτικές περιοχές του Άργους, της Μανωλάδας, της Θήβας και των Μεγάρων (Kukreja, 2023).

Αντιστοίχως, η Kukreja (2021c), πραγματοποίησε συνεντεύξεις με παράτυπους και νόμιμους μετανάστες από την Ινδία και το Πακιστάν που διαβιούν και εργάζονται στον αγροτικό τομέα στις περιοχές γύρω από τα Μέγαρα και τη Θήβα (Kukreja, 2021c).

Η ίδια ερευνήτρια (2021b), πραγματοποίησε έρευνα με τη βοήθεια ημι-δομημένων συνεντεύξεων, ομάδων παρατήρησης ανάμεσα σε επικεφαλείς αγροτικών εργασιών καθώς και εργατών-μεταναστών από το Μπαγκλαντές και το Πακιστάν που εργάζονται στη Μανωλάδα και τη Λάππα (Kukreja, 2021b).

Σε διαφορετικό άρθρο της, η Kukreja (2021a), πραγματοποίησε διαδικτυακές συνεντεύξεις, δεδομένων των μέτρων περιορισμού της εξάπλωσης του COVID-19. Ειδικότερα, παράτυποι μετανάστες και εργάτες σε αγροτικές δουλειές στις περιοχές της Μανωλάδας και της Λάππας με παραμονή στην Ελλάδα άνω των 6 ετών ήταν το δείγμα των ερωτηθέντων. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν και συνεντεύξεις με ακτιβιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς και αντίστοιχων ομάδων στην περιοχή της Αθήνας (Kukreja, 2021a).

Η Goulem (2021), πραγματοποίησε συνεντεύξεις με μετανάστες που διαμένουν και εργάζονται στις περιοχές των Μεγάρων και Μανωλάδας (Goulem, 2021).

Οι Gialis et al., (2014), πραγματοποίησαν έρευνα στην περιοχή της Πρέβεζας με χρήση συνεντεύξεων τόσο με φορείς περιφερειακής οργάνωσης, όσο και με μετανάστες αλλά και εργοδότες αυτών (Gialis et al., 2014).

Το 2017 η Gemi αξιοποίησε συνεντεύξεις με παράτυπους και νόμιμους Αλβανούς μετανάστες, όπου η πλειονότητα των ανδρών του δείγματος εργαζόταν στις κατασκευές ή τη γεωργία σε εποχιακή βάση ημι-νόμιμη βάση, σε μέλη οικογενειών τους, εκπροσώπους μεταναστευτικών οργανώσεων καθώς και διακινητές μεταναστών στην Ελλάδα και την Αλβανία (Gemi, 2017).

Η έρευνα των Lazaridis & Koumandraki (2007), πραγματοποιήθηκε με συνεντεύξεις Αλβανών μεταναστών στις περιοχές της Αθήνας και της Κέρκυρας. Η επιλογής της πρώτης περιοχής έγινε λόγω της υψηλής συγκέντρωσης Αλβανών που εργάζονται σε εργασίες που απαιτούν χαμηλό εργατικό κόστος, ενώ η δεύτερη τοποθεσία λόγω της εργασίας Αλβανών μεταναστών στον αγροτικό και τουριστικό τομέα (Lazaridis & Koumandraki, 2007).

Η έρευνα των Floros & Jørgensen (2020), εστίασε στον εντοπισμό του νομικού πλαισίου για το θέμα της μετανάστευσης στη Δανία και την Ελλάδα, οπότε και

αξιοποιήθηκαν συνεντεύξεις με φορείς και από τις δύο χώρες (Floros & Jørgensen, 2020).

Στην έρευνα της η Koutri (2021), μελέτησε μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων, μετανάστες-εργάτες στον αγροτικό τομέα παραγωγής στις περιοχές της Αρκαδίας και Μεσσηνίας (Koutri, 2021).

Η έρευνα των Kasimis et al., (2015), εστίασε σε δύο περιοχές της Ελλάδας, αυτή της Βουπρασιάς του νομού Ηλείας και της περιοχής του Αρκαδίου Ζακύνθου. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη χρήση ερωτηματολογίων αλλά και συνεντεύξεων σε μετανάστες που εργάζονται στις περιοχές αυτές στον αγροτικό τομέα (Kasimis et al., 2015).

Στην έρευνα τους οι Papadopoulos & Fratsea (2021), εστίασαν σε ημι-δομημένες συνεντεύξεις με Σύριους και Ρουμάνους μετανάστες, φορείς-άτομα κλειδιά και ντόπιους στις περιοχές της Αττικής και της δυτικής Ελλάδας (Papadopoulos & Fratsea, 2021).

Στην έρευνα του οι Papadopoulos & Fratsea (2024), πραγματοποίησαν ποιοτικές συνεντεύξεις με μετανάστες από χώρες της Μεσογείου, με θέληση προς μετακίνηση σε Δυτικές Ευρωπαϊκές χώρες /ή έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα. Επιπλέον, έγιναν συνεντεύξεις με ντόπιους, με υπεύθυνους τοπικών φορέων, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και με μετανάστες από το σύνολο της Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και του κόσμου ευρύτερα (Papadopoulos & Fratsea, 2024).

Η έρευνα των Kasimis et al., (2008), πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ερωτηματολογίων και ημι-δομημένων συνεντεύξεων στις περιοχές της Δυτικής Ελλάδας, Ιόνιων Νήσων καθώς και τη Σικελία και την Απουλία δίνοντας έμφαση σε δημογραφικά χαρακτηριστικά, εργασιακές σχέσεις και δομές που εμφανίζονται λόγω της παρουσίας των μεταναστών Kasimis et al., (2008).

Η έρευνα των Papadopoulos et al., (2018), βασίστηκε σε συνεντεύξεις με μετανάστες από τη Ρουμανία και το Μπαγκλαντές οι οποίοι εργάζονται και διαμένουν σε περιοχές της δυτικής Ελλάδας όπως η Μανωλάδα (Papadopoulos et al., 2018).

Η έρευνα των Kasimis & Papadopoulos (2005), εστίασε σε τρεις περιοχές της Ελλάδας. Η πρώτη περιοχή που επιλέχθηκε ήταν η Κονιτσά-Μαστοροχώρια Ιωαννίνων λόγω εγγύτητας με σημείο εισόδου παράτυπων και νόμιμων Αλβανών μεταναστών. Η δεύτερη περιοχή ήταν το Βέλο Κορινθίας λόγω της υψηλής εποχιακής ζήτησης για φτηνά εργατικά χέρια. Ενώ τρίτη περιοχή μελέτης που επιλέχθηκε ήταν ο Κίσσαμος-Χανίων λόγω της σύνθετης οικονομικής δραστηριότητας (τουρισμός και αγροτική παραγωγή). Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις τόσο με άτομα φορείς όσο και με μετανάστες. Παράλληλα ζητήθηκε και η συμπλήρωση ερωτηματολογίων από κατοίκους των περιοχών σχετικά με την άποψη τους για το ζήτημα της μετανάστευσης και της δυνατότητας ενσωμάτωσης των

μεταναστών (Kasimis & Papadopoulos, 2005).

Ο Papadopoulos (2012), εστίασε στο δήμο Βουπρασιάς (Δυτική Ελλάδα), όπου η δυναμική και εντατική γεωργία αναπτύσσεται αποκλειστικά με μεταναστευτική εργασία και στο δήμο Αρκαδίων (νομός Ζακύνθου, Ιόνιο).

Ο Papadopoulos (2009), διεξήγε την έρευνα στους δήμους Κόνιτσας και Μαστοροχωρίων (Ν. Ιωαννίνων Ηπείρου), στο Δήμο Βέλου (Νομός Κορινθίας Πελοποννήσου), στους Δήμους Κισσάμου και Ινναχωρίων (Ν. Χανίων Κρήτης).

Η Vullnetari (2015), εστίασε σε Αλβανούς μετανάστες που εργάζονταν εποχικά στην Ελλάδα: (i) στα μικρά ελληνικά χωριά (όπως η Μικρολίνη) κοντά στα ελληνο-αλβανικά-Β.Μακεδονικά σύνορα και (ii) οι αγροτικές περιοχές κοντά στη Βέροια, βορειοδυτικά της Ελλάδας. Προέρχονταν από διάφορα χωριά καταγωγής τους στο Devoll, στην νοτιοανατολική Αλβανία, όπου εντόπισε τους μετανάστες και τις οικογένειες τους στους εσωτερικούς προορισμούς τους, στην Κορυτσά, τη μεγαλύτερη πόλη κοντά στα χωριά, στα Τίρανα, και τον διεθνή προορισμό τους, στη Θεσσαλονίκη.

Οι Fratsea & Papadopoulos (2020), εστίασαν δύο περιφερειακές ενότητες στη χερσόνησο της Πελοποννήσου, Ηλείας και Αχαΐας, που υπάγονται στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας.

Οι Paraskevas et al., (2020)/Giulini & Eshete (2021), πραγματοποίησαν συνεντεύξεις με καταναλωτές από τρεις περιοχές: στην Αθήνα, στο Ηράκλειο της Κρήτης και στην Πελοπόννησο.

Οι Labrianidis & Sykas (2011), εστίασαν σε δύο περιοχές, στους νομούς Χαλκιδικής και Πέλλας.

Ο Kasimis (2008), συνέλεξε τα δεδομένα του από: από τους δήμους Κόνιτσας και Μαστοροχωρίων (Νομός Ιωαννίνων Ηπείρου), η δεύτερη από τον Δήμο Βέλου (νομός Κορινθίας στην Πελοπόννησο) και τους δήμους Κισάμου και Ινναχωρίων (Νομός Χανίων Κρήτης).

Οι Labrianidis & Sykas (2009), εστίασαν στη Χαλκιδική και στην Πέλλα.

Οι Papadopoulos & Fratsea (2016), συνέλεξαν τα δεδομένα τους από την περιοχή της Μανωλάδας.

Οι Kasimis et al., (2003), συγκέντρωσαν στοιχεία από την περιοχή του δήμου Βέλου (Κορινθία), στην περιοχή των δήμων Κόνιτσας και Μαστοροχωρίων (Ιωάννινα) και στην περιοχή του δήμου Κίσαμου και Ινναχωρίων (Χανιά, Κρήτη).

Οι Βαΐου & Χατζημιχάλης (1997), εστίασαν σε χώρες της νότιας Ευρώπης και στην Ελλάδα, δόθηκε έμφαση στην Βόρεια Ελλάδα.

3.1.4. Συμμετέχοντες

Στην έρευνα της Γεωργιάδου (2021), έγιναν συνεντεύξεις με 2 μετανάστες που διαμένουν στην Ελλάδα (Γεωργιάδου, 2021).

Οι Καζακόπουλος κ.ά., (2007), διαμοίρασαν ερωτηματολόγια σε 250 άτομα, εκ των οποίων 127 ήταν Έλληνες παραγωγοί και 123 μετανάστες που εργάζονται σε αγροτικές εργασίες (Καζακόπουλος κ.ά., 2007).

Στη διατριβή του ο Συκάς (2008), διαμοίρασε 2 ερωτηματολόγια. Το πρώτο ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε 165 μετανάστες και συγκεκριμένα σε 100 μετανάστες που εργάζονται στην γεωργία του Ν. Χαλκιδικής και 65 του Νομού Πέλλας κατά την περίοδο μεταξύ Μαΐου και Οκτωβρίου 2007. Στο δεύτερο ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε 40 ανθρώπους σε θέσεις κλειδιά όπως θεσμικά πρόσωπα ή Έλληνες παραγωγούς. (Συκάς, 2008).

Η Κούτρα (2009), πραγματοποίησε έρευνα στην οποία η κατανομή των ερωτηθέντων ήταν η εξής: στην αστική περιοχή της Βέροιας οι γηγενείς που ερωτήθηκαν ήταν 321 άτομα εκ των οποίων ήταν 146 άνδρες και 175 γυναίκες. Αντίστοιχα, στο γραφείο αλλοδαπών ερωτήθηκαν 124 άτομα από τα οποία ήταν 73 άνδρες και 51 γυναίκες. Στην αγροτική περιοχή του Πλατέος αντιστοίχως συγκεντρώθηκαν 136 ερωτηματολόγια από ντόπιους εκ των οποίων ήταν 64 άνδρες και 72 γυναίκες. Όσον αφορά τους αλλοδαπούς που ερωτήθηκαν στην ίδια περιοχή, το συνολικό δείγμα ήταν 105 άτομα εκ των οποίων ήταν 68 άνδρες και 37 γυναίκες (Κούτρα, 2009).

Η Παπαγεωργίου (2016), στη μεταπτυχιακή της διατριβή πραγματοποίησε 6 συνεντεύξεις με Πακιστανούς μετανάστες (Παπαγεωργίου, 2016).

Οι Nori & Farinella (2020), παρέλαβαν 110 ερωτηματολόγια από εργοδότες στις περιοχές του στόχου της έρευνας σε μέρη της Ελλάδας (Πελοπόννησος και Μακεδονία), και σε άλλες χώρες την Ισπανία (Καταλόυνα), Ιταλία (Πιεμόντε, Τριβενέτο και Αμπρούτσο) και Προβηγκία στη Γαλλία, καθώς και σε 35 από μετανάστες-εργάτες στις ίδιες περιοχές (Nori & Farinella, 2020).

Οι Kapsalis et al., (2023), πραγματοποίησαν 29 ποιοτικές συνεντεύξεις με μετανάστες της περιοχής υπό μελέτη (Kapsalis et al., 2023).

Στην έρευνα της η Kukreja (2023), πραγματοποίησε 124 συνεντεύξεις με μετανάστες-εργάτες μέσω 17 ομάδων εργασίας (Kukreja, 2023).

Στην έρευνα της η Kukreja (2021c), πραγματοποίησε 34 δια ζώσης συνεντεύξεις με μετανάστες-εργάτες εκ των οποίων 24 ήταν παράτυποι και 10 ήταν νομιμοποιημένοι (Kukreja, 2021c).

Αντιστοίχως, σε άλλη μελέτη της η Kukreja (2021b), πραγματοποίησε συνολικά 40 συνεντεύξεις εκ των οποίων 12 με επικεφαλείς/επιστάτες εργατών, 20 παράτυπων, 5 νόμιμων μεταναστών καθώς και 3 ιδιοκτήτες εστιατορίων στη περιοχή έρευνας (Kukreja, 2021b).

Η Kukreja (2021a), εστίασε στη Μανωλάδας και τη Λάππα και πραγματοποίησε ημιδομημένες συνεντεύξεις, ομάδες εστίασης και επιτόπια παρατήρηση με μετανάστες εργάτες από το Μπαγκλαντές.

Στη μελέτη της η Goulem (2021), πραγματοποίησε συνεντεύξεις με 12 μετανάστες (Goulem, 2021).

Οι Gialis et al., (2014), πραγματοποίησαν 8 συνεντεύξεις με άτομα κλειδιά από την περιφέρεια της Πρέβεζας, εργοδότες μεταναστών καθώς και άτομα από τον εμπορικό και βιομηχανικό χώρο (Gialis et al., 2014).

Η κύρια πηγή λήψης δεδομένων στην έρευνα της Gemi (2017), ήταν 94 συνεντεύξεις με μετανάστες, φορείς, μέλη οικογενειών καθώς και διακινητές μεταναστών, αλλά και 13 συμπληρωματικές συνεντεύξεις με εμπλεκόμενους φορείς στην Ελλάδα και την Αλβανία.

Οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις στην έρευνα των Lazaridis & Koumandraki (2007), βασίστηκαν σε 41 άτομα στην περιοχή της Αθήνας εκ των οποίων ήταν 19 γυναίκες και 22 άντρες, ενώ στην Κέρκυρα το δείγμα περιλάμβανε 30 άτομα εκ των οποίων 20 ήταν άντρες και 10 γυναίκες. Επιπροσθέτως, πραγματοποιήθηκαν και 69 συνεντεύξεις με διάφορους φορείς όπως ΜΚΟ, εργοδότες, αντιρατσιστικές οργανώσεις και οργανώσεις προάσπισης των δικαιωμάτων των μεταναστών (Lazaridis & Koumandraki, 2007).

Στην έρευνα τους οι Floros & Jorgensen (2020), πραγματοποίησαν έναν μη αναφερόμενο αριθμό συνεντεύξεων με φορείς στη Δανία και συνολικά 6 συνεντεύξεις στην Ελλάδα μία εκ των οποίων ήταν με ειδικό νομοθέτη (Floros & Jørgensen, 2020).

Για την έρευνα της η Koutri (2021), διεξήγαγε 10 συνεντεύξεις εκ των οποίων 6 ήταν άντρες και 4 γυναίκες.

Οι Kasimis et al., (2015), στα πλαίσια της έρευνας τους παρέλαβαν 103 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια και πραγματοποίησαν 18 συνεντεύξεις με μετανάστες (Kasimis et al., 2015).

Παρομοίως, στη μελέτη τους οι Papadopoulos & Fratsea (2021), πραγματοποίησαν 90 συνεντεύξεις εκ των οποίων 59 ήταν στην περιοχή της δυτικής Ελλάδας. Από αυτές τις 59 συνεντεύξεις οι 33 ήταν με άντρες και οι 26 με γυναίκες (Papadopoulos & Fratsea, 2021).

Η έρευνα των Papadopoulos & Fratsea (2024), αξιοποίησε 60 συνεντεύξεις, καταθέσεις ζωής με μετανάστες που διαμένουν στην Ελλάδα (Papadopoulos & Fratsea, 2024).

Στην έρευνα τους οι Kasimis et al., (2008), χρησιμοποίησαν ερωτηματολόγια που διαμοιράστηκαν σε 205 άτομα (103 στη Βουπρασιά Ηλείας και 102 στο Αρκάδιο Ζακύνθου) καθώς και σε 18 συνεντεύξεις με ντόπιους εργοδότες (Kasimis et al., 2008).

Οι Papadopoulos et al., (2018), πραγματοποίησαν 26 συνεντεύξεις με μετανάστες οι οποίοι ήταν ενεργοί στην περιοχή της μελέτης (Papadopoulos et al., 2018).

Από την έρευνα των Kasimis & Papadopoulos (2005), προέκυψαν 58 συνεντεύξεις με ανθρώπου φορείς του Δημοσίου, 65 συνεντεύξεις με μετανάστες που εργάζονταν και διαβιούσαν στις υπό εξέταση περιοχές, καθώς και συμπληρώθηκαν 293 ερωτηματολόγια τα οποία είχαν διαμοιραστεί σε 98 νοικοκυριά ντόπιων κατοίκων των περιοχών που εξετάστηκαν (Kasimis & Papadopoulos, 2005).

Ο Papadopoulos (2012), συγκέντρωσε 205 ερωτηματολόγια μέσω δειγματοληψίας χιονοστιβάδας (νόμιμοι όσο και οι άτυποι μετανάστες), και πραγματοποιήθηκαν 18 συνεντεύξεις με τοπικούς φορείς και μετανάστες.

Ο Papadopoulos (2009), ανέλυσε 293 ημιδομημένα ερωτηματολόγια από αγροτικά νοικοκυριά, 58 συνεντεύξεις με τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς και 65 με μετανάστες στις τρεις περιοχές και πραγματοποιήθηκαν 31 ακόμη συνεντεύξεις με ενδιαφερόμενους φορείς και μετανάστες στις ίδιες περιοχές 4 έτη μετά.

Η Vullnetari (2015), συγκέντρωσε δεδομένα, από τις εμπειρίες και τις προοπτικές των μεταναστών και των οικογενειών τους σε τέσσερις τοποθεσίες, μέσω 150 εις βάθος συνεντεύξεων, δύο ομαδικών συζητήσεων και συνεχούς συμμετοχικής παρατήρησης.

Οι Fratsea & Papadopoulos (2020), πραγματοποίησαν 13 συνεντεύξεις με Ρουμάνους μετανάστες στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Ελλάδας, καθώς και 11 επιπλέον συνεντεύξεις με τοπικούς φορείς.

Οι Paraskevas et al., (2020)/Giulini & Eshete (2021), πραγματοποίησαν 30 ημιδομημένες εις βάθος συνεντεύξεις με καταναλωτές από τρεις περιοχές της Ελλάδας.

Στην έρευνα των Labrianidis & Sykas (2011), το πρώτο ερωτηματολόγιο απευθυνόταν σε 165 μετανάστες, 100 από αυτούς στη Χαλκιδική και 65 στην Πέλλα. Το πρώτο ερωτηματολόγιο, που ήταν ποσοτικό και ποιοτικό, κάλυψε την αλλαγή των οικονομικών και εργασιακών συνθηκών και της κινητικότητας της IWA με την πάροδο του χρόνου. Το δεύτερο ερωτηματολόγιο περιλάμβανε κυρίως ανοιχτές ερωτήσεις που διερεύνησαν τη συμβολή των μεταναστών στη γεωργία και στην τοπική κοινωνία γενικότερα. Οι συνεντεύξεις με βασικούς πληροφοριοδότες πραγματοποιήθηκαν σποραδικά. Τα ερωτηματολόγια πραγματοποιήθηκαν με 40 βασικούς πληροφοριοδότες, 23 από τους οποίους ήταν αγρότες και 17 παράγοντες της τοπικής κοινωνίας.

Ο Kasimis (2008), έλαβε δεδομένα των τοπικών/περιφερειακών διαχειριστών και διαμορφωτών κοινής γνώμης, μέσω αντιπροσωπευτικού δείγματος νοικοκυριών και των μεταναστών.

Οι Labrianidis & Sykas (2009), χρησιμοποίησαν δύο ερωτηματολόγια: το πρώτο απευθυνόταν σε 149 μετανάστες, 100 από αυτούς στη Χαλκιδική και 49 στην Πέλλα και το δεύτερο σε 40 βασικούς πληροφοριοδότες, 23 από τους οποίους ήταν αγρότες, και 17 παράγοντες της τοπικής κοινωνίας, όπως δήμαρχοι, μέλη δημοτικών συμβουλίων, πρόεδροι συνεταιριστικών εταιρειών και δασκάλους.

Οι Papadopoulos & Fratsea (2016), διαμοίρασαν 103 ερωτηματολόγια με μετανάστες στην περιοχή, ενώ πραγματοποιήθηκαν και 15 ποιοτικές συνεντεύξεις καθώς και 8 επιπλέον ποιοτικές συνεντεύξεις με μετανάστες και τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς. Συγκέντρωσαν και αναλύσαν αναφορές των μέσων ενημέρωσης για ολόκληρη την περίοδο μεταξύ 2007 και 2015. Ορισμένα μέρη της ανάλυσης των μέσων ενημέρωσης ενημέρωσαν το εμπειρικό τμήμα του κεφαλαίου μαζί με το ποιοτικό υλικό που προέκυψε από τα ερωτηματολόγια και τις συνεντεύξεις.

Οι Kasimis et al., (2003), συγκέντρωσαν δεδομένα από διαχειριστές και διαμορφωτές κοινής γνώμης (και αγρότες) που αποτελούνται από 58 ημιδομημένες συνεντεύξεις (18 στο Βέλο, 19 στην Κόνιτσα-Μαστοροχώρια και 21 στην Κίσσαμο-Ινναχωρίων).

Οι Lianos et al., (1996), παρέλαβαν δεδομένα μέσω ερωτηματολογίων. Ειδικότερα, 67 ερωτηματολόγια διαμοιράστηκαν σε άτομα τα οποία βρίσκοντας σε κατάλληλους φορείς σχετικούς με την μετανάστευση. Σε επόμενο στάδιο δόθηκαν 213 ερωτηματολόγια σε φάρμες, 47 σε κατασκευαστικές εταιρίες και 40 σε οικοδομές.

3.1.5. Κύρια ευρήματα μελετών (έκβαση) στην Ελλάδα

Στο υποκεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν τα ευρήματα των υπό εξέταση ερευνών.

Στη μελέτη της η Γεωργιάδου (2021), διαπίστωσε πως οι μετανάστες στην Ελλάδα βοήθησαν να ανακάμψει ο παρακμάζων αγροτικός τομέας. Παραταύτα η είσοδος φτηνού εργατικού δυναμικού έχει οδηγήσει σε αύξηση της εγχώριας ανεργίας για τον ντόπιο πληθυσμό και επιβράδυνση της τεχνολογικής εξέλιξης της χώρας. Επιπλέον, αν και οι μετανάστες που εργάζονται στην Ελλάδα συνεισφέρουν σημαντικά στην οικονομία της χώρας, εντούτοις βιώνουν κοινωνική και εργασιακή περιθωριοποίηση. Αυτό το γεγονός συνδυάζεται με χαμηλούς μισθούς, εγκλωβισμό τους σε εργασίες χαμηλού κύρους και απασχόλησης σε χειρωνακτικές εργασίες που επιτρέπουν την εκμετάλλευσή τους. Παράλληλα, παρατηρούνται φαινόμενα ανασφάλιστης εργασίας, ελλιπούς υγειονομικής

κάλυψης και υποβάθμισης σε εργασίες που δεν συνάδουν με το εκπαιδευτικό επίπεδο που είχαν λάβει στις χώρες τους (Γεωργιάδου, 2021).

Η έρευνα των Καζακόπουλος κ.ά. (2007), διαπίστωσε πως αν και ο εγχώριος πληθυσμός αντιμετωπίζει και αναγνωρίζει τα θετικά αποτελέσματα της παρουσίας των μεταναστών στην αγροτική περιφέρεια, εντούτοις διατηρούν αρκετά αμυντική στάση απέναντι στην πολυπολιτισμικότητα που εμφανίζεται και πιθανά προβλήματα ανεργίας των ντόπιων κατοίκων που δύνανται να ανακύψουν. Ειδικότερα, η πλειονότητα τους θεωρεί πως η πολιτισμικές διαφορές των μεταναστών εμποδίζουν την ομαλή ένταξη τους στον κοινωνικό ιστό, η τυπική εκπλήρωση των θρησκευτικών καθηκόντων τους, αποτελεί σκόπελο στην ενσωμάτωση τους και απειλή για τους ίδιους. Παραταύτα η συντριπτική πλειονότητα αναγνωρίζει την αξία τους τόσο όσον αφορά την προσφορά τους στην εγχώρια οικονομία καθώς και της προσφοράς τους στον αθλητισμό. Από την άλλη σκοπιά οι μετανάστες εστιάζουν στις χαμηλότερες αποδοχές που λαμβάνουν στην εργασία τους, την κακή ποιότητα ζωής που απορρέει από το γεγονός αυτό, χωρίς ωστόσο να αναφέρουν σε σημαντικό ποσοστό προβλήματα αποδοχής τους στον κοινωνικό ιστό (Καζακόπουλος κ.ά., 2007).

Η διδακτορική διατριβή του Συκά (2008), διαπίστωσε πως η έλευση των μεταναστών στην Ελληνική ύπαιθρο επέτρεψε την ανάκαμψη της. Ειδικότερα, τα φτηνά εργατικά χέρια επέτρεψαν τόσο την εκμετάλλευση μέχρι πρότινος ακαλλιέργητων εκτάσεων, με ταυτόχρονη μείωση του κόστους παραγωγής και αύξησης της ανταγωνιστικότητας για τα προϊόντα της αγροτικής οικονομίας. Ωστόσο, η εποχικότητα που παρατηρείται στους μετανάστες-εργάτες δεν επιτρέπει την αποτελεσματική διεκδίκηση των εργασιακών τους δικαιωμάτων, αύξηση μισθών και παροχές ασφάλειας. Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρήθηκε πως τα κοινωνικά δίκτυα που αναπτύσσουν οι μετανάστες μπορούν να βελτιώσουν σημαντικά τη θέση τους, διευκολύνοντας την προσαρμογή τους στο τοπικό κοινωνικοοικονομικό γίγνεσθαι (Συκάς, 2008).

Στην διατριβή της η Κούτρα (2009), διαπίστωσε πως η χώρα προέλευσης των μεταναστών επηρέασε την θέση τους στο εργασιακό περιβάλλον της χώρας υποδοχής καθώς και τη θέση τους σε επίπεδο μισθών, ασφάλειας αλλά και υγειονομικής περίθαλψης. Η γενικότερη τάση που παρατηρήθηκε είναι πως αν και η μετανάστευση αποτελεί μια ατομική ή και οικογενειακή υπόθεση, επηρεάζεται σημαντικά από τα διάφορα δίκτυα που δημιουργούνται. Αν και η έλευση των μεταναστών έχει γενικώς θετικό αντίκτυπο στην Ελληνική οικονομία ιδιαίτερα σε τομείς όπως η αγροτική παραγωγή, η αποδοχή των μεταναστών από τους γηγενείς τείνει να δυσχεραίνεται με την πάροδο του χρόνου και οι

Έλληνες φαίνεται να αντιμετωπίζουν τους μετανάστες ως εργασιακή απειλή μην αναγνωρίζοντας την συμβολή τους στην Ελληνική οικονομία (Κούτρα, 2009).

Η έρευνα της Παπαγεωργίου (2016), διαπίστωσε τον χαμηλό βαθμό ενσωμάτωσης των Πακιστανών μεταναστών στις περιοχές στις οποίες διαμένουν και εργάζονται. Ειδικότερα η αδιαφορία στην εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας, το διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο σε θέματα υγείας και θρησκείας, αποτελεί σκόπελο στην ομαλή τους ένταξη στην Ελληνική κοινωνία. Επιπροσθέτως, παρατηρήθηκε πως η χαμηλή ανάπτυξη δεσμών με τον τόπο διαμονής τους, κυρίως λόγω της υψηλής κινητικότητας των μεταναστών, δυσκολεύει την αποδοχή τους από το κοινωνικό σύνολο. Μάλιστα, αναφέρθηκε πως η σχέση τους με εργοδότες είναι τυπικές και επαγγελματικές αν και παρατηρούνται συχνά διενέξεις. Τα δίκτυα που αναπτύσσονται ωστόσο, μπορούν να γίνουν αρωγοί στην ομαλότερη ένταξη τους και στην εύρεση εργασίας. Επιπλέον, με την πάροδο του χρόνου η αρχική περιστασιακή εργασία τους αποκτά χαρακτηριστικά μονιμότητας (Παπαγεωργίου, 2016).

Η διεξοδική έρευνα των Nori & Farinella (2020), διαπίστωσε πως οι μετανάστες στην Ευρωπαϊκή ύπαιθρο καλύπτουν το κενό ενός γηράσκοντος και εξαφανιζόμενου πληθυσμού επιτρέποντας την αναγέννηση της αγροτικής οικονομίας. Η πόλωση που εμφανίζεται από τις ανάγκες ενταντικοποίησης της αγροτικής παραγωγής, με ζήτηση σε φθινό εργατικό δυναμικό, δύναται να καλυφθεί από τους μετανάστες. Ωστόσο, η ομαλή κοινωνικοοικονομική ένταξη των μεταναστών παραμένει χαμηλή, καθώς οι μετανάστες περιορίζονται από πληθώρα παραμέτρων ως προς την δυνατότητα εξέλιξης τους από εργάτες σε παραγωγούς ή και επιχειρηματίες. Συνεπώς, παραμένει σημαντικό ζητούμενο η *de facto* περιθωριοποίηση και εντέλει γκετοποίηση των περιοχών διαμονής τους, τα οποία συμπληρώνονται από κενά σχετικά με εργασιακά δικαιώματα των μεταναστών, έλλειψης σε ιατρική περίθαλψη και χαμηλό βιοτικό επίπεδο (Nori & Farinella, 2020).

Η μελέτη των Kapsalis et al., (2023), φέρνει στο φως ότι υπάρχει σκόπιμη καλλιέργεια ελπίδας νομιμοποίησης και προσδοκίας για υποστήριξη από το κράτος καθώς και δόσεις μέτριας αισιοδοξίας από τους εργοδότες. Το γεγονός αυτό επιτρέπει τη χειραγώγηση της πρόθεσης των μεταναστών να παραμένουν στις αγροτικές περιοχές στις οποίες εργάζονται. Με αυτό τον τρόπο, περιορίζεται η κινητικότητα των μεταναστών και διατηρείται ένας υγιής πληθυσμός φθινών εργατικών χεριών τα οποία ωφελούν προφανώς τους εργοδότες και την εθνική οικονομία στις περιοχές αυτές (Kapsalis et al., 2023).

Η Kukreja (2023), διαπίστωσε πως η κερδοφορία και η ανάπτυξη της Ελληνικής υπαίθρου εξαρτάται άμεσα από την επισφαλή εργασία των μεταναστών από τη Νότια Ασία. Ειδικότερα, παρατήρησε πως οι ρατσιστικές και ισλαμοφοβικές αντιλήψεις βρίσκουν εύφορο

έδαφος στην Ελληνική κοινωνία. Από την άλλη σκοπιά, οι μετανάστες τείνουν να συνεχίζουν την εργασία τους ακόμη και σε δυσμενείς συνθήκες λόγω της ανδρικής τους αξιοπρέπεια και ευθύνης στήριξης της οικογένειάς τους. Οι ντόπιοι εργοδότες εκμεταλλεύονται το γεγονός αυτό για να ελέγχουν και να περιορίζουν τις κινήσεις των μεταναστών απέναντι σε θέματα του ανδραποδισμού τους, εργαλειοποιώντας την έλλειψη εγγράφων ταυτοποίησης των μεταναστών. Μάλιστα, οι πρακτικές που ακολουθούνται στις προσλήψεις τους αντηχούν αποικιοκρατικές τακτικές εκμετάλλευσης των μεταναστών(Kukreja, 2023).

Σε διαφορετική της έρευνα η Kukreja (2021c), επίσης διαπίστωσε πως η συντήρηση των μεταναστών στην κατάσταση της μη-νομιμοποίησης με ταυτόχρονες απειλές απέλασης τους, αποτελούν σημεία ελέγχου του πληθυσμού τους. Επιχειρείται να χρησιμοποιηθεί η αυτοεπιτήρηση των μεταναστών για την προστασία των υπολοίπων του κοινωνικού τους δικτύου, μεταθέτοντας την ευθύνη απελάσεων σε προβληματικές συμπεριφορές που μπορεί να εμφανίζουν οι ίδιοι. Με αυτόν τον τρόπο, δεν μπορούν να οργανωθούν προς διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, ενώ περιθωριοποιούνται και καταδεικνύονται ως απειλή για τον γηγενή πληθυσμό. Συνεπώς, το χάσμα μεταξύ ντόπιων και μεταναστών βαθαίνει καθώς ενισχύονται ξενοφοβικές και ρατσιστικές συμπεριφορές, ενώ οι μετανάστες αντιμετωπίζουν τους γηγενείς με δυσπιστία. Το γεγονός αυτό επιτρέπει την παραμέληση θέσπισης θεσμικού πλαισίου από το Ελληνικό κράτος, προς την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών(Kukreja, 2021c).

Η ίδια ερευνήτρια το (2021b), διαπίστωσε πως η έλευση των μεταναστών από το Μπαγκλαντές και το Πακιστάν επέτρεψε την εντατικοποίηση της γεωργικής παραγωγής σε βάρος της σωματικής και ψυχικής υγείας των εργατών-μεταναστών. Μάλιστα απειλές απέλασης οι οποίες στοχεύουν έμμεσα και την ανδρική αξιοπρέπεια τους αξιοποιούνται ως μοχλοί πίεσης εναντίων τους. Με αυτόν τον τρόπο, περιορίζονται τα ατομικά τους δικαιώματα σε ασφαλή εργασία, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και οικονομική ευρωστία. Παρατηρούνται συχνοί τραυματισμοί και έκθεση σε τοξικά χημικά τα οποία αποσιωπώνται από τους μετανάστες χάρη της παραμονής τους στην εργασία (Kukreja, 2021b).

Κατά την περίοδο της κρίσης του COVID-19 η Kukreja (2021a), ανέφερε πως τα υπάρχοντα προβλήματα ιατροφαρμακευτικής κάλυψη των μεταναστών στη περιοχή της Μανωλάδας, ενισχύθηκαν σε βάρος του κοινωνικού συνόλου. Μάλιστα, ενισχύθηκαν ρατσιστικές συμπεριφορές ενώ σκόπιμα αγνοείται η συστηματική καταπίεση των εργατών αυτών, ο περιορισμός των εργασιακών τους δικαιωμάτων, οι κοινωνικές παροχές καθώς και η βία που τους ασκείται. Τονίζεται μάλιστα πως το φαινόμενο αυτό παρατηρείται δεδομένης

της αναγκαιότητας της εργασίας τους για την αποτελεσματική και ανταγωνιστική αγροτική παραγωγή (Kukreja, 2021a).

Η Goulem (2021), ανέφερε πως ο ρατσισμός και το παράτυπο καθεστώς των μεταναστών αποτελούν σοβαρά εμπόδια στην παροχή ποιοτικής υγειονομικής περίθαλψης και έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία και την ευημερία των εν λόγω ομάδων. Η αντιμετώπιση των μεταναστών με ρατσιστικές προκαταλήψεις με ή ως χωρίς έγγραφα οδηγεί σε αποκλεισμό και αποστασιοποίηση από τις υπηρεσίες υγείας. Οι μετανάστες είναι συχνά εκτεθειμένοι σε ανεπαρκείς υπηρεσίες υγείας, είτε λόγω έλλειψης πρόσβασης λόγω νομικού καθεστώτος, είτε λόγω δυσκολίας στην επικοινωνία λόγω γλωσσικών ή πολιτισμικών φραγμών. Επιπλέον, οι προκαταλήψεις και ο ρατσισμός σε βάρος των μεταναστών μπορούν να οδηγήσουν σε ανεπαρκή διάγνωση και αντιμετώπιση των προβλημάτων υγείας τους, καθώς και σε αποθάρρυνση από την αναζήτηση ιατρικής βοήθειας. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε χειρότερα αποτελέσματα υγείας, αυξημένη επιβάρυνση του συστήματος υγείας και μειωμένη πρόσβαση σε αποτελεσματική περίθαλψη (Goulem, 2021).

Η έρευνα των Gialis et al., (2014), ενισχύει την ανάγκη για μια διεξοδική αναθεώρηση των πολιτικών που αφορούν την προστασία των άτυπων εργαζομένων, προκειμένου να διασφαλιστεί η δίκαιη και αξιοπρεπής μεταχείριση τους στο χώρο εργασίας. Η έρευνα αυτή υποστηρίζει την ανάγκη αναπροσαρμογής των πολιτικών για να διασφαλιστεί η προστασία και η αξιοπρέπεια των άτυπων εργαζομένων, οι οποίοι είναι συχνά εκτεθειμένοι σε εκμετάλλευση και ανασφάλεια λόγω νομικής ευελιξίας των εργοδοτών. Αυτό περιλαμβάνει την ενίσχυση της εργατικής νομοθεσίας για την αντιμετώπιση των αδικαιολόγητων πρακτικών εκμετάλλευσης, τη δημιουργία αποτελεσματικών μηχανισμών εποπτείας και επιθεώρησης, καθώς και την παροχή πρόσβασης σε κοινωνικές παροχές και υπηρεσίες υγείας για όλους τους εργαζομένους, ανεξαρτήτως του νομικού τους καθεστώτος (Gialis et al., 2014).

Η Gemi (2017), στη μελέτη της ανέφερε πως παρά τη δυνατότητα νόμιμης εισόδου στην Ελλάδα από την Αλβανία, η νόμιμη παραμένει ένα πρόβλημα που δεν έχει εξαλειφθεί πλήρως. Η πλειονότητα των ανδρών του δείγματος εργαζόταν στις κατασκευές ή τη γεωργία σε εποχιακή βάση ημινόμιμη βάση. Πολλοί Αλβανοί μετανάστες εξακολουθούν να προτιμούν την παράτυπη είσοδο στη χώρα, είτε λόγω της έλλειψης νόμιμων εναλλακτικών, είτε λόγω άλλων παραγόντων όπως η αβεβαιότητα σχετικά με το καθεστώς διαμονής. Η παραβίαση των όρων του καθεστώτος εισόδου από μετανάστες αναδεικνύει την ανάγκη για ενισχύσεις στους κανονισμούς και την εφαρμογή τους. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη βελτίωση της παροχής νομικών διευκολύνσεων για την είσοδο και τη διαμονή, την αύξηση των πόρων για την

επιβολή του νόμου και την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ διαφόρων φορέων που εμπλέκονται στον έλεγχο της μετανάστευσης, με τρόπο συντονισμένο και αποτελεσματικό (Gemi, 2017).

Η έρευνα των Lazaridis & Koumandraki (2007), αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο που διαδραμάτισαν οι περιοχές αποκλεισμού και τα άτυπα δίκτυα υποστήριξης στην υποστήριξη των μεταναστών κατά την άφιξη τους και την εξασφάλιση της πρόσβασης τους στην απασχόληση. Παρατηρήθηκε ότι η εθνικότητα και το νομικό καθεστώς είχαν σημαντική επίδραση στην πορεία απασχόλησης των "άλλων Αλβανών" και των "ελληνοαλβανών" μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας, καθώς και στην πιθανή τους ένταξη σε προνομιούχες περιοχές. Παράλληλα, η έρευνα αναδεικνύει τη σημασία των κοινοτήτων και των ομάδων υποστήριξης στη διαδικασία ένταξης των μεταναστών στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας. Αυτά τα άτυπα δίκτυα προσφέρουν στήριξη, πληροφορίες και προσανατολισμό, παίζοντας καίριο ρόλο στην επιτυχή ένταξη των μεταναστών στο νέο περιβάλλον (Lazaridis & Koumandraki, 2007).

Στο άρθρο τους οι Floros & Jørgensen (2020), κατέδειξαν πως στην Ελλάδα παρατηρείται η τάση θεσμοθέτησης της επισφάλειας εργασίας σε μετανάστες καθώς με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται η ύπαρξη ευέλικτου, φθηνού εργατικού δυναμικού. Το εργατικό δυναμικό αυτό είναι ευάλωτο και αναλώσιμο θεωρητικά αδύνατο να αποκτήσει τα απαραίτητα εφόδια για να διεκδικήσει εργασιακές αξιώσεις όπως τη νομιμοποίηση τους, πρόσβαση στην ιθαγένεια καθώς και ζητήματα ασφάλειας σε οικονομικό, νομικό και υγειονομικό επίπεδο (Floros & Jørgensen, 2020).

Στην έρευνα της η Koutri (2021), παρατήρησε ότι οι γυναίκες μετανάστριες κερδίζουν λιγότερα από τους άνδρες, και αυτό συμβαίνει τόσο λόγω της φύσης της εργασίας όσο και λόγω του μεγάλου αριθμού οικογενειακών υποχρεώσεων που πρέπει να αναλάβουν. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι οι άνδρες τείνουν να εστιάζουν περισσότερο στην έλλειψη ιθαγένειας ως σημαντικό πρόβλημα διαβίωσης, υποβαθμίζοντας τη σκληρή σωματική εργασία, η οποία είναι εξίσου σημαντική (Koutri, 2021).

Στην έρευνα του οι Kasimis et al., (2015), παρατήρησαν πως η χώρα προέλευσης των μεταναστών επηρέαζε έντονα την οικονομική θέση των μεταναστών με του Αλβανούς να λαμβάνουν τους υψηλότερους μισθούς και σταθερότερη απασχόληση που οδηγούν σε καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Από την άλλη πλευρά οι μετανάστες από το Μπαγκλαντές είναι οι πιο ευάλωτοι σε θέματα οικονομικά, επιπέδου διαβίωσης αλλά και ρατσιστικών επιθέσεων ενώ πέφτουν συχνότερα θύματα σε συστήματα παράτυπης διακίνησης μεταναστών. Η έρευνα συνολικά ανέδειξε προβλήματα εργοδοτικής εκμετάλλευσης,

χαμηλούς μισθούς σε σχέση με τους θεσπιζόμενους ελάχιστους και κακές συνθήκες διαβίωσης τα οποία διαστρωματώνονταν σύμφωνα με τις χώρες προέλευσης. Συνεπώς γεννάται η ανάγκη βελτίωσης του θεσμικού πλαισίου που θα προστατεύει τα δικαιώματα των μεταναστών (Kasimis et al., 2015).

Η έρευνα των Papadopoulos & Fratsea (2021), αναδεικνύει τις προκλήσεις που συνδέονται με τη βελτίωση της υλικής ευημερίας στις αγροτικές περιοχές μέσω της ενίσχυσης και υποστήριξης του ρόλου των εσωτερικών και διεθνών μεταναστών. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής δείχνουν ότι η παρουσία μεταναστών μπορεί να αποτελέσει μια πολύτιμη πηγή εργατικού δυναμικού και ικανοτήτων στις αγροτικές περιοχές, αλλά ταυτόχρονα υπογραμμίζει την ανάγκη δημιουργίας κινήτρων και την ενίσχυσης των νεοεισερχόμενων μεταναστών για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που σχετίζονται με την ερήμωση και την παρακμή στις αγροτικές περιοχές (Papadopoulos & Fratsea, 2021)

Η έρευνα των Papadopoulos & Fratsea (2024), φανερώνει πως οι επιθυμίες και οι προσδοκίες των μεταναστευτικών ομάδων, για κοινωνική ανέλιξη ή μετακίνηση σε άλλους οικονομικούς τομείς και χώρους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, προκαλούν την ανάδυση διαφορετικών ιεραρχιών, επιδρώντας στην οργάνωση του εργατικού δυναμικού και στην ανάπτυξη των κοινοτήτων υποδοχής. Αυτή η δυναμική αναδεικνύει τη σημασία των πολλαπλών διαστάσεων της μετανάστευσης και την αλληλεπίδρασή της με την κοινωνική και οικονομική δομή ενός τόπου (Papadopoulos & Fratsea, 2024).

Οι Kasimis & Papadopoulos (2008), ανέδειξαν στην έρευνα τους πως η μετανάστευση στην αγροτική Ελλάδα παρουσιάζει μια εκτενή και ποικίλη εικόνα, λόγω των συνεχών ροών μετανάστευσης. Η μεταναστευτική εργατική δύναμη έχει γίνει δομικός παράγοντας στις αγροτικές αγορές εργασίας, είτε ως μοναδική εξάρτηση είτε ως "πολυλειτουργική". Η εικόνα αυτή διαφέρει μεταξύ περιοχών λόγω οικονομικών, ιστορικών και διαφορετικών μεταναστευτικών ροών. Οι Αλβανοί, που έφτασαν νωρίς, εμφανίζουν καλύτερη οικονομική και κοινωνική ένταξη, ενώ άλλες εθνικότητες όπως Βούλγαροι και Ρουμάνοι, φαίνεται να ακολουθούν διαφορετικές στρατηγικές ένταξης. Οι πρόσφατες αφίξεις Ασιατών, Ρουμάνων και Βούλγαρων διατηρούν χαμηλούς μισθούς στη γεωργία, ενώ οι Μπανγκλαντεσιανοί παραμένουν συχνά παράτυποι και σε γκετοποιημένες κοινότητες. Οι Αλβανοί επιδεικνύουν μεγαλύτερη προθυμία να παραμείνουν στις τοπικές κοινωνίες. Παρά την προσπάθεια ενσωμάτωσής τους, πολλοί μετανάστες παραμένουν σε κατάσταση παράτυπης παραμονής, ενώ η διαδικασία ένταξης παραμένει περισσότερο ατομικό θέμα παρά θέμα πολιτικής πρωτοβουλίας (Kasimis & Papadopoulos, 2008).

Η έρευνα των Papadopoulos et al., (2018), αποκαλύπτει την εκμετάλλευση και την ανασφάλεια της μεταναστευτικής εργασίας στη γεωργία. Μια ομάδα μεταναστών, κυρίως από το Μπανγκλαντές, εμφανίζεται ως ο κύριος παράγοντας διαμαρτυρίας λόγω της ανασφάλειας της. Αυτή η κινητοποίηση προωθήθηκε από αριστερούς φορείς και άλλους επιρρεπείς παράγοντες. Συνολικά, η έρευνα αποκαλύπτει τη δημιουργία μιας νέας κοινωνικής/πολιτικής κίνησης στην υπαίθρου, η οποία απαιτεί περισσότερη προσοχή από τους ερευνητές (Papadopoulos et al., 2018).

Όπως αναφέρθηκε και σε άλλες έρευνες, η μελέτη των Kasimis & Papadopoulos (2005), αναφέρει πως οι μετανάστες συμβάλλουν σημαντικά στη γεωργική αναδιάρθρωση της Ελλάδας, αντικαθιστώντας οικογενειακή εργασία και στηρίζοντας τις αγροτικές κοινότητες. Η κανονικοποίηση τους βελτιώνει τις συνθήκες εργασίας, αλλά η ενσωμάτωση τους στην κοινωνία παραμένει ανεπαρκής. Τα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη που προσφέρουν δεν αντικατοπτρίζονται πλήρως στις σχέσεις τους με τους ντόπιους. Αν και αποτελούν κρίσιμο παράγοντα στην επιβίωση της γεωργίας και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής στις αγροτικές περιοχές, η ενσωμάτωση τους παραμένει πρόκληση (Kasimis & Papadopoulos, 2005).

Σύμφωνα με τον Papadopoulos (2012), οι Αλβανοί μετανάστες δύναται να θεωρηθούν διεθνικοί μετανάστες με υβριδική μεταναστευτική ταυτότητα που προσαρμόζεται στις απαιτήσεις στις αγροτικές κοινότητες υποδοχής και η κινητικότητα των Αλβανών μεταναστών μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος αγροτικής Ελλάδας.

Από την έρευνα του Papadopoulos (2009), προκύπτει ότι οι μετανάστες δεν μπορούν να θεωρηθούν αποκλειστικά ως αγροτικό εργατικό δυναμικό, αλλά ένα ευρύτερο εργατικό δυναμικό στις περιοχές αυτές που ασκεί σημαντική και πολύπλευρη επιρροή στην οικονομία και την κοινωνία αυτών των περιοχών. Αποκαλύπτεται μια άνιση διαδικασία προσαρμογής των μεταναστών στις αγροτικές αγορές εργασίας με όσο πιο ευέλικτη είναι η απασχόληση τόσο πιο θετικά είναι τα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται, ενώ όσοι έφθασαν νωρίτερα έχουν επιτύχει νομιμοποίηση, παρουσιάζουν συγκριτικά υψηλότερη επαγγελματική κινητικότητα (Papadopoulos, 2009).

Η Vullnetari (2015), εστίασε στην κατανόηση των προοπτικών των μεταναστών και των οικογενειών τους και επισημαίνει ότι οι εποχικοί μετανάστες εργάζονται κάτω από άθλιες συνθήκες για να εξοικονομήσουν χρήματα που αποστέλλουν στην Αλβανία ή αποταμιεύουν. Πολλά νοικοκυριά φαίνεται να βρίσκονται εγκλωβισμένα σε έναν αέναο κύκλο εποχικής μετανάστευσης στην Ελλάδα και επιβίωσης στο χωριό, στην πατρίδα.

Οι Fratsea & Papadopoulos (2020), εξετάζοντας τις πρακτικές των Ρουμάνων μεταναστών κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η αντιμετώπιση τους γίνεται εμφανής σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αφηγήσεις των μεταναστών ως «παθητικά θύματα» των εξωτερικών συνθηκών. Με άλλα λόγια, υπάρχουν διάφορες συμβατικές και μη στρατηγικές που οι μετανάστες έχουν επινοήσει ως εργαλεία για την επίτευξη και τη διατήρηση της κοινωνικής τους θέσης στην κοινωνία υποδοχής (Fratsea & Papadopoulos, 2020). Οι Fratsea & Papadopoulos (2020), επισημαίνουν ότι αυτό σημαίνει ότι οι μετανάστες ενισχύουν τη λειτουργία τους ως κοινωνικοί φορείς, και το πιο σημαντικό ότι έχουν συνείδηση του υπάρχοντος συστήματος κοινωνικής διαστρωμάτωσης, αλλά αναζητούν ενεργά τρόπους βελτίωσης της ταξικής τους θέσης καθώς και την ευημερία τους.

Οι Paraskevas et al., (2020)/Giulini & Eshete (2021), στη μελέτη τους εστίασαν στην ευαισθητοποίηση των καταναλωτών για τη σύγχρονη δουλειά και η στάση τους στο θέμα, τόσο σε γενικές γραμμές όσο και σε σχέση με καταστάσεις που συμβαίνουν στον αγροτικό τομέα. Από την έρευνα προκύπτει ότι οι καταναλωτές είναι έτοιμοι να υποστηρίξουν πρωτοβουλίες που αντιμετωπίζουν τη σύγχρονη δουλειά σε θεσμικό επίπεδο και εμπλέκουν ενεργά τον ιδιωτικό τομέα σε αυτή την προσπάθεια (Paraskevas et al., (2020)/Giulini & Eshete, 2021:26). Φαίνεται ότι η περίπτωση της Μανωλάδας άφησε το στίγμα της στους Έλληνες καταναλωτές και πυροδότησε ευρύτερη αντίδραση ενάντια στην αδικία που συνέβη, η οποία μάλιστα επηρέασε την κατανάλωση και τη φήμη του προϊόντος (Paraskevas et al., (2020)/Giulini & Eshete, 2021:26). Οι Paraskevas et al., (2020)/Giulini & Eshete (2021), υπογραμμίζουν ότι, σύμφωνα με τον Εθνικό Μηχανισμό Αναφοράς, η ευαλωτότητα των μεταναστών εργαζομένων παραμένει, καθώς «συσσωρεύονται όλοι αυτοί οι παράγοντες κινδύνου», όπως το νομικό καθεστώς, η ανεπαρκής γνώση της ελληνικής γλώσσας και η γενική εξαθλίωση.

Οι Labrianidis & Sykas (2011:149), υπογραμμίζουν ότι οι στρατηγικές απασχόλησης των μεταναστών αντικατοπτρίζουν την προσπάθειά τους να ενσωματωθούν στις τοπικές οικονομίες και να προσαρμοστούν στα ειδικά χαρακτηριστικά των τοπικών αγορών εργασίας και στις αλλαγές που πέρασαν αυτές οι αγορές τις δεκαετίες πριν και κατά τη μετατροπή της Ελλάδας σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Οι μετανάστες εργάτες γης υιοθετούν διαφορετικές στρατηγικές απασχόλησης με διαφορετικά χαρακτηριστικά λόγω των ιδιαιτεροτήτων των τοπικών αγορών εργασίας και τόσο των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των ιδίων και του τρόπου μετανάστευσης (δηλαδή μόνιμη/εποχιακή, επίσημη/ανεπίσημη) και αναπτύσσουν δύο ξεχωριστές στρατηγικές απασχόλησης: την *πολλαπλή απασχόληση*, και το να *ακολουθούν τις καλλιέργειες* (Labrianidis & Sykas, 2011:149).

Ο Kasimis (2008), επισημαίνει ότι στην περίπτωση της Ελλάδας, η μεταναστευτική εργασία έχει συμβάλει σε μεγάλο βαθμό, αφενός στην αποφυγή μιας «αναπόφευκτη» κρίσης της ελληνικής γεωργίας και των αγροτικών περιοχών που συνδέεται με τα δημογραφικά, δομικά και κοινωνικά δημιουργημένα ελλείμματα εργασίας και το αυξημένο εργατικό κόστος παραγωγής, και αφετέρου με τη διατήρηση της κοινωνικής ίνας και της συνοχής της υπαίθρου περιφέρειας. Η συμβολή των μεταναστών εντοπίζεται σε τρεις τομείς. α) υπήρξαν πολύ σημαντικές για τη γεωργική και ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. β) σε περιοχές όπου η γεωργία κατέχει σημαντική θέση στην τοπική οικονομία, οι θετικές συνέπειες της μεταναστευτικής εργασίας κυμαίνονται από τη διατήρηση της εκμετάλλευσης έως την επέκταση και τον εκσυγχρονισμό της εκμετάλλευσης. γ) οι μετανάστες έχουν προσφέρει υπηρεσίες σε άλλες μορφές αγροτικών οικονομικών δραστηριοτήτων όπως οι κατασκευές, ο τουρισμός και οι προσωπικές/οικιακές υπηρεσίες.

Οι Labrianidis & Sykas (2009), επισημαίνουν ότι ο συνδυασμός της γεωγραφικής εγγύτητας μεταξύ της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής αφενός και της αγροτικής απασχόλησης των μεταναστών από την άλλη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις προοπτικές οικονομικής ευημερίας τους, διότι επιτρέπει στους μετανάστες να διατηρούν ανοιχτές τις επιλογές απασχόλησης και στις δύο χώρες και παρέχει ένα πιο ευέλικτο πλαίσιο για τις μεταφορές δεξιοτήτων και εμβασμάτων. Η γεωγραφική γειννίαση της Ελλάδας και της Αλβανίας και η εγγενής εποχικότητα της αγροτικής απασχόλησης στην ελληνική ύπαιθρο επιτρέπουν κυρίως την εποχική εργασία μεταναστών στον αγροτικό τομέα να κάνουν γρήγορες και επαναλαμβανόμενες μετακινήσεις και να εργάζονται σε εποχική βάση στις οικογενειακές γεωργικές εκμεταλλεύσεις τους για λίγους μήνες όταν επιστρέψουν στην πατρίδα τους (Labrianidis & Sykas, 2009). Ορισμένοι βρίσκονται παγιδευμένοι στην Ελλάδα τις περιόδους που είναι άνεργοι, στερώντας τους την εναλλακτική πηγή εισοδήματος που έχουν στη διάθεση τους στην Αλβανία και συνεπώς, η οικονομική τους κατάσταση επιδεινώνεται, οδηγώντας σε διάφορες πιθανές αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις όπως συμπεριφορά παραβίασης του νόμου (Labrianidis & Sykas, 2009).

Οι Papadopoulos & Fratsea (2016), εστίασαν στην περιοχή της Μανωλάδας και στον ρόλο της μισθωτής εργασίας μεταναστών στην καλλιέργεια φράουλας στην περιοχή της Μανωλάδας. Ο πληθυσμός αυτός στη Μανωλάδα αποτελείται από μόνιμους και προσωρινούς μετανάστες (εποχιακούς, περιστασιακούς ή κυκλικούς μετανάστες). Για τους εργοδότες, οι πληθυσμοί των μεταναστών αντιπροσωπεύουν ένα «θεϊκό δώρο» που ελαχιστοποιεί το κόστος στη γεωργική παραγωγή και διατηρεί μεγαλύτερη ευελιξία καθώς οι μισθοί διατηρούνται σε χαμηλά επίπεδα, ο χρόνος εργασίας παρατείνεται ή μειώνεται ανάλογα με τις

ανάγκες παραγωγής, υπάρχει συνεχής διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού χαμηλού κόστους μέσω διαφόρων διαύλων, η απασχόληση είναι άτυπη και η παραγωγή μεγιστοποιείται (Papadopoulos & Fratsea, 2016). Η εργασία των μεταναστών έχει τεράστια σημασία για την αύξηση της παραγωγικότητας γεωργικά συστήματα έντασης εργασίας, ενώ είναι προφανές ότι στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες ο αντίκτυπος του στις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες αμφισβητείται ιδιαίτερα από ένα τμήμα του γηγενούς πληθυσμού (Papadopoulos & Fratsea, 2016). Η ιεραρχία των μεταναστών, ο «εθνοτικός» και έμφυλος καταμερισμός της εργασίας και οι συχνά δραματικές συνθήκες απασχόλησης και διαβίωσης των μεταναστών αντιπροσωπεύουν τρόπους ελέγχου της εργασίας και μείωσης του κόστους παραγωγής στη γεωργία (Papadopoulos & Fratsea, 2016).

Οι Kasimis et al., (2003), επισημαίνουν ότι η μεταναστευτική εργασία συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό θετικά στην αποφυγή «επικείμενης» κρίσης της ελληνικής γεωργίας, συμβάλλοντας στη μείωση του εργατικού κόστους παραγωγής και καλύπτοντας τις αυξημένες ανάγκες εργασίας. Οι μετανάστες πρόσφεραν στην αγροτική οικογένεια μια ευκαιρία να «επανασχεδιαστεί» την κατανομή της οικογενειακής εργασίας εντός και εκτός του αγροκτήματος στην αναζήτηση του για μια νέα στρατηγική επιβίωσης ή και επέκτασης της οικογενειακής φάρμας.

Στην έρευνα τους οι Βαΐου & Χατζημιχάλης (1997), παρατήρησαν πως στις περιοχές της Ημαθίας και Πέλλας η παρουσία ξένων εργατών, κυρίως Πολωνών και Αλβανών, είναι έντονη και επέτρεψε την αναδιάρθρωση της γεωργικής παραγωγής. Πάραταυτα, παρατηρήθηκαν χαμηλές αποδοχές και εξοντωτικό ωράριο απασχόλησης. Στην περιοχή της Καστοριάς, αναδείχθηκε η σχέση τοπικού και παγκόσμιου, αφού η τοπική ειδίκευση στη γουνοποιία είχε αγορές διάθεσης και στο εξωτερικό, επιτρέποντας την ευελιξία.

Οι Lianos et al., (1996), από την ανάλυση των ερωτηματολογίων διαπίστωσαν πως οι παράτυποι μετανάστες απασχολούνται κυρίως σε τομείς εντάσεως εργασίας και σε επιχειρήσεις που λειτουργούν εκτός του άμεσου ελέγχου των φορολογικών αρχών, όπως η γεωργία, οι κατασκευές, η βιομηχανία μικρής κλίμακας και οι υπηρεσίες. Με αυτόν τον τρόπο, εξασφαλίζεται εργασιακή τους εκμετάλλευση καθώς παρατηρούνται ιδιαίτερα χαμηλοί μισθοί και απάνθρωπες συνθήκες εργασίας. Επιπλέον, ενώ οι μετανάστες, και κυρίως οι παράτυποι, υποκαθιστούν τους Έλληνες εργαζόμενους, ιδίως στην αγορά εργασίας για ανειδίκευτους, καθώς πολλές θέσεις εργασίας που κατέχουν οι μετανάστες δεν προτιμώνται από τους Έλληνες εργαζόμενους. Και αν οι ντόπιοι αναγνωρίζουν την προσφορά των μεταναστών στην άνθιση αυτών των τομέων, εντούτοις αντιμετωπίζουν τους μετανάστες με επιφύλαξη εξαιτίας της πεποίθησης τους πως οι παράτυποι μετανάστες τείνουν να

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

δημιουργούν προβλήματα με αποτέλεσμα να μην εντάσσονται αποτελεσματικά και ομαλά στον κοινωνικό ιστό.

Πίνακας 6: Χαρακτηριστικά μελετών

	Συγγραφείς και έτος δημοσίευσης	Σκοπός	Χώρα διεξαγωγής	Δείγμα, αριθμός συμμετεχόντων / νομικό καθεστώς	Μεθοδολογία	Αποτελέσματα
1.	Γεωργιάδου, (2021)	Να μελετήσει τη σχέση δύο μεταβλητών, της μετανάστευσης και των εργατών (οικιακές εργάτριες, αγροτο-εργάτες) που και τα δύο αποτελούν παραδοσιακά επαγγέλματα	Ελλάδα	2 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Ποιοτική έρευνα, Συνεντεύξεις «Μέθοδος χιονοστιβάδας»	Οι μετανάστες λαμβάνουν χαμηλούς μισθούς ή αποδοχές, βιώνουν κοινωνικό στίγμα που τους εγκλωβίζει σε εργασίες χαμηλού κύρους και συνθήκες εργασίας που αφήνουν ανοιχτά τα περιθώρια εκμετάλλευσης. Με έμμεσο λοιπόν τρόπο ο εργασιακός χώρος μετατρέπεται σε χώρο κοινωνικού αποκλεισμού και διαμόρφωσης τρόπων υποταγής στους εργοδότες.
2.	Καζακόπουλο κ.ά., (2007)	Να συσχετισθεί η έννοια της ένταξης των μεταναστών με την έννοια της αποδοχής τους στην τοπική κοινωνία, εξετάζοντας τόσο τη σκοπιά των μεταναστών όσο και των γεωργών-εργοδοτών τους.	Ελλάδα	250 άτομα (127 παραγωγούς και 123 μετανάστες) Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Πρωτογενής έρευνα, δομημένα ερωτηματολόγια	Οι γεωργοί αν και εκφράζονται θετικά για τη συμβολή των μεταναστών είναι αμυντικοί απέναντι στην πολιτισμική ενσωμάτωση των μεταναστών. Οι μετανάστες αισθάνονται σχετικά ενσωματωμένοι στον κοινωνικό ιστό ωστόσο, παρατηρούνται προβλήματα στην εύρεση εργασίας, μη ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο, και χαμηλοί μισθοί.
3.	Συκάς, (2008)	Διατριβή που πραγματεύεται την παρουσία των αλλοδαπών στην Ελληνική ύπαιθρο τόσο από τη σκοπιά των μεταναστών όσο και από τη σκοπιά της χώρας υποδοχής.	Ελλάδα	Ερωτηματολόγιο σε 165 μετανάστες & 40 ανθρώπους κλειδιά (αγρότες, φορείς) Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Αλβανία, Βουλγαρία	Έρευνα πεδίου, μελέτη στοιχείων Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος, δύο διαφορετικά ερωτηματολόγια ανά κατηγορία	Η παρουσία των μεταναστών εργατών ωφελεί, τόσο τους ντόπιους κατοίκους της Ελληνικής υπαίθρου, όσο και τους μετανάστες. Τα κοινωνικά δίκτυα που αναπτύσσονται από τους μετανάστες συμβάλουν στην ενίσχυση του εισοδήματος διευκολύνοντας την προσαρμογή τους στις εργασιακές απαιτήσεις των τοπικών οικονομιών εντός και εκτός αγροτικού συστήματος.
4.	Κούτρα, (2009)	Η αποτύπωση των χαρακτηριστικών που συνθέτουν το κοινωνικό προφίλ των μεταναστών καθώς και τη συμβολή τους στην ενίσχυση	Ελλάδα	686 άτομα (229 μετανάστες, 457 γηγενείς) Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες /	Ερωτηματολόγια, στατιστική ανάλυση	Η μετανάστευση μπορεί να είναι μια ατομική ή οικογενειακή απόφαση, όμως η πορεία της επηρεάζεται σε βάθος χρόνου με τα δίκτυα που αναπτύσσονται. Επιπλέον, οι Έλληνες θεωρούν εργασιακή απειλή τους

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

		της οικονομίας της Ελλάδας.		Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A		μετανάστες και δεν αναγνωρίζουν την οικονομική συμβολή τους στην χώρα.
5.	Παπαγεωργίου, (2016)	Μελέτη του φαινομένου σε θεωρητικό επίπεδο καθώς και έρευνα για την ενσωμάτωση ή μη της ομάδας μελέτης σε σχέση με το θεωρητικό υπόβαθρο.	Ελλάδα	6 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Πακιστάν, Μπαγκλαντές και τις χώρες της βορείου Αφρικής	Ποιοτική έρευνα, ημι-δομημένες συνεντεύξεις με χρήση ερωτηματολογίου και συζήτησης	Στο δείγμα που μελετήθηκε η ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα δεν ήταν αποτελεσματική. Στοιχεία όπως είναι η στέγαση, η εργασία, η πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη καθώς και το νομικό καθεστώς τα οποία αντιμετωπίζουν, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που φανερώνουν το πρόβλημα.
6.	Nori & Farinella, (2020)	Αναφορά στις ιδιαιτερότητες του αγροτικού κόσμου στη Μεσογειακή ΕΕ με την αθρόα είσοδο μεταναστών σε φτωχότερες περιοχές του Νότου και της Ανατολής. Αναλύεται ο ρόλος των μεταναστευτικών ροών σε κρίσιμους κοινωνικούς τομείς, όπως η παραγωγή τροφίμων και η διαχείριση των φυσικών πόρων.	Χώρες της Μεσογείου, ΕΕ (Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία)	145 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας Ανάλυση εμπειρικών δεδομένα που βασίζονται σε πρωτότυπη έρευνα πεδίου (ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις) με τη χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων	Η πώλωση που χαρακτήρισε την αγροτική ανάπτυξη τις τελευταίες δεκαετίες διαμόρφωσε τον αγροτικό κόσμο σε περιοχές εντατικής γεωργίας, που χαρακτηρίζονται από υψηλή ζήτηση για φθηνό εργατικό δυναμικό, και σε πιο περιθωριακές αγροτικές περιοχές, που χαρακτηρίζονται από μείωση του τοπικού πληθυσμού. Οι μετανάστες δύναται να καλύψουν και τα δύο αυτά κενά ωστόσο οι συνθήκες διαβίωσης και η ενσωμάτωση τους έχουν αρνητικό πρόσημο, γεγονός που πρέπει να υπάρξει ως θέμα συζήτησης σε ευρύτερο Ευρωπαϊκό επίπεδο.

Επισημική απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

7.	Kapsalis et al.,(2023)	Να παρασχεθεί μια διαφοροποιημένη αναφορά α) στις εργασιακές και στεγαστικές συνθήκες των μεταναστών, β) στο ρόλο των περιοριστικών μεταναστευτικών/εργασιακών πλαισίων και γ) στις προσωπικές αφηγήσεις των μεταναστών σχετικά με την κατάσταση τους και την κινητικότητα τους.	Ελλάδα	29 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Μπαγκλαντές	Ποιοτικές συνεντεύξεις, βιβλιογραφική ανασκόπηση, μελέτη νομικών διατάξεων.	Η ελπίδα/προσδοκία των μεταναστών και η ενίσχυση/υποστήριξη της από το κράτος και τους εργοδότες μέσω δόσεων μέτριας αισιοδοξίας είναι ο κύριος λόγος για αυτή τη σταθερή προσφορά εργατικού δυναμικού, παρά τις υπερεκμεταλλευτικές συνθήκες εργασίας και τις απάνθρωπες συνθήκες στέγασης.
8.	Kukreja, (2023)	Να καλυφθεί ένα σημαντικό κενό στην κατανόηση των τεχνικών διαχείρισης της εργασίας, δίνοντας έμφαση στις αντρικές ανησυχίες σχετικά με τον εξανδραποδισμό..	Ελλάδα	124 άτομα, 17 ομάδες Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Χώρες της Νοτίας Ασίας	Συνεντεύξεις, έρευνα πεδίου, παρατηρήσεις πεδίου και ομάδες συζήτησης.	Η συνεχής κερδοφόρα πορεία της ελληνικής γεωργικής ανάπτυξης και της αναζωογόνησης της αγροτικής υπαίθρου εξαρτάται εξ ολοκλήρου από την ευέλικτη εργασία των μεταναστών. Παρατηρείται έντονη εκμετάλλευση στην εργασιακή πειθαρχία των ανδρών. Εντός Ελλάδας ευνοούνται συνθήκες γέννησης ισλαμοφοβικών ιδεολογιών και ρατσισμού.
9.	Kukreja, (2021c)	Εξετάζει την αυτό-επιτήρηση, με την αντιφατική (μη) παρουσία των ρατσιστικών εργατικών σωμάτων των ανδρών της Νότιας Ασίας στην αγροτική Ελλάδα.	Ελλάδα	34 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Χώρες της Νότιας Ασίας	Συνεντεύξεις, έρευνα πεδίου, παρατηρήσεις πεδίου και ομάδες συζήτησης.	Αμοιβαία έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των γηγενών Ελλήνων και των μεταναστών εργατών χωρίς χαρτιά, η οποία γεννάται από έλλειψη επαφής καθώς και προσωπικών συμφερόντων. Αποτέλεσμα είναι η αδυναμία να θεσπιστούν πολιτικές πράξεις αλληλεγγύης που έχουν ως κίνητρο τη δικαιοσύνη και τα δικαιώματα για όλους.
10.	Kukreja, (2021b)	Μελέτη της διαδικασίας με την οποία καθεστώς προσωρινής εργασίας εκμεταλλεύονται τα ειδικά πολιτισμικά ανδρικά πρότυπα των μεταναστών χωρίς	Ελλάδας	40 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Χώρες	Ημι-δομημένες συνεντεύξεις	Η εντατικοποίηση της παραγωγικότητας απειλεί την υγεία των εργατών, ενώ παράλληλα υπονομεύει την ανδρική υπερηφάνεια και προσθέτει στην ανασφάλεια και την κατάταξη τους, έννοιες

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

		έντυπα ταυτοποίησης, για επιβολή εργασιακής πειθαρχίας και συσσώρευσης πλούτου.		της Νότιας Ασίας		στενά συνδεδεμένες με την δυνατότητα απασχόλησης και τη σωματική ικανότητα.
11.	Kukreja, (2021a)	Χρησιμοποιείται το παράδειγμα των μεταναστών χωρίς χαρτιά από το Μπαγκλαντές στον τομέα της φράουλας στην Ελλάδα για να αναδείξει πώς ο φυλετικός καπιταλισμός αυξάνει τις ευπάθειες της υγείας των φυλετικών μεταναστών εργατών χαμηλής τάξης και τους εκθέτει σε μεγαλύτερο κίνδυνο μετάδοσης του COVID-19.	Ελλάδα	N/A Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Μπαγκλαντές	Διαδικτυακές συνεντεύξεις, έρευνα πεδίου, ομάδες παρατήρησης καθώς και ποιοτική ανάλυση	Η κωδικοποίηση των φυλετικών μεταναστών εργατών γης ως "απαραίτητων" για την τοπική επισιτιστική ασφάλεια αγνοεί σκόπιμα τη δομική και συστημική καταπίεση που προκαλεί συνεχή βία, όπως η άρνηση των εργασιακών δικαιωμάτων, των παροχών απασχόλησης, των κοινωνικών υπηρεσιών και της δωρεάν υγειονομικής περίθαλψης.
12.	Goulem, (2021)	Πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη για μετανάστες εργάτες από τη Νότια Ασία χωρίς έγγραφα στα Μέγαρα και τη Μανωλάδα	Ελλάδα	12 άτομα Νομικό καθεστώς: Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Χώρες της Νότιας Ασίας	Ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι, συνεντεύξεις και αριθμός άρθρων, βίντεο και φωτογραφικού υλικού	Ο ρατσισμός και το παράτυπο καθεστώς των μεταναστών έχουν διαδραματίσει θεμελιώδη ρόλο στη μειωμένη ποιότητα της περίθαλψης και σε αρνητικά αποτελέσματα για την υγεία των μεταναστών.
13.	Gialis, et al. (2014)	Εξετάζεται πώς λειτουργούν οι πρακτικές της ευελιξίας με ασφάλεια για τους μετανάστες εργαζόμενους που ζουν στην Πρέβεζα σε περιφερειακές αστικές και αγροτικές περιοχές.	Ελλάδα	8 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Βαλκανικές Χώρες, Ουκρανία, Αρμενία, Αίγυπτος και Πακιστάν	Συνεντεύξεις και ανάλυση δεδομένων βιβλιογραφίας	Αν και σύμφωνα με την πολιτική της ΕΕ οι παράτυποι εργαζόμενοι θα πρέπει να προστατεύονται από τις συστημικές παραβιάσεις της εργατικής νομοθεσίας που τους καθιστούν ευάλωτους αλλά και ανασφαλείς. Ωστόσο, είναι προφανές ότι οι πολιτικές αυτές πρέπει να αναπροσαρμοστούν.
14.	Gemi, (2017)	Διερευνάται ο αντίκτυπος των διαδικασιών κοινωνικοοικονομικού	Ελλάδα και Αλβανία	107 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες /	Ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις	Η δυνατότητα νόμιμης εισόδου στην Ελλάδα δεν κατάφερε να εξαλείψει πλήρως τη μη νόμιμη μετανάστευση. Η παραβίαση

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

		μετασηματισμού στο νομικό καθεστώς των μεταναστών έναντι του παράτυπου καθεστώτος και της δυναμικής ένταξης.		Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Αλβανία		των όρων του καθεστώτος εισόδου από μετανάστες αποτελεί ένα πρόβλημα. Αυτό καταδεικνύει ότι πιθανώς χρειάζονται ενισχύσεις στους κανονισμούς και την εφαρμογή τους.
15.	Lazaridis & Koumandraki, (2007)	Εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους οι Αλβανοί απέκτησαν πρόσβαση στην απασχόληση στην Ελλάδα και τις συνθήκες οι οποίες αρχικά οδήγησαν στον εργασιακό αποκλεισμό τους.	Ελλάδα	140 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Αλβανία	Συνεντεύξεις και ποιοτική ανάλυση	Οι περιοχές αποκλεισμού και άτυπα δίκτυα υποστήριξης διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην υποστήριξη των μεταναστών κατά την άφιξη τους και στην εξασφάλιση της πρόσβασης στην απασχόληση. Αναδείχθηκε πως η εθνικότητα και το νομικό καθεστώς επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την πορεία απασχόλησης των "άλλων Αλβανών" και των "ελληνοαλβανών" μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας και την πιθανή τους ένταξη σε προνομιούχο περιοχή.
16.	Floros et al., (2020)	Διερεύνηση του είδους των πλαισίων της αγοράς εργασίας και της μεταναστευτικής πολιτικής που επιτρέπουν τη θεσμοθέτηση της επισφαλούς και μη ελεύθερης εργασίας στις περιπτώσεις της Δανίας και της Ελλάδας.	Ελλάδα, Δανία	5 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Συνεντεύξεις και μελέτη βιβλιογραφικών δεδομένων	Παρατηρήθηκε πως η θεσμοθέτηση της επισφάλειας λύνει την ανάγκη για ευέλικτο εργατικό δυναμικό που είναι αναλώσιμο και χωρίς εύκολη πρόσβαση στην ιθαγένεια ή σε άλλες κατηγορίες καθεστώτος που προσφέρουν οικονομική, πολιτική ή κοινωνική ασφάλεια. Η κυβερνητική επισφάλεια βασίζεται στη διατήρηση της ανασφάλειας.
17.	Koutri, (2021)	Η κατανόηση των εμπειριών των μεταναστών.	Ελλάδα	10 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Ημί-δομημένες συνεντεύξεις, ποιοτική ανάλυση	Οι γυναίκες μετανάστριες κερδίζουν λιγότερα από τους άνδρες, τόσο για λόγους σωματοδομής, όσο και εξαιτίας του πλήθους των οικογενειακών υποχρεώσεων που αναμένεται να εκπληρώσουν. Οι άντρες ανέφεραν την αδικία της μη κατοχής ιθαγένειας ως σημαντικό πρόβλημα, ενώ υποβαθμίζουν την σκληρή σωματική

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

						εργασία ως ένα εξίσου σημαντικό ζήτημα.
18.	Kasimidis et al.,(2015)	Συζήτηση σχετικά με δεδομένα για επισφαλή εργασία αλλοεθνών πληθυσμών στην Ελλάδα πριν και μετά την κρίση, σε αγροτικές περιοχές.	Ελλάδα	103 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Αλβανία, Μπαγκλαντές	Ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις	Προέκυψαν αποτελέσματα που ανέδειξαν την εργοδοτική εκμετάλλευση, χαμηλότερους μισθούς, άσχημες συνθήκες διαβίωσης και την ανάγκη βελτίωσης θεσμικού πλαισίου σχετικά με τους εργαζόμενους μετανάστες.
19.	Papadopoulos & Fratsea, (2021)	Η εργασία έχει ως στόχο να παραδειγματίσει και να συζητήσει τις μεταβαλλόμενες συνθήκες και τις προκλήσεις που θέτουν οι νεοαφιχθέντες πληθυσμοί μεταναστών και προσφύγων στην αγροτική Ελλάδα, καθώς και τις απόψεις των ντόπιων κατοίκων σχετικά με τις επιπτώσεις των νέων αφίξεων στον αγροτικό τους χώρο.	Ελλάδα	90 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Συρία, Ρουμανία	Ποιοτικές Ημι-δομημένες συνεντεύξεις, ποιοτική ανάλυση	Αναδεικνύονται οι προκλήσεις της βελτίωσης της υλικής ευημερίας στις αγροτικές περιοχές με την ενίσχυση και υποστήριξη του ρόλου των εσωτερικών και διεθνών μεταναστών. Γεννάται η ανάγκη δημιουργίας κινήτρων και της ενδυνάμωσης των νεοεισερχόμενων μεταναστών ενάντια σε τόπους ερήμωσης και παρακμής.
20.	Papadopoulos & Fratsea, (2024)	Μελέτη της κοινωνικο-χωρικής πτυχής, με βάση την ιστορική και γεωγραφική προοπτική μακράς διάρκειας της Μεσογείου. Παράλληλα επιχειρείται η μελέτη του φαινομένου της καταστροφής της αγροτικότητας και της γεωργίας χαμηλής έντασης που συνδέονται άμεσα με το μεσογειακό τοπίο.	Ελλάδα	60 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Βιβλιογραφική ανασκόπηση, συνεντεύξεις, ποιοτική και ποσοτική ανάλυση	Οι επιθυμίες και οι προσδοκίες των μεταναστευτικών ομάδων, για κοινωνική ανέλιξη ή μετακίνηση σε άλλους οικονομικούς τομείς και χώρους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, προκαλούν την ανάδυση διαφορετικών ιεραρχιών.
21.	Papadopoulos et al., (2018)	Εξετάζεται η κοινωνική και πολιτική κινητοποίηση των μεταναστών εργατών σε μια	Ελλάδα	26 άτομα Νομικό καθεστώς: Παράτυπα διαμένοντες	Ποιοτικές συνεντεύξεις, συνθετική έρευνα	Η εκμετάλλευση της εργασίας των μεταναστών και η επισφάλεια, ακόμη και σε περιόδους λιτότητας, δεν οδηγούν

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

		υποδειγματική ελληνική γεωργική περιοχή και επιχειρήθηκε να επανασυνδεθούν οι εργασιακές σχέσεις, που επηρεάζονται από την επισφάλεια, με τη δράση των μεταναστών.		Εθνικότητα/ες: Μπαγκλαντές	πεδίου και ανάλυση ποσοτικών δεδομένων	ανάποφευκτα σε κοινωνικές και πολιτικές κινητοποιήσεις των μεταναστών.
22.	Kasimis, & Papadopoulos, (2005)	Εξέταση των διαφόρων πτυχών των ρόλων που διαδραματίζουν οι μετανάστες στην αγροτική οικονομία και κοινωνία της Ελλάδας και τις αντιδράσεις των Ελλήνων της υπαίθρου απέναντι τους.	Ελλάδα	293 άτομα Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμέμοντες/Παράτυπα διαμέμοντες Εθνικότητα/ες: Αλβανία	Ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι.	Οι μετανάστες απασχολούνταν για να κάνουν μια ευρεία ποικιλία εργασιών και πιο συγκεκριμένα τις πιο βαριές, πιο ανθυγιεινές και κουραστικές εργασίες, δηλαδή καθήκοντα που γενικά αποφεύγονταν από τους ντόπιους εργάτες.
23.	Papadopoulos, (2012)	Εξέλιξη της παρουσίας των μεταναστών στην αγροτική Ελλάδα, κινητικότητες, προοπτικές κοινωνικής ένταξης με έμφαση στους Αλβανούς μετανάστες.	Ελλάδα	205 Ερωτηματολόγια και 18 συνεντεύξεις Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμέμοντες / Παράτυπα διαμέμοντες Εθνικότητα/ες: Αλβανία	Ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι.	Οι μεταναστευτικές ροές έχουν δημιουργήσει στον πληθυσμό της υπαίθρου την ιδέα ότι οι μετανάστες αποτελούν μια σταθερή αλλά και ρευστή εργατική δύναμη. Οι Αλβανοί μετανάστες απεικονίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι κινητικότητες τόσο γεωγραφικές όσο και κοινωνικές έχουν μετατρέψει τις αγροτικές κοινότητες σε διατοπικούς αγροτικούς τόπους.
24.	Papadopoulos, (2009)	Ανάδειξη του ότι η ευημερία των αγροτικών περιοχών εξαρτάται όλο και περισσότερο από τη μεταναστευτική εργασία.	Ελλάδα	293 Ημιδομημένα ερωτηματολόγια 58 συνεντεύξεις με τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς 65 με μετανάστες ακόμη συνεντεύξεις με ενδιαφερόμενους φορείς και μετανάστες Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμέμοντες /	Ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι.	Οι μετανάστες είναι ένα ευρύτερο εργατικό δυναμικό στις περιοχές αυτές που ασκεί σημαντική και πολύπλευρη επιρροή στην οικονομία και την κοινωνία αυτών των περιοχών. Αποκαλύπτεται μια άνιση διαδικασία προσαρμογής των μεταναστών στις αγροτικές αγορές εργασίας. Η προσαρμοστική ικανότητα των μεταναστών στις τοπικές αγορές εργασίας και η εργασιακή τους ευελιξία έχει αυξήσει τις ευκαιρίες ένταξης τους στις τοπικές κοινωνίες υποδοχής.

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

				Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A		
25.	Vullnetari, (2015)	Αποτύπωση της εποχικής μετανάστευσης από την αγροτική Αλβανία στην Ελλάδα μέσα από τα λόγια και τις προοπτικές των μεταναστών και τις οικογένειες τους, ο αντίκτυπος της μετανάστευσης στους μετανάστες και τις οικογένειες τους: σε ποιο βαθμό αυτή η μορφή κινητικότητας διαιωνίζει την εξάρτηση για εμβάσματα.	Ελλάδα	150 συνεντεύξεις σε βάθος μετανάστες και τις οικογένειες τους, 2 ομαδικές συζητήσεις και συμμετοχική παρατήρηση. Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Αλβανία	Ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι.	Οι εποχικοί μετανάστες εργάζονται κάτω από άθλιες συνθήκες για να εξοικονομήσουν χρήματα που αποστέλλουν στην Αλβανία ή αποταμιεύουν. Οι αποταμιεύσεις είναι συχνά επαρκείς μόνο για να συντηρήσουν τις πιο βασικές ανάγκες των οικογενειών τους σε τρόφιμα, ρούχα και στέγη αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους παράτυπους εποχικούς μετανάστες.
26.	Fratsea & Papadopoulou, (2020)	Πρακτικές και στρατηγικές χωρικής κινητικότητας Ρουμάνων μεταναστών που ζουν σε μια κυρίως αγροτική περιοχή της Δυτικής Ελλάδας.	Ελλάδα	24 συνεντεύξεις Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Ρουμανία	Ποιοτικές μέθοδοι	Εντοπίστηκαν συμβατικές και μη στρατηγικές που οι μετανάστες έχουν επινοήσει ως εργαλεία για την επίτευξη και τη διατήρηση της κοινωνικής τους θέσης στην κοινωνία υποδοχής, το οποίο καταδεικνύει ότι έχουν συνείδηση του υπάρχοντος συστήματος κοινωνικής διαστρωμάτωσης, αλλά αναζητούν ενεργά τρόπους βελτίωσης της ταξικής τους θέσης και ευημερίας.
27.	Paraskevas et al. (2020)/Giulini & Eshete, (2021)	Η ευαισθητοποίηση των καταναλωτών για τη σύγχρονη δουλειά και η στάση τους στο θέμα, τόσο σε γενικές γραμμές όσο και σε σχέση με καταστάσεις που συμβαίνουν στον αγροτικό τομέα.	Ελλάδα	32 συνεντεύξεις Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Ποιοτικές μέθοδοι	Η προοπτική δημιουργίας και υιοθέτησης ετικέτας που να πιστοποιεί ότι τα αγροτικά προϊόντα έχουν παραχθεί με σεβασμό στα εργασιακά δικαιώματα είναι άξια της προσοχής, καθώς φαίνεται ότι οι καταναλωτές είναι έτοιμοι να αγκαλιάσουν μια τέτοια προσπάθεια.
28.	Labrianidis & Sykas, (2011)	Στρατηγικές απασχόλησης που αναπτύχθηκαν από μετανάστες που εργάζονται στη γεωργία στην Ελλάδα.	Ελλάδα	205 ερωτηματολόγια Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες	Ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι.	Οι μετανάστες εργάτες γης υιοθετούν διαφορετικές στρατηγικές απασχόλησης με διαφορετικά χαρακτηριστικά λόγω των ιδιαιτεροτήτων των τοπικών αγορών

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

				Εθνικότητα/ες: N/A		εργασίας και τόσο των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των ιδίων και του τρόπου μετανάστευσης (δηλαδή μόνιμη/εποχιακή, επίσημη/ανεπίσημη) και αναπτύσσουν δύο ξεχωριστές στρατηγικές απασχόλησης: την πολλαπλή απασχόληση, και το να ακολουθούν τις καλλιέργειες
29.	Kasimis, (2008)	Εμπειρική διερεύνηση των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της εγκατάστασης και απασχόλησης της μεταναστευτικής εργασίας στην αγροτική Ελλάδα.	Ελλάδα	Αντιπροσωπευτικού δείγματος νοικοκυριών με 293 ερωτηματολόγια, Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι.	Η μεταναστευτική εργασία έχει συμβάλει σε μεγάλο βαθμό, αφενός, στην αποφυγή μιας «αναπόφευκτη» κρίσης της ελληνικής γεωργίας και των αγροτικών περιοχών που συνδέεται με τα δημογραφικά δομικά, κοινωνικά δημιουργημένα ελλείμματα εργασίας και το αυξημένο εργατικό κόστος παραγωγής, και αφετέρου με τη διατήρηση της κοινωνικής ίνας και της συνοχής της υπαίθρου στις περιφέρειες.
30.	Papadopoulos & Fratsea, (2016)	Ο ρόλος της μισθωτής εργασίας μεταναστών στην καλλιέργεια φράουλας στην περιοχή της Μανωλάδας.	Ελλάδα	103 ερωτηματολόγια με μετανάστες στην περιοχή, 15 ποιοτικές συνεντεύξεις, 8 ποιοτικές συνεντεύξεις με μετανάστες και τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς. Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι.	Ο πληθυσμός μεταναστών στη Μανωλάδα αποτελείται από μόνιμους και προσωρινούς μετανάστες (εποχιακούς, περιστασιακούς ή κυκλικούς μετανάστες). Ένα βασικό ζήτημα είναι εάν οι μετανάστες είναι σε θέση να διατηρήσουν την οικονομική δραστηριότητα και συνεπώς, οι κοινωνικές συνθήκες που είναι απαραίτητες για τη γενική ευημερία των αγροτικών περιοχών. Η διαθεσιμότητα, η ευπάθεια και η ανασφάλεια της μεταναστευτικής εργασίας ήταν σημαντικές προϋποθέσεις για την επιτυχία της εργασιακής διαδικασίας στη βιομηχανία φράουλας, η οποία συνδυάζει υψηλές τεχνολογικές και εργατικές εισροές των μεταναστών που τους αντιπροσωπεύουν ένα «θεικό δώρο».
31.	Labrianidis, & Sykas, (2009)	Η σημασία της γεωγραφικής εγγύτητας μεταξύ Ελλάδας και	Ελλάδα	Ερωτηματολόγια σε 149 μετανάστες, 100	Ποιοτικές και ποσοτικές	Η γεωγραφική γεινίαση της Ελλάδας και της Αλβανίας και η εγγενής εποχικότητα

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

		Αλβανίας για τη μεταναστευτική εμπειρία των Αλβανών μεταναστών που εργάζονται στην ελληνική ύπαιθρο.		από αυτούς στη Ν. Χαλκιδική και 49 στην Πέλλα και σε 40 βασικούς πληροφοριοδότες, 23 από τους οποίους ήταν αγρότες, και 17 παράγοντες της τοπικής κοινωνίας Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	μέθοδοι.	της αγροτικής απασχόλησης στην ελληνική ύπαιθρο επιτρέπουν κυρίως την εποχική εργασία μεταναστών στον αγροτικό τομέα να κάνουν γρήγορες και επαναλαμβανόμενες μετακινήσεις και να εργάζονται σε εποχική βάση στις οικογενειακές γεωργικές εκμεταλλεύσεις τους για λίγους μήνες όταν επιστρέψουν στην πατρίδα τους.
32.	Kasimis et al.,(2003)	Ο ρόλος της μεταναστευτικής εργασίας στην κάλυψη της ζήτηση για εργατική δύναμη στην αγροτική Ελλάδα που δημιουργήθηκε από τη δημογραφική κρίση, την οικονομική και κοινωνική αναδιάρθρωση των αγροτικών περιοχών και την κοινωνική απόρριψη της αγροτικής εργασίας από τον ελληνικό πληθυσμό.	Ελλάδα	58 ημιδομημένες συνεντεύξεις Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Ποιοτικές μέθοδοι.	Ο τρόπος που αυτό το εργατικό δυναμικό έχει ενσωματωθεί στις τοπικές οικονομίες έχει δημιουργήσει τη δική του δυναμική, που ξεπερνά τις απλές λειτουργίες της αγοράς εργασίας και ανταποκρίνεται περισσότερο στις ειδικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που υπάρχουν σε συγκεκριμένες περιοχές του πολύπλευρου αγροτικού χώρου της Ελλάδας.
33.	Kasimis et al., (2008)	Παροχή ενός στιγμιότυπου των νέων δημογραφικών, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών του μεταναστευτικού πληθυσμού και της αλληλεπίδρασης του με τις κοινωνίες υποδοχής εστιάζοντας στις περιοχές των Ιόνιων Νήσων, τη Δυτική Ελλάδα, την Απουλία και τη Σικελία.	Ελλάδα & Ιταλία	205 ερωτηματολόγια, 18 συνεντεύξεις Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Βαλκανικές χώρες, Χώρες της Νότιας Ασίας	Ποσοτικές μέθοδοι μέσω ερωτηματολογίων και ποιοτικές μέθοδοι μέσω συνεντεύξεων. Δειγματοληψία με μέθοδο «χιονοστοιβάδας»	Η μετανάστευση στην αγροτική Ελλάδα, η οποία οφείλεται σε συνεχείς μεταναστευτικές ροές, επηρεάζει σημαντικά τις αγορές εργασίας. Οι Αλβανοί, ως πρώιμοι μετανάστες, έχουν καλύτερη οικονομική και κοινωνική ενσωμάτωση, που οδηγεί σε υψηλότερα εισοδήματα και εμπιστοσύνη. Οι νεότεροι μετανάστες, όπως οι Βούλγαροι, οι Ρουμάνοι και οι Ασιάτες, αντιμετωπίζουν χαμηλότερους μισθούς και σκληρότερες συνθήκες, ιδίως στη γεωργία. Οι

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

						μετανάστες από το Μπαγκλαντές, συχνά χωρίς έγγραφα, αγωνίζονται περισσότερο. Στη Βουπρασία, οι πρόσφατοι μετανάστες παρέχουν φθινό εργατικό δυναμικό, μειώνοντας το κόστος παραγωγής και ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων.
34.	Βαΐου, & Χατζημιχάλης, (1997)	Μελέτη της άτυπης εργασίας και ευελιξίας σε συνάρτηση με τον τόπο και το χώρο από πολλές οπτικές. Έμφαση δίνεται όχι μόνο την οικονομική αλλά και την κοινωνική και πολιτικο-ιδεολογική σκοπιά.	Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία και Πορτογαλία	N/A Νομικό καθεστώς: Νόμιμα διαμένοντες / Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: Πολωνία, Αλβανία	Ποιοτική βιβλιογραφική ανασκόπηση	Παρατηρήθηκαν χαμηλές αποδοχές, εξοντωτικά ωράρια, κοινωνική περιθωριοποίηση κυρίως για τους ξένους και κοινωνική περιθωριοποίηση συνήθως για τους παράτυπους μετανάστες. Από τη σκοπιά των ντόπιων επίσης εντοπίζονται παρόμοια φαινόμενα. Παρατηρείται μη αμειβόμενη εργασία στις αγροτικές ή οικογενειακές επιχειρήσεις, χωρίς κεκτημένα και συνδικαλιστική προστασία.
35.	Lianos et al.,(1996)	Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να ενισχύσει τις γνώσεις σχετικά με τον αντίκτυπο των παράτυπων μεταναστών στην Ελλάδα τόσο από την Ανατολική Ευρώπη όσο και από άλλες αναπτυσσόμενες χώρες.	Ελλάδα	367 ερωτηματολόγια Νομικό καθεστώς: Παράτυπα διαμένοντες Εθνικότητα/ες: N/A	Ποσοτική μέθοδος με χρήση ερωτηματολογίων	Παρατηρήθηκαν χαμηλές αμοιβές, δυσαρέσκεια του εγχώριου πληθυσμού στην συμβίωση με τους παράτυπους μετανάστες αν και υπήρχε αναγνώριση της αξίας του στην αγροτική παραγωγή.

3.1.6. Αξιολόγηση μεθοδολογικής ποιότητας ερευνών

Με τη χρήση των κλιμάτων Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) και CASP Qualitative Checklist αξιολογήθηκαν οι έρευνες ως προς τη μεθοδολογική ποιότητα τους. Στους παρακάτω Πίνακες 7-9 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της αξιολόγησης για τις 35 έρευνες.

3.1.6.1. Μικτές μέθοδοι

Πίνακας 7: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με μικτές μεθόδους

	Μελέτη	Μέθοδοι	Υπάρχει επαρκής λογική για τη χρήση σχεδιασμού μικτών μεθόδων για την αντιμετώπιση του ερευνητικού ερωτήματος;			Τα διάφορα στοιχεία της μελέτης ενσωματώνονται αποτελεσματικά για να απαντήσουν στο ερευνητικό ερώτημα;			Ερμηνεύονται επαρκώς τα αποτελέσματα της ενοποίησης ποιοτικών και ποσοτικών συνιστωσών;			Αντιμετωπίζονται επαρκώς οι αποκλίσεις και οι ασυνέπειες μεταξύ ποσοτικών και ποιοτικών αποτελεσμάτων;			Συμμορφώνονται τα διάφορα στοιχεία της μελέτης με τα ποιοτικά κριτήρια κάθε παράδοσης των εμπλεκόμενων μεθόδων;		
			Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι
1.	Nori & Farinella (2020)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
2.	Papadopoulos, Fratsea, Mavrommatis (2018)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
3.	Kasimis, & Papadopoulos (2005)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
4.	Papadopoulos (2012)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
5.	Papadopoulos (2009)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
6.	Vullnetari (2015)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
7.	Labrianidis & Sykas (2011)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
8.	Kasimis, (2008)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
9.	Papadopoulos & Fratsea (2016)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
10.	Labrianidis, & Sykas (2009)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
11.	Kasimis, Papadopoulos, Fratsea, Trono, Consoli (2008)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
12.	Papadopoulos, Fratsea, (2024)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
13.	Συκάς (2008)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
14.	Gemi (2017)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
15.	Kasimis, Papadopoulos & Zografakis (2015)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		

Πηγή: Hong, Q. N., Fàbregues, S., Bartlett, G., Boardman, F., Cargo, M., Dagenais, P., ... & Pluye, P. (2018). The Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) version 2018 for information professionals and researchers. Education for information, 34(4), 285-291. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yc3st78b>

3.1.6.2. Ποσοτικές μέθοδοι

Πίνακας 8: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με ποσοτικές μεθόδους

	Μελέτη	Μέθοδοι	Είναι η στρατηγική δειγματοληψίας σχετική για την αντιμετώπιση του ερευνητικού ερωτήματος;			Είναι το δείγμα αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού στόχου;			Είναι οι μετρήσεις κατάλληλες;			Είναι χαμηλός ο κίνδυνος μεροληψίας μη ανταπόκρισης;			Είναι η στατιστική ανάλυση κατάλληλη για την απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα;		
			Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι
1.	Καζακόπουλος, Γιδάρáκου, Κουτσοϋρης, (2007)	Ποσοτικές	X			X			X			X			X		
2.	Κούτρα (2009)	Ποσοτικές	X			X			X			X			X		
3.	Lianos, Sarris, Katseli (1996)	Ποσοτικές	X			X			X			X			X		

Πηγή: Hong, Q. N., Fàbregues, S., Bartlett, G., Boardman, F., Cargo, M., Dagenais, P., ... & Pluye, P. (2018). The Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) version 2018 for information professionals and researchers. *Education for information*, 34(4), 285-291. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yc3st78b>

Επισφαλής απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης

3.1.6.3. Ποιοτικές μέθοδοι

Πίνακας 9: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με ποιοτικές μεθόδους

Μελέτη	Μέθοδοι	Υπήρχε σαφής δήλωση των στόχων της έρευνας;			Είναι κατάλληλη η ποιοτική μεθοδολογία;			Ήταν ο σχεδιασμός της έρευνας κατάλληλος για την αντιμετώπιση των στόχων της έρευνας;			Ο σχεδιασμός της έρευνας κατάλληλος για την αντιμετώπιση των στόχων της έρευνας;			Τα δεδομένα συλλέχθηκαν με τρόπο που αντιμετώπισε το ερευνητικό ζήτημα;			Έχει ληφθεί επαρκώς υπόψη η σχέση μεταξύ ερευνητή και συμμετεχόντων;			Έχουν ληφθεί υπόψη ηθικά ζητήματα;			Ήταν η ανάλυση των δεδομένων αρκετά αυστηρή;			Υπάρχει σαφής δήλωση των ευρημάτων;			Πόσο πολύτιμη είναι η έρευνα;
		Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι				
1. Γεωργιάδου, (2021)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
2. Παπαγεωργίου (2016)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
3. Kapsalis, Floros, Jørgensen (2023)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
4. Kukreja (2023)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
5. Kukreja (2021c)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
6. Kukreja (2021b)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
7. Kukreja (2021a)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
8. Goulem (2021)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
9. Gialis, et al. (2014)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
10. Lazaridis, Koumandraki (2007)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
11. Floros, et al (2020)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
12. Koutri (2021)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
13. Papadopoulos, Fratsea (2021)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
14. Fratsea & Papadopoulos, (2020)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
15. Paraskevas, et al. (2020)/Giulini & Eshete (2021).	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
16. Kasimis, Papadopoulos, Zacopoulou (2003)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	
17. Βαΐου, & Χατζημιγάλης (1997)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X					Πολύ σημαντική	

Πηγή: Critical Appraisal Skills Programme (2018). CASP Qualitative Checklist. Available at: Accessed: <https://tinyurl.com/e5k4hr8f>

Κεφάλαιο Τέταρτο:

4. Συζήτηση

Στην παρούσα έρευνα αναζητήθηκε ανάλυση το φαινόμενο της μετανάστευσης εργασίας, περιλαμβάνοντας διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις, αιτιολόγηση των μεταναστευτικών ροών και επιπτώσεις στην κοινωνία. Αναφορικά με τις εγγενείς ανάγκες των χωρών προορισμού για μεταναστευτική εργασία, οι χώρες προορισμού συχνά αντιμετωπίζουν ελλείψεις στο εργατικό δυναμικό τους, ιδίως στον αγροτικό τομέα. Αυτή η έλλειψη οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένης της δημογραφικής αλλαγής και της οικονομικής ανάπτυξης. Ως αποτέλεσμα, οι χώρες αυτές εξαρτώνται συχνά από τη μετανάστευση εργατικού δυναμικού για να καλύψουν αυτές τις ελλείψεις. Η μετανάστευση εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και συγκεκριμένα στην Ελλάδα αποτελεί ένα σημαντικό φαινόμενο που επηρεάζει τόσο τις οικονομίες των χωρών προορισμού όσο και τις χώρες προέλευσης των μεταναστών. Η διαχείριση της μετανάστευσης στην ΕΕ παραμένει ένα αμφιλεγόμενο θέμα πολιτικής, με κάποιες χώρες να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες πιέσεις λόγω του μεγάλου αριθμού μεταναστών. Οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν λόγω της πανδημίας COVID-19 επηρέασαν επίσης το ρυθμό μετανάστευσης το 2020, αν και ο αριθμός των μεταναστών παρέμεινε σχετικά σταθερός.

Ήδη από τα μέσα του 1990 μελέτες όπως των Βαΐου & Χατζημιχάλης (1997) και των Lianos et al., (1996), εντόπιζαν την παρουσία ΠΤΧ στον αγροτικό τομέα της Ελλάδας και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν όπως χαμηλές αποδοχές, εξοντωτικά ωράρια, και κοινωνική περιθωριοποίηση κυρίως από παράτυπους μετανάστες. Από τη σκοπιά των ντόπιων επίσης εντοπίζονται παρόμοια φαινόμενα. Όσον αφορά τις διαστάσεις και μορφές επισφαλούς απασχόλησης μεταναστών στην ΕΕ και στην Ελλάδα, σύμφωνα με τη μελέτη του Kukreja (2021a), οι μετανάστες εργάτες στην Ελλάδα χωρίς νόμιμα έγγραφα βρίσκονται σε μια δύσκολη θέση όπου περιορίζονται στους χώρους εργασίας τους μετά την ολοκλήρωση της εργασίας τους. Αυτή η επιβλητική απομόνωση ενισχύει την ανισότητα και την αδυναμία των μεταναστών να ενσωματωθούν πλήρως στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας (Koutri, 2021). Η απομόνωση αυτή εμποδίζει τους ντόπιους κατοίκους να αναπτύξουν αλληλεγγύη με τους μετανάστες εργάτες, και επομένως, δυσχεραίνει τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου κοινωνικού πλαισίου.

Αυτή η απομόνωση επίσης ενισχύει τις προκαταλήψεις και τις αντιλήψεις ισλαμοφοβίας και ξενοφοβίας που είναι ευρέως διαδεδομένες στην κοινωνία (Kukreja, 2021c). Επίσης, η έλλειψη θεσμοθετημένων δικαιωμάτων, οι επικίνδυνες συνθήκες εργασίας, οι χαμηλοί μισθοί και οι υπερβολικές εργασιακές απαιτήσεις αποτελούν σημαντικοί παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στην υγεία τους. Ένα άλλος κύριος παράγοντας είναι η έλλειψη πρόσβασης σε πληροφορίες και υπηρεσίες λόγω γλωσσικών εμποδίων. Το γεγονός ότι οι μετανάστες εργαζόμενοι συχνά αναλαμβάνουν θέσεις εργασίας χαμηλής ειδίκευσης και υφίστανται αυξημένες σωματικές και ψυχολογικές απαιτήσεις καθιστούν ακόμα πιο επιβαρυντική την κατάσταση τους. Η υπερβολική ένταση στην εργασία, το χαμηλό εισόδημα και η έλλειψη ασφάλειας επηρεάζουν σημαντικά την υγεία τους, αυξάνοντας τον κίνδυνο τραυματισμών, ακόμη θέτοντας αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία τους (Kukreja, 2021b). Κατά περίπτωση μάλιστα, υπάρχει η τάση εκμετάλλευσης του αξιακού συστήματος των μεταναστών από ντόπιους εργοδότες ώστε να εκμεταλλεύονται μεθοδικά την εργασία των μεταναστών, ιδιαίτερα στον απαιτητικό χειρωνακτικά, τομέα της αγροτικής παραγωγής (Kukreja, 2023).

Φυσικά, οι μεταναστευτικές ροές δεν αποτελούν φαινόμενο που παρατηρείται αποκλειστικά στην Ελλάδα, αντιθέτως αποτελεί διαχρονικό γεγονός στην ευρύτερη λεκάνη της Μεσογείου (Papadopoulos & Fratsea, 2024). Συνεπώς είναι αναγκαία η μελέτη των φαινομένων αυτών και των προκλήσεων των νεοαφιχθέντων μεταναστών που καλύπτουν την ζήτηση σε φτηνά εργατικά χέρια στον αγροτικό τομέα (Papadopoulos & Fratsea, 2021). Η έρευνα των Βαΐου & Χατζημιχάλης (1997), υπήρξε διαφωτιστική στο πλαίσιο αυτό.

Σχετικά με την εργασία μεταναστών στον αγροτικό τομέα στην ΕΕ και στην Ελλάδα, οι παράγοντες που επισημαίνονται από την Goulem (2021), αναδεικνύουν μια σειρά προβλημάτων που καθορίζουν την εμπειρία των μεταναστών εργατών στην ελληνική γεωργία. Η έλλειψη διαλειμμάτων, η έκθεση σε επικίνδυνα φυσικά φαινόμενα, και η έλλειψη προστατευτικού εξοπλισμού αναδεικνύουν ένα περιβάλλον εργασίας που απειλεί την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων. Σε αντίστοιχα αποτελέσματα κατέληξε και η μελέτη των Lianos et al., (1998). Πέραν των φυσικών κινδύνων, η φυλετική εκμετάλλευση που αναδεικνύεται από τη μελέτη της Kukreja προσθέτει έναν επιπλέον παράγοντα πίεσης στους μετανάστες εργάτες.

Αναφορικά με το πλαίσιο εργασίας σύμφωνα με το έργο των Kasimis et al., (2015), τα εμπειρικά στοιχεία δείχνουν μία συνεχόμενη διαδικασία όπου η επισφαλής απασχόληση παραμένει ο βασικός άξονας γύρω από τον οποίο δομείται η εργασία των μεταναστών στον αγροτικό τομέα. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από τους Papadopoulos et al., (2018), οι οποίοι συμπληρώνουν ότι ιδιαίτερα στα συστήματα εντατικής γεωργικής παραγωγής, ο έλεγχος της εργασίας παρέμεινε το κύριο μέσο για τη διαχείριση της εργασίας των μεταναστών, με κύρια χαρακτηριστικά την εργασιακή επισφάλεια και την επισφάλεια διαβίωσης (Papadopoulos et al., 2018).

Η Goulem (2021), συμβάλλει σημαντικά στη σπάνια βιβλιογραφία για τους μετανάστες εργαζομένους και συγκεκριμένα αναφέρεται για την πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη για μετανάστες εργάτες από τη Νότια Ασία χωρίς έγγραφα στα Μέγαρα και τη Μανωλάδα. Ειδικότερα, η Goulem (2021), αναφέρεται στην πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη για μετανάστες εργάτες από τη Νότια Ασία, αποκαλύπτοντας πτυχές όπως ο ρατσισμός και οι δυσκολίες στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη. Η έρευνα αυτή αναδεικνύει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες εργαζόμενοι, όπως το ψυχολογικό άγχος και η ανεπαρκής πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη. Σε αντίστοιχο πλαίσιο, η έρευνα των Papadopoulos & Fratsea (2016), παρέχει ευρήματα τα οποία ενισχύουν την θέση της Goulem, παρατηρώντας συστηματική εργασιακή εκμετάλλευση και επισφάλεια στους μετανάστες που εργάζονται στην Μανωλάδα. Παράλληλα, στην έρευνα του οι Karsalis et al., (2023), εντόπισαν πως η σκόπιμη καλλιέργεια ελπίδας για νομιμοποίηση εργαλειοποιείται από εργοδότες (Κούτρα, 2009), γεγονός που αυξάνει τα φαινόμενα εκμετάλλευσης τους καθώς και τους παγιδεύει σε ένα εργασιακό τέλμα με δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία τους (Γεωργιάδου, 2021).

Οι τοπικοί πληθυσμοί αν και αναγνωρίζουν την αξία των μεταναστών στην αγροτική παραγωγή (Καζακόπουλος κ.ά., 2007; Kasimis & Papadopoulos, 2005), πολλές φορές για δικό τους όφελος εθελουφλούς στις απάνθρωπες συνθήκες εργασίας των μεταναστών (Floros et al., 2020). Συνεπώς, υπάρχει η τάση για έρευνες που αναδεικνύουν τις παθογένειες αυτές (Giulini et al., 2021), προς γνώση των συνθηκών σύγχρονης δουλείας που έχει συνυφανθεί με την ανταγωνιστικότητα των Ελληνικών γεωργικών προϊόντων (Συκάς, 2008; Floros, 2020; Papadopoulos, 2009). Σε ανταπάντηση αυτών των συνθηκών οι μετανάστες ακολουθούν συγκεκριμένες στρατηγικές για την ταχεία πληροφόρηση και προσαρμογή τους στις αλλαγές του εργασιακού περιβάλλοντος (Labrianidis & Sykas, 2011).

Η έρευνα των Kasimis et al., (2008), αποτέλεσε χαρακτηριστικό δείγμα για το μεταναστευτικό γίνεσθαι στην Ελλάδα και την Ιταλία. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής συμπληρώνονται αρμονικά με τα αντίστοιχα ευρημάτων της μελέτης των Nori & Farinella (2020). Παράλληλα, έρευνες όπως των Kasimis et al., (2003), έριξαν φως στην παρακμάζουσα Ελληνική αγροτική παραγωγή η οποία στηρίζεται από την εργασία των μεταναστών.

Ενδιαφέρον επίσης προκύπτει από την μελέτη συσχέτισης της χώρας προέλευσης των μεταναστών καθώς επίσης και της εποχικής κινητικότητας τους. Στην έρευνα τους οι Fratsea & Papadopoulos (2020), μελέτησαν την μετακίνηση των Ρουμάνων μεταναστών στην Ελληνική ύπαιθρο. Σε παρόμοια κατεύθυνση, διαφορετικές έρευνες όπως των Lazaridis & Koumandaki (2006), καθώς και Vullnetari (2008), αποτύπωσαν την εποχιακή μετανάστευση των Αλβανών εργατών. Η εγγύτητα των δύο χωρών αναδεικνύεται ως εξέχων παράγοντας στη διαμόρφωση των

μεταναστευτικών ροών καθώς και της αποδοχής των Αλβανών μεταναστών από τους ντόπιους (Labrianidis & Sykas, 2009; Papadopoulos, 2012)

Στο πλαίσιο της μελέτης των φαινομένων της μετανάστευσης στον χρόνο καθώς και των συνθηκών που βιώνουν οι μετανάστες, οι Kasimis et al., (2021), εξέτασαν το πώς η κρίση χρέους της Ελλάδας τροποποίησε τις παραμέτρους αυτές. Σε προηγούμενο χρόνο η έρευνα των Kasimis et al., (2003), ήταν αποκαλυπτική για τις δυναμικές που αναπτύσσονται από την εγκατάλειψη της ελληνικής υπαίθρου.

Η ευπάθεια των μεταναστών αναδείχθηκε έντονα κατά την κρίση του COVID-19 και αποτέλεσε σημείο εστίασης της έρευνας της Kukreja (2012a), στην οποία διαφάνηκε πως οι συνθήκες εργασίας των αλλοεθνών πληθυσμών αποτέλεσαν μοχλός για μεγαλύτερη έκθεση τους στο παθογόνο του SAR-CoV2. Συνεπώς, οι διαχρονικές θεσμικές και νομοθετικές ελλείψεις της Ελλάδας, αποτελούν ζητήματα για την ασφάλεια των μεταναστών. Αυτές οι ελλείψεις αναδείχθηκαν έντονα σε πληθώρα μελετών όπως αυτή της Παπαγεωργίου (2016) των Gialis et al., (2014), καθώς των Floros et al., (2020). Οι σημαντικές παράμετροι του νομικού και κοινωνικού καθεστώτος στα οποία διατελούν οι μετανάστες που επιθυμούν εργασία στην ύπαιθρο, αποτέλεσαν σημείο αναζήτησης στην μελέτη του Gemi (2017).

Από τη μια πλευρά, οι νόμιμοι μετανάστες αν και έχουν νομική αναγνώριση και προστασία, αντιμετωπίζουν επίσης σημαντικές δυσκολίες. Η Gemi (2017), στη μελέτη της ανέφερε πως παρά τη δυνατότητα νόμιμης εισόδου στην Ελλάδα από την Αλβανία, η νόμιμη παραμένει ένα πρόβλημα που δεν έχει εξαιρεθεί πλήρως. Πολλοί Αλβανοί μετανάστες εξακολουθούν να προτιμούν την παράτυπη είσοδο στη χώρα, είτε λόγω της έλλειψης νόμιμων εναλλακτικών, είτε λόγω άλλων παραγόντων όπως η αβεβαιότητα σχετικά με το καθεστώς διαμονής.

Επίσης σημαντική είναι η έρευνα της Goulem (2021), που υπογραμμίζει ασχέτως νομικού καθεστώτος οι μετανάστες συχνά βιώνουν ρατσισμό, διακρίσεις και προκαταλήψεις από ντόπιους εργοδότες και την ευρύτερη κοινωνία. Αυτές οι αρνητικές συμπεριφορές δυσχεραίνουν την επαγγελματική και κοινωνική τους ένταξη καθώς επίσης τίθενται αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία τους. Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις αποτελούν σοβαρά εμπόδια στην πρόσβαση σε ποιοτική υγειονομική περίθαλψη, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται ανεπαρκείς διαγνώσεις και θεραπείες. Οι προκαταλήψεις μπορούν να αποθαρρύνουν τους μετανάστες εργαζόμενους από την αναζήτηση ιατρικής βοήθειας, γεγονός που επιδεινώνει την κατάσταση της υγείας τους.

Από την άλλη πλευρά, οι παράτυποι μετανάστες αντιμετωπίζουν ακόμη πολλές προκλήσεις (συχνά κοινές ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος) όπως η επισφαλής εργασία, η εκμετάλλευση, η καταναγκαστική εργασία και οι ανθυγιεινές συνθήκες εργασίες και συνθήκες που προσιδιάζουν της δουλειάς (σύγχρονη δουλεία) και η αβεβαιότητα σχετικά με το καθεστώς διαμονής και κοινωνική απομόνωση. Επίσης αντιμετωπίζουν επιπλέον εμπόδια λόγω της εθνικότητας τους, της οικονομικής

τους θέσης και του νομικού τους καθεστώτος (Holmes, 2015; Saxton, 2015). Σχετικό παράδειγμα είναι η έρευνα της Kukreja (2023), όπου δείχνει ότι οι παράτυποι εργάτες από Μπαγκλαντές, Πακιστάν και Ινδία που εργάζονται στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας αντιμετωπίζουν συνεχώς επισφαλής εργασία, αβεβαιότητα για το μέλλον και περιορισμούς στα δικαιώματά τους.

Η έρευνα της Kukreja (2021) αποκάλυψε ότι οι παράτυποι μετανάστες περιορίζονται στους κοιτώνες τους μετά τη δουλειά, δημιουργώντας έναν χωρικό διαχωρισμό που απομακρύνει την προσοχή από τα περιοριστικά μεταναστευτικά και εργασιακά καθεστώτα της Ελλάδας. Επίσης σύμφωνα με την έρευνα της Kukreja (2023), οι ντόπιοι εργοδότες επωφελούνται από την κατάσταση των παράτυπων μεταναστών, χρησιμοποιώντας την έλλειψη των επίσημων εγγράφων ταυτοποίησης τους για να επιβάλλουν περιορισμούς στην κινητικότητα τους.

Τέλος, για τους παράτυπους μετανάστες στην Ελλάδα, η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας δεν είναι εφικτή, είτε για τυπικούς λόγους αφού απαιτείται αριθμό μητρώου κοινωνικής ασφάλισης (ΑΜΚΑ), ο οποίος δεν μπορεί να αποκτηθεί χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα μετανάστευσης/νόμιμης εισόδου και διαμονής. Ο ΑΜΚΑ δεν εκδίδεται ή απενεργοποιείται λόγω μη νόμιμης παραμονής ή λόγω μη πρόσβασης στην αγορά εργασίας (Υπουργείο Εργασίας, 2024) ενώ οι ΠΤΧ που δεν έχουν προκαταγραφεί δεν έχουν το δικαίωμα να εργαστούν στην Ελλάδα (UNHCR, 2024). Συνεπώς, οι παράτυποι μετανάστες βρίσκονται εκτός του συστήματος υγείας, αντιμετωπίζοντας σοβαρά εμπόδια στην πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτικής περίθαλψη (MSF, 2019) ενώ παράλληλα βρίσκονται εγγκλωβισμένοι στην επισφαλής απασχόληση στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα, σε συνθήκες εργασίας επικίνδυνες για την υγεία τους και ανθυγιεινής διαβίωσης.

Κεφάλαιο Πέμπτο:

Συμπεράσματα-Προτάσεις

Συνολικά προκύπτει ότι η έρευνα για τη μελέτη της επισφαλούς απασχόλησης και της υγείας των μεταναστών στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα για την εξεταζόμενη περίοδο είναι αρκετά περιορισμένη. Αν και υπάρχουν δημοσιευμένες μια πληθώρα επιστημονικών ερευνών σχετικά με τις συνθήκες απασχόλησης τους και τις επιπτώσεις στην υγεία τους γενικά, η συγκεκριμένη ομάδα εργαζομένων μεταναστών έχει εξεταστεί σε πιο μικρό βαθμό. Η πλειοψηφία των ερευνών μελετά κυρίως πιο γενικές ομάδες μεταναστών και δεν επικεντρώνεται σε αυτούς που εργάζονται στον αγροτικό τομέα.

Η έρευνα αναδεικνύει την αβεβαιότητα στην απασχόληση και τις ανεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες που εργάζονται στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα. Επιπλέον, επισημαίνονται οι αρνητικές επιπτώσεις του ρατσισμού και της νομικής αβεβαιότητας στην υγεία των μεταναστών εργαζομένων, καθώς και η δυσκολία πρόσβασης τους στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Αναδεικνύονται οι προκλήσεις και οι ανισότητες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες εργαζόμενοι στον αγροτικό τομέα όσον αφορά την απασχόληση και την υγεία τους στην Ελλάδα.

Η έρευνα επισημαίνει την σημαντικότητα των διαφορών για τους είτε νόμιμα διαμένοντες / είτε παράτυπα διαμένοντες μετανάστες, αλλά και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν και οι δύο ομάδες. Επίσης αναδεικνύει τα φαινόμενα εργασιακής εκμετάλλευσης, καθώς και τις πρακτικές πρόσληψης που ακολουθούνται όπου αντανακλούν τακτικές αποικιοκρατικής εκμετάλλευσης. Αυτό σημαίνει ότι οι μετανάστες είναι συχνά θύματα εργασιακής εκμετάλλευσης, με την ελλιπή ταυτοποίηση να επιδεινώνει την κατάσταση. Επιπλέον, η έλλειψη πρόσβασης σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες, όπως η υγειονομική περίθαλψη και η εκπαίδευση, επιδεινώνει περαιτέρω την ευάλωτη θέση των παράτυπων μεταναστών. Οι περιορισμοί αυτοί δημιουργούν ένα φάυλο κύκλο αποκλεισμού και ανισότητας, ενισχύοντας τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν στην καθημερινότητα τους. Η απομόνωση τους στους κοιτώνες όχι μόνο τους στερεί την ευκαιρία να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή της χώρας, αλλά επίσης συμβάλλει στη διαίωνιση αρνητικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Αυτή η κατάσταση διευκολύνει την εκμετάλλευση από εργοδότες που εκμεταλλεύονται τη μη κανονική κατάσταση των μεταναστών για να προσφέρουν χαμηλούς μισθούς και κακές συνθήκες εργασίας. Οι μετανάστες συχνά αναγκάζονται να δεχθούν

αυτές τις συνθήκες λόγω της έλλειψης άλλων επιλογών και του φόβου για το τι τους επιφυλάσσει το αύριο. Συνεπώς, οι πρακτικές αυτές όχι μόνο παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών, αλλά επίσης υπονομεύουν την κοινωνική συνοχή και δικαιοσύνη στην Ελλάδα.

Η βελτίωση νομικών διευκολύνσεων για την είσοδο και τη διαμονή, και η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ διαφόρων φορέων που εμπλέκονται στον έλεγχο της μετανάστευσης εργασίας, μπορεί να συμβάλλει στην αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. Επιπλέον, η κατανόηση και η αντιμετώπιση των θεσμικών και νομοθετικών ελλείψεων που επηρεάζουν τους μετανάστες είναι κρίσιμες για την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ανθρώπινης ασφάλειας.

Τέλος, η έρευνα υπογραμμίζει την ανάγκη για πολιτικές και επεμβάσεις που θα βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης και των επικίνδυνων συνθηκών εργασίας των μεταναστών στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα. Αυτές οι επεμβάσεις πρέπει να ενισχύσουν την εργασιακή ασφάλεια, να παρέχουν πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική φροντίδα και να αναγνωρίσουν και να προωθήσουν τα δικαιώματα των μεταναστών εργαζομένων στο αγροτικό τομέα. Επιπλέον, η δημιουργία ενός πλαισίου που θα ενισχύει την κοινωνική και εργασιακή ευημερία τους είναι ζωτικής σημασίας.

5.1. Μέτρα και πολιτικές Δημόσιας Υγείας

Οι πολιτικές δημόσιας υγείας που αφορούν τους εργαζόμενους πολίτες από τρίτες χώρες στον αγροτικό τομέα είναι ζωτικής σημασίας για τη διασφάλιση της υγείας και της ευημερίας αυτών των εργαζομένων. Τόσο οι ελληνικές όσο και οι ευρωπαϊκές πολιτικές μετανάστευσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της θεσμικής πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη για τους μετανάστες και ένα έμμεσο ρόλο στον καθορισμό των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας (De Genova, 2002). Η έλλειψη πρόσβασης σε ασφαλιστικές παροχές και υγειονομική φροντίδα για τους μετανάστες εποχικούς εργαζόμενους στον αγροτικό τομέα μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρά προβλήματα υγείας και κοινωνικής ανισότητας. Είναι σημαντικό να υπάρχουν πολιτικές που εξασφαλίζουν την ισότιμη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και ασφαλιστικές παροχές, προκειμένου να διασφαλιστεί η καλύτερη δυνατή προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων τους. Κάθε χρόνο, πάνω από 100.000 εργάτες στο αγροτικό τομέα χάνουν την ζωή τους κατά τη διάρκεια της εργασίας τους σε παγκόσμιο επίπεδο από ατυχήματα, ή δηλητηριάζονται λόγω έκθεσης σε χημικές ουσίες. (ILO, 2020a). Οι δύσκολες συνθήκες εργασίας και η ανθυγιεινή διαβίωση των εργατών ενισχύουν περαιτέρω την ευπάθεια στην κακή υγεία (Holmes, 2011; Saxton, 2015). Τα επιπλέον εμπόδια και οι κίνδυνοι που συνδέονται με την αγροτική εργασία επιδεινώνονται για τους παράτυπους μετανάστες λόγω παραγόντων όπως η εθνικότητα, η οικονομική τάξη, το φύλο, και το (μη) νόμιμο καθεστώς μετανάστευσης, δημιουργώντας προκλήσεις και δυσκολίες. (Holmes, 2011; Saxton, 2015). Για τους παράτυπους μετανάστες στην Ελλάδα, η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας

δεν είναι εφικτή, αφού απαιτείται αριθμό μητρώου κοινωνικής ασφάλισης, ο οποίος δεν μπορεί να αποκτηθεί χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα μετανάστευσης. Συνεπώς, αυτοί οι παράτυποι μετανάστες βρίσκονται εκτός του συστήματος υγείας, αντιμετωπίζοντας σοβαρά εμπόδια στην πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτικής περίθαλψη (MSF, 2019). Επιπλέον, το χωρίς έγγραφα/παράτυπο καθεστώς διαμονής των μεταναστών και ο απειλητικός κίνδυνος της απέλασης συμβάλλουν στον φόβο του να καταγγεληθούν στις αρχές από τους παρόχους υγειονομικής περίθαλψης (Willen, 2012a, 818).

Οι εργαζόμενοι μετανάστες που απασχολούνται στον αγροτικό τομέα, αντιμετωπίζουν συστηματικά προβλήματα στην ασφαλιστική κάλυψη. Ακόμη και σε χώρες με καλά εδραιωμένα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, οι μετανάστες εποχικοί εργαζόμενοι στο αγροτικό τομέα συχνά δυσκολεύονται να πληρούν τις προϋποθέσεις για να γίνουν δικαιούχοι παροχών κοινωνικής πρόνοιας (ILO, 2003, 53,54).

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, μόνο το 5% των μεταναστών που εργάζονται στον αγροτικό τομέα είχαν ασφαλιστική κάλυψη, το 83% δεν είχε ασφαλιστική κάλυψη, ενώ το 12% δεν γνώριζε ότι δικαιούνται ασφαλιστικές παροχές (Taylor & Martin 1997, 869; Martin & Taylor 2000β, 19). Ειδικά στους νεοεισερχόμενους εργαζόμενους μετανάστες στον αγροτικό τομέα, το φαινόμενο αυτό παρατηρείται εντονότερα (Taylor & Martin, 1997, 869; Martin & Taylor, 2000β, 19), καθώς και επικίνδυνη παιδική εργασία στις καπνοκαλλιέργειες (HRW, 2014). Κατά την ίδια περίοδο, μόνο το 20% αυτών χρησιμοποίησε υπηρεσίες περίθαλψης, παρά τη διαρκή έκθεση τους σε επικίνδυνες συνθήκες εργασίας, διότι η ανασφάλιστη εργασία και η ισχνή οικονομική τους κατάσταση δεν τους επέτρεπε να λάβουν υπηρεσίες υγείας (Mehta et al., 2000, 36; Rosenbaum & Shin, 2005). Επιπρόσθετα η μακρινή απόσταση ανάμεσα στους αγρούς όπου εργάζονται και τις υπηρεσίες περίθαλψης στις πόλεις, σε συνδυασμό με τον φόβο της απώλειας ημερομισθίου, αποτρέπει συχνά τους μετανάστες από το να αξιοποιήσουν τα τοπικά κέντρα υγείας (Rochin, et al., 1989). Επίσης, στον Καναδά επισημαίνονται αντίστοιχα προβλήματα (Mayel, 2024; Escrig-Pinol et al., 2023). Στην ΕΕ εντοπίστηκαν πολλαπλά εμπόδια από μελέτες για την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και σε άλλες χώρες (Urrego-Parra et al., 2022). Για παράδειγμα, στη Νορβηγία, είναι απαραίτητο να έχει κανείς εργαστεί για περισσότερο από δύο εβδομάδες για να λάβει άδεια εργασίας και να μπορέσει να έχει πρόσβαση στο σύστημα υγείας. Ωστόσο, μεγάλο μέρος μεταναστών εργατών γης εργάζονται ανασφάλιστα ή δεν έχουν άδεια εργασίας (Guérin et al., 2005). Στην Ισπανία, η κατοχή δημόσιας κάρτας υγείας αναγνωρίζεται από τους εργαζόμενους μετανάστες ως ευνοϊκός παράγοντας που διευκολύνει την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, ανεξαρτήτως (μη) νόμιμου καθεστώτος μετανάστευσης (Agudelo-Suárez, et al., 2009). Από την άλλη πλευρά η έλλειψη ενημέρωσης τους για τα δικαιώματα όσον αφορά για την παροχή υγειονομικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης καθίσταται εμπόδιο για την πρόσβαση υπηρεσιών υγείας (Agudelo-Suárez, et al., 2009). Παράδειγμα αυτής της έλλειψης γνώσης και ενημέρωσης είναι όταν

μετανάστες εργάτες δήλωσαν ότι δεν γνώριζαν πώς να αντιδράσουν σε περίπτωση ατυχήματος στην εργασία (Mattila, et al., 2021).

Στη Φινλανδία και στην Ισπανία, οι μετανάστες που εργάζονται στον αγροτικό τομέα αποφεύγουν τις υπηρεσίες υγείας λόγω εμπειριών διάκρισης από το υγειονομικό προσωπικό, καθώς επίσης για λόγους εργατικών καταπιέσεων από τους εργοδότες τους, ακόμη και γλωσσικών ή πολιτιστικών εμποδίων (Rouland & Hoyez, 2011; Mattila, et al., 2021; Agudelo-Suárez, et al., 2009). Αυτά τα θέματα περιόρισαν σημαντικά την πρόσβαση των εργαζόμενων μεταναστών στις υπηρεσίες υγείας, και στην πρωτοβάθμια φροντίδα (Rouland & Hoyez, 2011). Παρόμοια, ΜΚΟ, μεταναστευτικοί σύλλογοι, συνδικάτα και άλλες οργανώσεις διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο ως ουσιαστικοί παράγοντες, παρέχοντας συμβουλές και υποστήριξη στους μετανάστες σχετικά με τα δικαιώματά τους, στην νομική βοήθεια, την εκπαίδευση, στην ενημέρωση, και την ψυχοκοινωνική υποστήριξη τους (Agudelo-Suárez et al., 2009). Στην Ιταλία οι Brovia & Piro (2020), επισημαίνουν την ανάδυση και τον πολλαπλασιασμό άτυπων οικισμών στην ιταλική ύπαιθρο, παράγκες ή σκηνές, με καθόλου πρόσβαση σε νερό και άλλες υπηρεσίες, όπως το μεγάλο γκέτο di Rignano στην Απουλία. Επιπλέον, διεθνώς, οι εργοδότες εμφανίζουν πολύ συχνά αντιστάσεις έναντι της εκπλήρωσης των υποχρεώσεων προς τους εργαζομένους.

Τα ανωτέρω διεθνή παραδείγματα αναδεικνύουν την έλλειψη πρόσβασης σε αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας, διαμονής και διαβίωσης, σοβαρές παραβιάσεις από την πλευρά των εργοδοτών σχετικά με τα εργασιακά δικαιώματα και την εργατική νομοθεσία, τις ασφαλιστικές παροχές για τους μετανάστες εποχικούς εργαζόμενους στον αγροτικό τομέα, καθιστώντας τους ευάλωτους σε οικονομικά και υγειονομικά όχι μόνο στη Ελλάδα και διεθνώς. Επιπρόσθετα, δεν έχουν πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες υγείας και αναγκάζονται να αγνοούν ή να αναβάλλουν την υγειονομική και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη λόγω οικονομικών περιορισμών. Η έλλειψη πρόσβασης σε υγειονομική περίθαλψη για τους μετανάστες εποχικούς εργαζόμενους στον αγροτικό τομέα μπορεί να επηρεάσει τη δημόσια υγεία από την άποψη της υγείας, της ποιότητας ζωής και σε ό,τι αφορά για τα επιδημιολογικά δεδομένα (π.χ. περισσότερη έκθεση σε λοιμώξεις, ασθένειες, COVID-19). Οι μετανάστες που δεν έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας μπορεί να μην ανιχνεύουν ή να αντιμετωπίζουν έγκαιρα λοιμώξεις ή άλλες ασθένειες, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε εμφάνιση επιδημιών ή εξάπλωση μολύνσεων. Όσον αφορά τα μέτρα δημόσιας υγείας, είναι ζωτικής σημασίας η εφαρμογή προγραμμάτων που θα παρέχουν πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες υγείας για τους μετανάστες εργαζομένους στον αγροτικό τομέα. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει δωρεάν ιατρικές εξετάσεις, εμβολιασμούς, πρόσβαση σε φάρμακα και άλλες υπηρεσίες πρόληψης και θεραπείας.

Η δημιουργία ενός συντονισμένου πλαισίου που συνδυάζει μέτρα δημόσιας υγείας και κοινωνικής προστασίας μπορεί πράγματι να βελτιώσει την προστασία και την ευημερία των

μεταναστών εργαζομένων, ιδίως των εποχικών εργαζομένων στον αγροτικό τομέα λόγω του αυξημένου κινδύνου απασχόλησης σε αυτό τον τομέα. Τέλος, η ανάγκη για συνεργασία μεταξύ των Κρατών-Μελών της ΕΕ και των διεθνών οργανισμών είναι επιτακτική, καθώς οι προκλήσεις αυτές αφορούν όχι μόνο την Ελλάδα αλλά και πολλές άλλες χώρες. Η ανάπτυξη κοινών προγραμμάτων και πολιτικών που θα αντιμετωπίζουν αυτά τα θέματα είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της υγείας, της ασφάλειας και της ποιότητας ζωής των μεταναστών εργαζομένων στον αγροτικό τομέα.

5.2. Μέτρα και πολιτικές μετανάστευσης

Τα μέτρα πολιτικής μετανάστευσης είναι κρίσιμοι παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο που οι μετανάστες έχουν πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας τους. Η εφαρμογή της πολιτικής μετανάστευσης, ειδικά όσον αφορά τους μη νόμιμους μετανάστες, έχει ως αποτέλεσμα την ευάλωτη θέση τους, εκθέτοντας τους στον κίνδυνο της απέλασης ή κατατάσσοντάς τους ως «απελάσιμους» (DeGenova, 2002).

Παρά το θεσμικό πλαίσιο όπως τα μέτρα για την προστασία των μεταναστών, ειδικά των μη νόμιμων, στον τομέα της εργασίας. Σύμφωνα με το ν. 4052/2012, προβλέπεται η διευκόλυνση των καταγγελιών παράνομα απασχολούμενων μεταναστών σε εργατικά κέντρα. Οι μετανάστες έχουν το δικαίωμα να προσφεύγουν στα δικαστήρια για την προστασία των δικαιωμάτων τους, συμπεριλαμβανομένης της διεκδίκησης οφειλόμενων ποσών, ή προβλέπει πρόστιμα και κυρώσεις για παραβάσεις στην ίση μεταχείριση στην εργασία, εξασφαλίζοντας προστασία από αντίμετρα σε περίπτωση καταγγελίας (ν. 4443/2016) παρατηρείται ότι από πλευράς ζήτησης η αδήλωτη εργασία θα παραμείνει διαδεδομένη από πλευράς προσφοράς στον αγροτικό τομέα, στον τομέα επισκευών και ανακαινίσεων σπιτιών, σε μία σειρά άλλων οικιακών υπηρεσιών (καθαριότητα, σιδέρωμα, κηπουρική) και στις υπηρεσίες υγείας (ILO, 2016). Επίσης, στους εργοδότες που απασχολούν αλλοδαπό χωρίς άδεια με πρόσβαση στην εργασία (ακόμα και αν διαμένει νόμιμα στη χώρα με άλλου τύπου άδεια), επιβάλλεται πρόστιμο 1.500 ευρώ για κάθε νόμιμα διαμένοντα αλλά παράνομα απασχολούμενο αλλοδαπό. Περαιτέρω επιβάλλεται πρόστιμο για αδήλωτη εργασία ύψους 10.500 ευρώ για κάθε αδήλωτο εργαζόμενο. Σε περίπτωση απασχόλησης παράνομα διαμένοντα αλλοδαπού επιβάλλεται πρόστιμο 5.000 ευρώ για κάθε παράνομα απασχολούμενο εργαζόμενο. Σε περίπτωση υποτροπής του εργοδότη μέσα σε διάστημα 4 ετών το πρόστιμο αυτό διπλασιάζεται, για κάθε εργαζόμενο. Επιπρόσθετα επιβάλλονται διοικητικές κυρώσεις, όπως αποκλεισμός από δημόσιες παροχές και επιδοτήσεις καθώς και προσωρινή ή οριστική ανάκληση της άδειας λειτουργίας ή προσωρινή διακοπή εργασιών. Υπάρχουν επίσης και ποινικές κυρώσεις αν η απασχόληση παράτυπων διαμενοντων πολιτών είναι συστηματική και εκ προθέσεως ή αν η απασχόληση τους συνοδεύεται με ιδιαίτερα καταχρηστικούς όρους εργασίας, αν αφορά ανηλίκους

ή θύματα εμπορίας ανθρώπων. Οι εργοδότες που έχουν εμπλακεί σε εργασιακή εκμετάλλευση πολιτών τρίτων χωρών αντιμετωπίζουν επιπλέον πρόστιμα, διοικητικές και ποινικές κυρώσεις.

Ταυτόχρονα με την πρόσφατη τροπολογία 56/7 14.12.2023 στο σχέδιο νόμου του υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης παρέχει τη χορήγηση άδεια διαμονή για εξαρτημένη εργασία και παροχή υπηρεσιών ή έργου σε πολίτες τρίτων χωρών που διαθέτουν προσφορά εργασίας, ήταν στην Ελλάδα έως 30 Νοεμβρίου 2023 και παραμένουν 3 έτη μετά την αίτηση τους με σκοπό «οι εργαζόμενοι να βγουν από την ανωνυμία και να τους παρασχεθεί η δυνατότητα νόμιμης απασχόλησης» (ΥΜΑ, 2023) δεν διασφαλίζεται η αποφυγή της ανέλεγκτης παραβατικότητας στην εργασία στον αγροτικό τομέα.

Με την εκτεταμένη ανάλυση των ελληνικών πολιτικών μετανάστευσης, γίνεται εμφανές ότι η νομοθεσία αποτελεί κρίσιμο μέσο για την προστασία των μεταναστών, ειδικά των μη νόμιμων μεταναστών, για την αντιμετώπιση της εργασιακής εκμετάλλευσης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.

Η αναφορά στην ελληνική νομοθεσία αποδεικνύει την προσπάθεια που γίνεται για την προστασία αυτών των ατόμων, ιδίως στον τομέα της εργασίας (Μπάγκαβος, Παπαδοπούλου & Συμεωνάκη, 2008). Τα μέτρα που περιγράφονται σχετίζονται με την επιβολή προστίμων και κυρώσεων σε εργοδότες που απασχολούν παράτυπους μετανάστες. Αυτά τα μέτρα έχουν σκοπό να αποτρέψουν την εκμετάλλευση των μεταναστών και να διασφαλίσουν τη συμμόρφωση των εργοδοτών προς το νόμο. Επιπλέον, η δυνατότητα των μεταναστών να προσφεύγουν στα δικαστήρια για την προστασία των δικαιωμάτων τους είναι σημαντική για τη διασφάλιση της δικαιοσύνης και της ίσης μεταχείρισης τους. Ωστόσο, παρατηρείται επίσης η ανάγκη για περαιτέρω βελτίωση και αναθεώρηση της νομοθεσίας προκειμένου να εξασφαλιστεί η πλήρης προστασία των μεταναστών και η δίκαιη μεταχείριση τους στην αγορά εργασίας.

Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη βελτίωση της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, την ενίσχυση των μέτρων που αφορούν την εκπαίδευση, την ένταξη τους στην κοινωνία, την ανάπτυξη προγραμμάτων που να προωθούν την κοινωνική συνοχή καθώς και την οικονομική ευημερία για όλους ανεξαρτήτως (μη) νόμιμο καθεστώς μετανάστευσης. Η συνεχής αξιολόγηση και βελτίωση της πολιτικής μετανάστευσης είναι σημαντική για τη δημιουργία ενός δίκαιου και βιώσιμου συστήματος μετανάστευσης.

Βιβλιογραφία

Ξενογλώσση

- Aboim, S. (2023). *Migration trajectories in Southern Africa*. In G. Stahl & Y. Zhao (Eds.), *Migratory men* (pp. 220-235). London: Routledge.
- Agudelo-Suárez, A., Gil-González, D., Ronda-Pérez, E., Porthé, V., Paramio-Pérez, G., García, A. M., & Aitana Garí. (2009). Discrimination, work and health in immigrant populations in Spain. *Social Science & Medicine*, 68(10), 1866–1874.
- Ahonen, E. Q. (2019). *Occupational health challenges for immigrant workers*. In Oxford Research Encyclopedia of Global Public Health. Retrieved from: <https://tinyurl.com/3psdxr4w>
- Anderson, B. (2015). *Precarious work, immigration and governance*. In Schierup, C.-U., Munck, R., Likic-Brboric, B., & Neergaard, A. (Eds.), *Migration, precarity, and global governance: Challenges and opportunities for labour* (pp. 68-82). Oxford University Press.
- Anthopoulou, T., Kaberis, N., & Petrou, M. (2017). Aspects and experiences of crisis in rural Greece: Narratives of rural resilience. *Journal of Rural Studies*, 52, 1-11.
- Arici, C., Ronda-Pérez, E., Tamhid, T., Absekava, K., & Porru, S. (2019). Occupational health and safety of immigrant workers in Italy and Spain: A scoping review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(22), 4416.
- Augère-Granier, M.-L. (2021). *Migrant seasonal workers in the European agricultural sector. Briefing*. EU: European Parliamentary Research Service.
- Bas Sarmiento, P., Saucedo-Moreno, M. J., Fernández-Gutiérrez, M., & Poza-Méndez, M. (2017). Mental health in immigrants versus native population: A systematic review of the literature. *Archives of Psychiatric Nursing*, 31(1), 111-121.
- Benach, J., Muntaner, C., Solar, O., Santana, V., & Quinlan, M. (2013). *Employment, work, and health inequalities: A global perspective*. Icaria Editorial, SA.
- Blaut, J. M. (1983). *Assimilation versus ghettoization*. *Antipode*, 15(1), 35-41.
- Bodin, T., Çağlayan, Ç., Garde, A. H., Gnesi, M., Jonsson, J., Kiran, S., & Vanroelen, C. (2020). Precarious employment in occupational health – an OMEGA-NET working group position paper. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 46(3), 321-329.

- Brovia, C., & Piro, V. (2020). *Ghettos, camps and dormitories: Migrant workers' living conditions in enclaves of industrial agriculture in Italy*. In Rye, J., & O'Reilly, K. (Eds.). *International labour migration to Europe's rural regions* (pp. 52-69). London: Routledge.
- Campbell, I., & Burgess, J. (2018). Patchy progress? Two decades of research on precariousness and precarious work in Australia. *Labour & Industry: A Journal of the Social and Economic Relations of Work*, 28(1), 48-67.
- Canals, A. (2013). *Flexible workforce: The political economy of the Greek garment industry in the era of neoliberalism (Master's thesis)*. Lund University, Sweden. Retrieved: from <https://tinyurl.com/2mvbcdnh>
- Castells, M. (1989). *The informational city: Information technology, economic restructuring, and the urban-regional process*. Oxford: Blackwell.
- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2014). *The age of migration: International population movements in the modern world*. New York: Guilford Press.
- Council of Europe/European Court of Human Rights. (2017). *Chowdury and Others v. Greece*. Retrieved from: <https://tinyurl.com/2d9t8wsd>
- Critical Appraisal Skills Programme. (2018). *CASP qualitative checklist*. Retrieved from: <https://tinyurl.com/e5k4hr8f>
- Debono, M., & Vassallo, M. T. (2019). An analysis of working conditions of Filipinos in Malta. *European Scientific Journal*, 15(26), 64-88.
- De Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*, 9(8).
- DeGenova, N. (2002). *Migrant 'illegality' and deportability in everyday life*. *Annual Review of Anthropology*, 31(1), 419-447.
- Deshingkar, P. (2019). The making and unmaking of precarious, ideal subjects – Migration brokerage in the global South. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(14), 2638-2654.
- Dorn, D., & Zweimüller, J. (2021). Migration and labor market integration in Europe. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), 49-76.
- Drydakis, N. (2022). Adverse working conditions and immigrants' physical health and depression outcomes: A longitudinal study in Greece. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 95, 1-18.
- Escrig-Pinol, A., Gastaldo, D., Cortinois, A. A., & McLaughlin, J. (2023). From migrant to transnational families' mental health: An ethnography of five Mexican families participating in agricultural labour in Canada. *Social Sciences*, 12(9), 523.
- European Commission/Eurostat. (2024). *Statistics on migration to Europe*. Brussels: European Commission/Eurostat. Retrieved from: <https://tinyurl.com/bdd6nyne>

- European Commission. (2023). *Annual Report on Intra-EU Labour Mobility 2022*. Brussels: European Commission. Retrieved from: <https://tinyurl.com/mt8fezr2>
- Eurostat. (2023). *Unemployment by sex and age – annual data. Products datasets*. Brussels: European Commission/Eurostat. Retrieved from: <https://tinyurl.com/2su6bknv>
- Falco, C., Galeotti, M., & Olper, A. (2019). Climate change and migration: Is agriculture the main channel? *Global Environmental Change*, 59, 101995.
- FitzGerald, D. S. (2022). *The sociology of international migration*. In C. B. Brettel & J. F. Hollifield (Eds.), *Migration theory: Talking across disciplines* (pp. 160-193). New York: Routledge.
- Floros, K., & Jørgensen, M. B. (2020). Tracing the future of migrants' labour relations: Experiences of institutionalised migrant precarity in Denmark and Greece. *Political Geography*, 77, 102120.
- Fouskas, T. (2018). Repercussions of precarious employment on migrants' perceptions of healthcare in Greece. *International Journal of Human Rights in Healthcare*, 11(4), 298-311.
- Fouskas, T. (2020). *Migrants, asylum seekers and refugees in Greece in the midst of the COVID-19 pandemic. Comparative Cultural Studies: European and Latin American Perspectives*, 5(10), 39-58.
- Fouskas, T., Koulierakis, G., Mine, F., & de Maio, A. (2020). *Attracting and protecting seasonal workers from third countries in the EU*. Athens: European Public Law Organization (EPLO)/Hellenic Ministry for Migration and Asylum/European Commission/European Migration Network.
- Frade, C., Darmon, I., & Laparra, M. (2004). *Precarious employment in Europe: A comparative study of labour market related risk in flexible economies*, Final Report. Retrieved from: <https://tinyurl.com/52v43epz>
- Fratsea, L. M., & Papadopoulos, A. G. (2020). The social and spatial mobility strategies of migrants: Romanian migrants in rural Greece. In J. F. Rye & K. O'Reilly (Eds.), *International labour migration to Europe's rural regions* (pp. 37-51). London: Routledge.
- Gemi, E. (2017). Albanian Migration in Greece: Understanding Irregularity in a Time of Crisis. *European Journal of Migration and Law*, 19(1), 12–33.
- Gerschutz-Bell, J. M. (2022). Root Causes of Migration, Development, and US Aid to Northern Triangle States. *Journal on Migration and Human Security*, 10(3), 173–189.
- Gialis, S., Herod, A., & Myridis, M. (2014). Flexicurity, informality, and immigration: The insufficiency of the Southern EU framework, as illustrated through the case of Preveza, Greece. *Journal of Modern Greek Studies*, 32(1), 25–53.

- Giulini, S., & Eshete, S. (2021). The life of migrant agricultural workers in Nea Manolada and Filiatra. In T. Fouskas (Ed.), *Immigrants, asylum seekers and refugees in times of crises: An international handbook on migration, asylum, social integration and exclusion* (Foreword by Marco Martiniello) (pp. 377-393). Athens: European Public Law Organization (EPLA).
- Goldin, I., Cameron, G., & Balarajan, M. (2011). *Exceptional people: How migration shaped our world and will define our future*. Princeton: Princeton University Press.
- Goulem, B. (2021). *Health and healthcare access for undocumented migrant agricultural workers in Greece (Master's thesis)*. Queen's University, Ontario.
- Guérin, P. J., Vold, L., & Aavitsland, P. (2005). Communicable disease control in a migrant seasonal workers population: A case study in Norway. *Eurosurveillance*, 10(3), 7-8.
- Guiso, L., Herrera, H., Morelli, M., & Sonno, T. (2020). *Demand and supply of populism*. CEPR Discussion Paper No. 11871. Paris: CEPR
- Hargreaves, S., Rustage, K., Nellums, L. B., McAlpine, A., Pocock, N., Devakumar, D., & Zimmerman, C. (2019). Occupational health outcomes among international migrant workers: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Global Health*, 7(7), e872-e882.
- Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment and development: A dynamic two-sector analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Hicks, B. (2012). *Agricultural pesticides and human health*. *Geology and Human Health*. Montana State University. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yznamx2a>
- Holmes, S. M. (2011). Structural vulnerability and hierarchies of ethnicity and citizenship on the farm. *Medical Anthropology*, 30(4), 425-449.
- Hong, Q. N., Pluye, P., Fàbregues, S., Bartlett, G., Boardman, F., Cargo, M., Dagenais, P., Gagnon, M.-P., Griffiths, F., Nicolau, B., O’Cathain, A., Rousseau, M.-C., & Vedel, I. (2018). The Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) version 2018 for information professionals and researchers. *Education for Information*, 34(4), 285-291. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yc3st78b>
- Human Rights Watch (HRW). (2014). *Tobacco’s hidden children: Hazardous child labor in United States tobacco farming*. New York: Human Rights Watch. Retrieved from: <https://tinyurl.com/v4t5h6zm>
- International Labour Organization (ILO). (2003). *Decent work in agriculture: Synopsis of the background paper (IWSWA/2003) for the International Workers’ Symposium on Decent Work in Agriculture*. Geneva. Retrieved from: <https://tinyurl.com/46pm9rkx>
- International Labour Organization (ILO). (2020). *Agriculture: A hazardous work*. Retrieved from: <https://tinyurl.com/e4uw9z66>

- International Labour Office. (2021). *ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology*. Retrieved from: <https://tinyurl.com/29f32925>
- Jeannet, A.-M. (2017). *Political distrust in Europe: The impact of immigration and the global economic crisis*. DONDENA Working Paper, 102.
- Jetha, A., Navaratnerajah, L., Shahidi, F. V., Carnide, N., Biswas, A., Yanar, B., & Siddiqi, A. (2023). Racial and ethnic inequities in the return-to-work of workers experiencing injury or illness: A systematic review. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 1-18.
- Johnson, R. J., Wesseling, C., & Newman, L. S. (2019). Chronic kidney disease of unknown cause in agricultural communities. *New England Journal of Medicine*, 380(19), 1843-1852.
- Kapsalis, A., Floros, K., & Jørgensen, M. B. (2023). Migrants' entrapment in a 'state of expectancy': Patterns of immobility for agricultural workers in Manolada, Greece. In J. Heinsen, M. B. Jørgensen, & M. O. Jørgensen (Eds.), *Coercive Geographies* (pp. 20-41). Leiden: Brill.
- Kasimis, C., & Papadopoulos, A. (2005). The multifunctional role of migrants in the Greek countryside: Implications for the rural economy and society. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(1), 99-127.
- Kasimis, C. (2008). Survival and expansion: Migrants in Greek rural regions. *Population, Space and Place*, 14, 511–524.
- Kasimis, C., Papadopoulos, A. G., & Zacoboulou, E. (2003). Migrants in rural Greece. *Sociologia Ruralis*, 43(2), 167-184.
- Kasimis, C., Papadopoulos, A. G., & Zografakis, S. (2015). The precarious status of migrant labour in Greece: Evidence from rural areas. In D. della Porta, S. Hänninen, M. Siisiäinen, & T. Silvasti (Eds.), *The New Social Division. Palgrave Studies in European Political Sociology*. London: Palgrave Macmillan, pp. 101-119.
- Kasimis, C., Papadopoulos, A. G., Fratsea, L.-M., Trono, A., Consoli, T., & Pappas, C. (2008). *In depth qualitative empirical study of migrants' impact on receiving local economies in Greek and Italian regions*. HuReDePIS Action 2.3. Report. Retrieved from: <https://tinyurl.com/ms5s87v2>
- Koutri, C. (2021). *Migrant's working conditions in agriculture & reproductive work in Greece: A gendered analysis*. Master of Arts in Development Studies, The Hague, Erasmus University Rotterdam. Retrieved from: <https://tinyurl.com/4z56492p>
- Kukreja, R. (2021a). COVID-19, racial capitalism, and undocumented Bangladeshi agricultural workers in Manolada, Greece. *Dvedomovini*, 54, Retrieved from: <https://tinyurl.com/3je4vsv8>

- Kukreja, R. (2021b). Recouping masculinity: Understanding the links between macho masculinity and self-exploitation among undocumented South Asian male migrants in Greece. *Geoforum*, 122, 164-173.
- Kukreja, R. (2021c). Visible yet invisible: The disciplinary mechanism of self-surveillance among undocumented South Asian male migrants in rural Greece. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(15), 3660-3676.
- Kukreja, R. (2023). Masculine anxieties of undocumented South Asian male agricultural workers in Greece. In G. Stahl & Y. Zhao (Eds.), *Migratory Men: Place, Transnationalism and Masculinities*. London: Routledge, 207-221.
- Labrianidis, L., & Sykas, T. (2011). Immigrants' employment strategies and their economic welfare: The case of the Greek countryside. *Southeast European and Black Sea Studies*, 11(2), 133-153.
- Labrianidis, L., & Pratsinakis, M. (2014). *Outward migration from Greece during the crisis*. Report National Bank of Greece/London School of Economic Hellenic Observatory 2014. 1-43. Retrieved from: <https://tinyurl.com/4wwnzhfr>
- Labrianidis, L., & Sykas, T. (2009). Geographical proximity and immigrant labour in agriculture: Albanian immigrants in the Greek countryside. *Sociologia Ruralis*, 49(4), 394-414.
- Labrianidis, L., & Sykas, T. (2009). Preconditions for the economic mobility of immigrants working in the countryside: The case of Greece. *International Journal of Social Economics*, 36(8), 798-812.
- Lazaridis, G., & Koumandraki, M. (2006). Albanian migration to Greece: Patterns and processes of inclusion and exclusion in the labour market. *European Societies*, 9(1), 91-111.
- Lee, E. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lianos, T. P., Sarris, A. H., & Katseli, L. T. (1996). Illegal immigration and local labour markets: The case of northern Greece. *International Migration*, 34(3), 449-484.
- Livanos, I., & Papadopoulos, O. (2019). *The rise of precarious employment in Europe: Theoretical perspectives, reforms and employment trends in the era of economic crisis*. Bingley: Emerald Group Publishing.
- Mabogunje, Akin L. (1970). Systems approach to a theory of rural-urban migration. *Geographical Analysis*, 2(1), 1-18.
- Martin, P. L. (2001). *Migration and development: The Mexican-US case*. In CEPAL, Simposio sobre migración internacional en la Américas, Costa Rica, Costa Rica, September 4-6, 2000.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.

- Mattila, T., Ovaska, U., Kinnunen, B., Tuure, V.-M., Leppälä, J., & Taattola, K. (2021). Experiences and challenges of foreign agricultural workers in Finland. *Journal of Agricultural Safety and Health*, 27(1), 13-28.
- Mayell, S. (2024). “It’s like we’re still in slavery”: Stress as distress and discourse among Jamaican farm workers in Ontario, Canada. *Social Sciences*, 13(1), 16.
- McAreavey, R., & Argent, N. (2018). Migrant integration in rural new immigration destinations: An institutional and triangular perspective. *Journal of Rural Studies*, 64, 267-275.
- Mehta, K., Gabbard, S. M., Barrat, V., Lewis, Carroll, M. D., & Mines, R. (2000). *Findings from the National Agricultural Workers Survey (NAWS) 1997-1998: A demographic and employment profile of United States farmworkers*. Research Report No. 16. US Department of Labor. Retrieved from: <https://tinyurl.com/bdede6va>
- Migration Policy Institute Europe. (2012). *Greece*. Washington, DC: Migration Policy Institute Europe. Retrieved from: <https://tinyurl.com/ywvnyv4u>
- MSF. (2019). *MSF statement about access to healthcare for asylum seekers and undocumented people in Greece*. Médecins Sans Frontières Greece. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yvnpj9zs>
- Mucci, N., Traversini, V., Giorgi, G., Tommasi, E., De Sio, S., & Arcangeli, G. (2019). Migrant workers and psychological health: A systematic review. *Sustainability*, 12(1), 120.
- Muoka, M., & Lhussier, M. (2020). The impact of precarious employment on the health and wellbeing of UK immigrants: A systematic review. *Journal of Poverty and Social Justice*, 28(3) 337-360.
- Natale, F., Kalantaryan, S., Scipioni, M., Alessandrini, A., & Pasa, A. (2019). *Migration in EU rural areas*. Luxemburg: Publications Office of the European Union. Retrieved from: <https://tinyurl.com/2js5vwn9>
- Nathan, M. (2014). The wider economic impacts of high-skilled migrants: A survey of the literature for receiving countries. *IZA Journal of Migration*, 3(1), 1–20.
- Nerbass, F. B., Pecoits-Filho, R., Clark, W. F., Sontrop, J. M., McIntyre, C. W., & Moist, L. (2017). Occupational heat stress and kidney health: From farms to factories. *Kidney International Reports*, 2(6), 998-1008.
- Nori, M., & Farinella, D. (2020). *Migration, agriculture and rural development: IMISCOE short reader*. Cham: Springer Nature.
- Orfao, G., del Rey, A., & Malo, M. (2021). A multidimensional approach to precarious employment among young workers in EU-28 countries. *Social Indicators Research*, 158(3), 1153-1178.

- Oliva-Arocas A, Benavente P, Ronda E and Diaz E (2022). Health of International Migrant Workers During the COVID-19 Pandemic: A Scoping Review. *Public Health* 10:816597. Retrieved from: doi: 10.3389/fpubh.2022.816597
- Padrosa, E., Bolívar, M., Julià, M., & Benach, J. (2021). Comparing precarious employment across countries: measurement invariance of the employment precariousness scale for Europe (EPRES-E). *Social Indicators Research*, 154(3), 893-915.
- Palumbo, L. (2022). Exploitation in the Agri-Food Sector in Europe. *European Journal of Migration and Law*, 24(2), 287–312.
- Papadopoulos, A., & Fratsea, L. M. (2017). *Temporary migrant workers in Greek agriculture*. Athens: Heinrich Böll Foundation.
- Papadopoulos, A. (2009). “Begin from the bottom and move up”: Social Mobility of Immigrant Labour in Rural Greece. *Méditerranée. Revue géographique des pays méditerranéens/Journal of Mediterranean geography*, 113, 25-39.
- Papadopoulos, A. (2012). *Transnational Immigration in Rural Greece: Analysing the Different Mobilities of Albanian Immigrants*. In C. Hedberg & R. M. do Carmo (Eds.), *Translocal Ruralism* (pp. 163-183). Cham: Springer.
- Papadopoulos, A. (2019). *Rural planning and the financial crisis*. In T. Marsden, M. Reed, & M. Bonn (Eds.), *The Routledge Companion to Rural Planning* (pp. 183-191). Routledge.
- Papadopoulos, A., & Fratsea, L.-M. (2021). Migrant and refugee impact on well-being in rural areas: Reframing rural development challenges in Greece. *Frontiers in Sociology*, 6, 592750. Retrieved from: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.592750>
- Papadopoulos, A., & Fratsea, L.-M. (2016). Migrant labour and intensive agricultural production in Greece: The case of the Manolada strawberry industry. In A. Corrado, C. De Castro, & D. Perrotta (Eds.), *Migration and Agriculture: Mobility and Change in the Mediterranean Area* (pp. 128-144). London, UK: Routledge.
- Papadopoulos, A., & Fratsea, L. M. (2024). ‘No Man’s Land’: Reflecting on and theorizing migrant labour in the Mediterranean agriculture. In R. Zapata-Barrero & I. Awad (Eds.), *Migrations in the Mediterranean (IMISCOE Research Series)* (pp. 383-401). Cham: Springer.
- Papadopoulos, A., Fratsea, L. M., & Mavrommatis, G. (2018). Governing migrant labour in an intensive agricultural area in Greece: Precarity, political mobilization and migrant agency in the fields of Manolada. *Journal of Rural Studies*, 64, 200-209.
- Papadopoulos, A., Fratsea, L. M., Spyrellis, S., & Baltas, P. (2021). Exploring the contribution of migrant labour in Greek agriculture. *Italian Review of Agricultural Economics*, 76(1), 33-48.
- Paraskevas, I., Chatzidakis, A., Shaw, D., & Carrington, M. (2020). *Modern slavery: From production to consumption*. Athens: G2RED.

- Piore, M. J. (1979). *Birds of passage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piro, V. (2021). *Migrant Farmworkers in "Plastic Factories: Investigating Work-Life Struggles Work-Life Struggles*. London: Palgrave Macmillan.
- Portes, A., & Walton, J. (1981). *Labor, class, and the international system*. New York: Academic Press.
- Potter, M., & Hamilton, J. (2014). Picking on vulnerable migrants: Precarity and the mushroom industry in Northern Ireland. *Work, Employment and Society*, 28(3), 390-406. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/0950017013510760>
- Reid, A., & Schenker, M. B. (2016). Hired farmworkers in the US: Demographics, work organisation, and services. *American Journal of Industrial Medicine*, 59(8), 644-655.
- Rhoades, R. E. (1978). Foreign labor and German industrial capitalism 1871–1978: The evolution of a migratory system. *American Ethnologist*, 5(3), 553-573.
- Rochin, I. R., Santiago, A. M., & Dickey, K. S. (1989). *Migrant and seasonal workers in Michigan's agriculture: A study of their contribution, characteristics, needs and services*. Julian Samora Research Institute, Research Report 1, pp. 1-45. Retrieved from: <https://tinyurl.com/3v3tmz9x>
- Rodgers, G. (1989). Precarious work in Western Europe: The state of the debate. In Rodgers, G., & Rodgers, J. (Eds.), *Precarious jobs in labour market regulation: The growth of atypical employment in Western Europe* (pp. 1-16). Geneva: International Labour Organisation.
- Rodgers, G., & Rodgers, J. (Eds.). (1989). *Precarious jobs in labour market regulation: The growth of atypical employment in Western Europe*. Geneva: International Labour Organisation.
- Rosenbaum, S., & Shini, P. (2005). *Migrant and Seasonal Farmworkers: Health Insurance Coverage and Access to Care*. San Francisco: The Kaiser Family Foundation. Retrieved from: <https://tinyurl.com/2s3vhf69>
- Rouland, B., & Hoyez, A.-C. (2011). Risques sanitaires et sociaux chez les travailleurs agricoles immigrés dans la province d'Almeria (Andalousie, Espagne). *Espace, Populations, Sociétés*, 1, 111-123.
- Rye, J., & O'Reilly, K. (Eds.). (2021). *International labour migration to Europe's rural regions*. London: Routledge.
- Rye, J. F., & Scott, S. (2018). International labour migration and food production in rural Europe: A review of the evidence. *Sociologia Ruralis*, 58(4), 928-952.
- Sassen, S. (1988). *The mobility of labor and capital: A study in international investment and labor flow*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saxton, D. (2015). Strawberry fields as extreme environments: The ecobiopolitics of farmworker health. *Medical Anthropology*, 34(2), 166-183.

- Schmid, C. (1983). Gastarbeiter in West Germany and Switzerland: An assessment of host society-immigrant relations. *Population Research and Policy Review*, 2(3), 233-252.
- Scott, S. (2017). Informalisation in low-wage labour markets: A case study of the UK food industry. *Population, Space and Place*, 23(7), e2043. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/psp.2043>
- Seabury, S. A., Terp, S., & Boden, L. I. (2017). Racial and ethnic differences in the frequency of workplace injuries and prevalence of work-related disability. *Health Affairs*, 36(2), 266-273.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Shirmohammadi, M., Beigi, M., & Richardson, J. (2023). Subjective well-being among blue-collar immigrant employees: A systematic literature review. *Human Resource Management Review*, 33(1), 100914.
- Siegrist, J., Roskam, E., & Leka, S. (2016). *Work and worklessness: Final report of the Task Group on Employment and Working Conditions, including occupation, unemployment and migrant workers*. In Review of Social Determinants of Health and the Health Divide in the WHO European Region (p. 85). Copenhagen: WHO. Retrieved from: <https://tinyurl.com/mf5k9pu7>
- Stark, O. (1984). Migration decision making: A review article. *Journal of Development Economics*, 14, 251-259.
- Stark, O. (1991). *Research on rural-to-urban migration: The migration of labor*. Oxford: Blackwell.
- Stark, O., & Bloom, D. (1985). The new economics of labor migration. *American Economic Review*, 75, 173-178.
- Svensson, M., Urinboyev, R., Wigerfelt-Svensson, A., Lundqvist, P., Littorin, M., & Albin, M. (2013). *Migrant agricultural workers and their socio-economic, occupational and health conditions – A literature review*. SSRN Working Papers series. Social Science Research Network. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yc8p29s6>
- Svensson, M., Urinboyev, R., Wigerfelt-Svensson, A., Lundqvist, P., Littorin, M., & Albin, M. (2013). Migrant agricultural workers and their socio-economic, occupational and health conditions—A literature review. *Social Science Research Network*. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yc8p29s6>
- Tang, L., & Pilgrim, D. (2017). Intersectionality, mental health and Chinese people in the UK: a qualitative exploration. *Mental Health Review Journal*, 22(4), 289-299.
- Taylor, J. E., & Martin, P. L. (1997). The immigrant subsidy in U.S. agriculture: Farm employment, poverty and welfare. *Population and Development Review*, 23(4), 855-874.

- Tompa, E., Scott-Marshall, H., Dolinschi, R., Trevithick, S., & Bhattacharyya, S. (2007). Precarious employment experiences and their health consequences: *Towards a theoretical framework. Health, 209*(2), 209-224.
- U.S. Bureau of Labor Statistics. (2020). *Regional and State Unemployment — 2019 Annual Averages*. Retrieved from: <https://tinyurl.com/mt3mmu7x>
- UNHCR. (2022). *How many refugees have arrived in Europe?* Retrieved from: <https://tinyurl.com/57p5dnpn>
- Urrego-Parra, H. N., Rodriguez-Guerrero, L. A., Pastells-Peiro, R., Mateos-Garcia, J. T., Gea-Sanchez, M., Escrig Piñol, A., & Briones Vozmediano, E. (2022). The Health of Migrant Agricultural Workers in Europe: A Scoping Review. *Journal of Immigrant and Minority Health, 24*, 1580-1589.
- Vandermeerschen, H., Vanduynslager, L., Van Caeneghem, J., & Meurens, N. (2019). *Protecting migrant workers from exploitation in the EU: workers' perspectives*. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights. Retrieved from: <https://tinyurl.com/2s975enc>
- Vgenopoulos, C. G. (1998). The Great Migratory Reversal (in Greek). In C. G. Vgenopoulos (Ed.), *Refugees and migrants in the Greek labour market* (pp. 17-40). Hellenic Centre for European Studies (EKEM). Athens: Papazissis Publishers.
- Vives, A., Amable, M., Ferrer, M., Moncada, S., Llorens, C., Muntaner, C., Benavides, F. G., & Benach, J. (2010). The Employment Precariousness Scale (EPRES): Psychometric properties of a new tool for epidemiological studies among waged and salaried workers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine, 52*(5), 548-555.
- Vosko, L. (2006). *Precarious employment: Towards an improved understanding of labour market insecurity*. In L. Vosko (Ed.), *Precarious Employment: Understanding Labour Market Insecurity in Canada* (pp. 3-42). Montreal, CA: McGill-Queen's University Press.
- Vullnetari, J. (2015). Albanian Seasonal Work Migration to Greece: A Case of Last Resort? In H. Vermeulen, M. Baldwin-Edwards, & R. van Boeschoten (Eds.), *Migration in the Southern Balkans: From Ottoman Territory to Globalized Nation States* (pp. 143-159). Cham: Springer.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. California: University of California Press.
- White, G. (2011). *Climate change and migration: Security and borders in a warming world*. New York: Oxford University Press.
- Willen, S. S. (2012). How Is Health-Related 'Deservingness' Reckoned? Perspectives from Unauthorized Im/migrants in Tel Aviv. *Social Science & Medicine, 74*(6), 812-821.

Zelinsky, W. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*, 61(2), 219–249.

Ελληνόγλωσση

- Ανεξάρτητη Αρχή Επιθεώρησης Εργασίας. (2023). *Η Επιθεώρηση Εργασίας στη μάχη κατά του εργασιακού trafficking, με συνεχείς ελέγχους και πρόστιμα 1,2 εκατ. ευρώ*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/43efejbt>
- Βαΐου, Ν., & Χατζημιχάλης (1997). *Με τη ραπτομηχανή στην κουζίνα και τους Πολωνούς στους Αγρούς*. Αθήνα: Εξάντας.
- Γαλάνης, Π. (2009). Συστηματική ανασκόπηση και μετα-ανάλυση. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 26(6):826-841
- Γαλάνης, Π. (2017). *Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες υγείας*. Αθήνα: Κριτική.
- Γεωργιάδου, Α. (2021). *Μετανάστευση και εργασία. Η γεωργική απασχόληση και η οικιακή εργασία στην Ελλάδα*. Διπλωματική Εργασία. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Καζακόπουλος, Λ., Γιδαράκου, Ι., & Κουτσοურής, Α. (2007). *Ο ρόλος των μεταναστών εργατών στη γεωργία και το ζήτημα της ενσωμάτωσης τους στην τοπική κοινωνία*. 8ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο Γεωγραφίας (σελ. 325-335). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- Κούτρα, Σ. (2009). *Οι μετανάστες στον αστικό και αγροτικό χώρο: Συγκριτική ανάλυση στην πόλη της Βέροιας και στην αγροτική περιοχή του Πλατέος*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/5n7r4etu>
- Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ., & Συμεωνάκη, Μ. (2008). *Μετανάστευση και παροχή υπηρεσιών σε μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ.
- Παπαγεωργίου, Β. (2016). *Η κοινωνική ενσωμάτωση Πακιστανών μεταναστών στην Αλίαρτο Βοιωτίας. Μεταπτυχιακή Διατριβή*. Κόρινθος: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2012). *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης. Διάρρηξη του Κοινωνικού δεσμού και αδυναμία πρόσβασης στα κοινωνικά δικαιώματα*. Αθήνα: Τόπος.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2013). *Η κοινωνική κατασκευή του αποκλεισμού και της ένταξης στα χαμηλού κύρους επαγγέλματα στην Ελλάδα: Η περίπτωση των οικονομικών μεταναστών*. Στο Ι. Ψημμένος (Επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες* (σσ. 191-222). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Συκάς, Θ. (2008). *Αλλοδαποί Μετανάστες στις περιοχές της ευρωπαϊκής υπαίθρου: Η περίπτωση της Ελλάδας*. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

- ΥΜΑ (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου) (2023). «Μπαίνει τάξη στην αταξία και συνδέεται η παραμονή με την εργασία» – Τροπολογία στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας & Κοινωνικής Ασφάλισης για θέματα αρμοδιότητας του Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/2p9kpmnm>
- Υπουργείο Εργασίας (2024). *Οδηγίες για την απόδοση και τη λειτουργία του Αριθμού Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΑΜΚΑ)*. Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/2saxzu77>
- ΦΕΚ (2012). Ν. 4052/2012 (Α'41), κεφάλαιο ΙΓ σχετικά με τις κυρώσεις και τα μέτρα κατά των εργοδοτών που απασχολούν παράνομα διαμένοντες πολίτες τρίτων χωρών. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- ΦΕΚ (2016). Ν. 4443/2016 (Α'232), σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Φούσκας, Θ. (2023). Μετανάστευση και Δημόσια Υγεία: Φυλετικές και εθνοτικές ανισότητες στην Υγεία και επισφάλεια την εποχή της πανδημίας της νόσου του κορωνοϊού COVID-19. Στο Οικονόμου, Χ. και Σπυριδάκης, Μ. (Επιμ.), *Υγεία και Κοινωνία: Μεταβαλλόμενες Σχέσεις και Διαδρομές* (σσ. 25-52). Αθήνα: Διόνικος.
- Generation 2.0 RED (2018). *Μανωλάδα: Ένα χρόνο μετά την απόφαση του ΕΛΑΔ, τι έχει αλλάξει;* Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/3a7rje4b>
- Generation 2.0 RED (2020a). *Αναφορά για την κατάσταση στη Μανωλάδα - Μάρτιος 2020*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/yhbyz3a5>
- Generation 2.0 RED (2020b). *Αναφορά για την κατάσταση στη Μανωλάδα - Ιούνιος 2020*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/mr2bnrsv>
- Generation 2.0 RED (2020c). *Αναφορά για την κατάσταση στη Μανωλάδα - Νοέμβριος 2020*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/478nd5jf>
- Generation 2.0 RED (2021a). *Αναφορά για την κατάσταση στη Μανωλάδα - Απρίλιος 2021*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/4p2w9w22>
- Generation 2.0 RED (2021b). *Αναφορά για την κατάσταση στη Μανωλάδα - Ιούνιος 2021*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/2dd97m2a>
- Generation 2.0 RED (2022). *Αναφορά για την κατάσταση στη Μανωλάδα - Σεπτέμβριος 2022*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/yu8rr3jy>
- ILO (2016). *Διαγνωστική Έκθεση για την Αδήλωτη Εργασία στην Ελλάδα*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/yexra7h7>
- UNHCR. (2024, 1 Ιουνίου 2024). *Δικαιώματα και υποχρεώσεις. UNHCR*. Ανακτήθηκε από: <https://tinyurl.com/ys7975mz>

Επισημική απασχόληση μεταναστών και υγεία στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα:
Διερεύνηση επικίνδυνων συνθηκών εργασίας και ανθυγιεινής διαβίωσης